

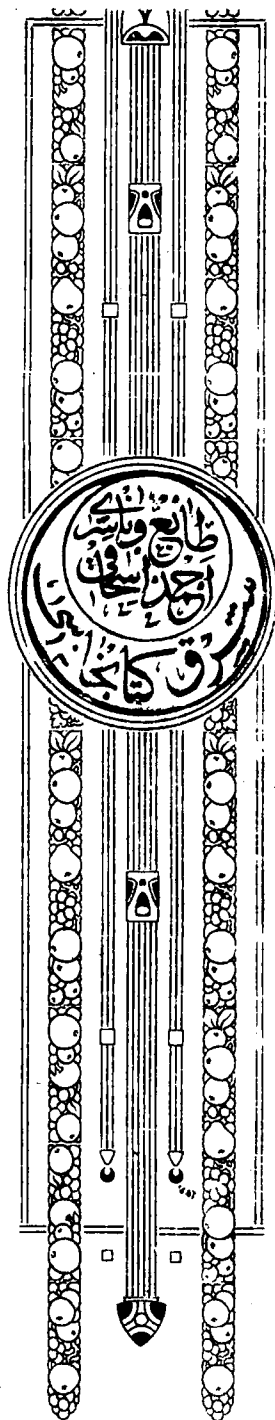
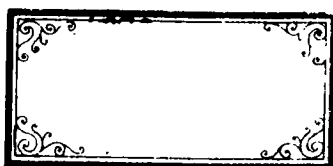
اقامہ سخیل الحدیث

اثر: رضاء الدین بن فخر الدین

استحققر من لا یحسد و لا یفندی
و استصقر من بالکفر او الضلال لا یعرف
فای داع اکمل و اعقل من سید المرسلین
صلی الله تعالی علیه و سلم و قد قالوا انه
مجنون من المجانین وای کلام اجل و اصدق
من کلام رب العالمین و قد قالوا انه اساطیر
الاولین و ایاک ان تشتغل بخصاهم و تطیع
فی افحامهم فتطیع فی غیر مطیع و تصوت
فی غیر مسمع .
«الغزالی»

اورنبورغ
«وقت» غزته سینک مطبعه سی .

شہور اپریل ۱۹۵۰ء ۳۰ جی ۳

افاضل سید علی حسینی

(ولادت ۱۹۵۰ء - وفات ۱۹۵۵ء)

اثر : رضاء الدین بن فخر الدین

« استحققر من لا یحسد و لا یقذف و استصغر من بالکفر
او الضلال لا یرف فای داع اکمل و اعقل من سید المرسلین
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وقد قالوا انه مجنون من المجانین وای
کلام اجل و اصدق من کلام رب العالمین وقد قالوا انه اساطیر
الاولین و ایاک ان تشتغل بخصامهم و تطمع فی افحامهم فتطمع فی
غیر مطمع و تصوت فی غیر مسمع . »
« الغزالی »

اورنگزبورغده «وقت» مطبعهسى . سنه ۱۹۰۹
ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГЪ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مدخل

امام غزالی حضرتلرینک ترجمه حالینی یازوب « مشهور ایرلر » مجموعه سینه الحاق ایتمک فکرم، ایلکدن وار ایدی. مشهور ایرلر یازلدیغی وقت امام غزالینک آرادن نوشوب قالمهسی جائز اولماز. غزالی شویله بر ذاتدرکه دگل مشهور ایرلر حتی مشهور ایرلرک اشهرلری یازلدیغی زمان هم برنچی صفده اولهرق ذکر ایدلورگه تیوشلی. فقط بن اوچونچی جزء اولهرق دگل بلکه دخی صوکرارق یازمق فکرنه اولنور ایدم. الوغ آدملرک ترجمه حاللری، عبرت آلنسون و خلفرده گوزل مثال اولنسون قصدیله یازلنور. اخلاقی و فضیلتلی بر عالمک ترجمه حالینی دقت ایله اوقوب چیقمش بر آدم، قرق کون قدر بر مدت طوتاشدن نصیحت دکلامغه یا که مغارده طوروب تهذیب نفس ایلمهگه کوره دخی زیاده اثر آلور و فائده کورر.

بیوک آدملرک ترجمه حاللری ایله آشنا اولان ذاتلر، کندیلری سیزمادیکلری حالده اخلاقلرینی تصفییه و تعدیل ایدرلر، قلبلرینه ده علو جنابلق اولقلرینی ایگارلر. هر شیگه عبرت کوزی ایله قارارلر و هر حرکتلرنده جدی اولورلر. بو ایسه ترجمه لری یازلمش کیمسه لرک عادات و سیرتلرندن درس آلقلری سببندندر. اوشبو سرنی آکلادقلرندن حتی که صوگک زمانلرک تربیه عالملری بالالر ایچون توزومکده اولان اخلاق کتابلرینی فرضی اولسه ده بر ترجمه حال روشنده ترتیب ایدرلر. شویله که اوقوچی شاگردلر یا بر گوزل خلقلی و یا که یمان خلقلی بالا ترجمه حالینی اوقومقله کندی خلقلرینی تحسین ایتمکه اولورلر. بناء

علیه ترجمه حاللر یازوچیلر، بر طرفدن تاریخ علمینه خدمت ایتمکنی قصد ایلدیکاری حالده ایکنچی بر طرفندن ده حسن اخلاق، جدیت وغیرت درسلری ویرمکنی کوکللرنده طوتارلر.

«مشهور ایرلر» مجموعه سینی ترتیب ایتمکه بنده هم (من غیر حد) بویله خیاللر اولمشدر. لکن بونکله برابر بن، آدهلرک افترا ومعا صرلرینک طعنلرینه اوغرامش خلاصه: مصیبت زده عالملرنی اولدقچه ایلك یازمق قصد ایلر ایدم. زیرا بو کبی ذاتلرک ترجمه حاللری اخلاق درسلری ویردیکندن اوستون برده کندیلری قبیلندن مصیبت زده لره تسلیه ده ویرر. بلا اهلی ایچون کندی قبیلندن اولان بلا اهلی کورمک قدر تسلیه اولماز. فخر کائنات افندمز حضرتلرینه هر وقت: «واذکر!» لفظ جلیلی ایله کچن پیغمبرلر حاللرینی و آنلرک چکمش مشقتلرینی حکایت ایتمکه اولان سرلرک بری ده احتمال که اوشبو نقطه اوله بیلور.

نزاع یوقدر که غزالی ده بر قدر طعنلره هدف اولمشدر. فقط بونک باشینه کلن مشقت وزحمتلر ابن رشد وابن سینا، فارابی و ابوالعلاء المعری باشلرینه کلن طعنلره هیچ مقیس اولماز. طعن و افترا چتندن باقلدیغنده غزالی چوق بختیار اولسه کرک. معریلر وابن رشدلرک طوغری سوزلرینی بو زوب افترا و سرزنش ایدنلر، غزالینک حتی شایان انتقاد سوزلرینی ده محض بر حکمت اولق اوزره قبول بیورمشلردر. ایشته اوشبو سببدن، بن غزالی ترجمه سینی بر قدر صوگراق یازمق فکرنده اولور ایدم. لکن «شرق کتابخانه سی» نی تأسیس ایدن برادر عزیز احمد افندی بو کوندن اعتبارا امام غزالی ترجمه حالینی باصدمق فکرنده ایدیکنی عرض ایدوب بو طوغروده قلم یورتمکلیگمی صوردی. بنده شوگا اجابت یوزندن الله تعالی حضرتینک عون و عنایتی ایله اوشبو رسالهنی ترتیب ایدر که کرشدم.

مقصد

۱

امام غزالینىڭ اسم ونىسمى . نسبت و وطنى . طوس و مشهد شەھەرلىرى . ولادت و وفاتى تەربىيە و تەحصىلى . نشأت و شەھرىتى . نىسابور شەھرى . امام الحرمین . تەدرىس و سىياھەتلىرى .

- - -

امام غزالى حضرتلارنىڭ اسمى و عائىلەسى محمد بن محمد بن محمد بن احمد بن احمد اولوب، لقبى دە « حجة الاسلام » و « زين الدين »، كنىهسى دە « ابو حامد » در . غراسانده معروف شەھەرلەردىن « طوس » ياننده اولان « غزاله » قىرىيەسندە طوغدىغى سېبىندىن نسبتى دە (تخفيف ايله) « غزالى » و « طوسى » دىيە مشهور اولمشدر . ايكنچى بىر روايتە كورە آتاسى يون ايراب ساتو ايتدىكى سېبىندىن « غزال » دىيەمكە معروف اولمش و شوڭا كورە خوارزم و جرجان خلقلارنىڭ « قصار » سوزىنە « قسارى » دىيە نسبت ايتدىكلرى كىيى صاحب ئىجمەدە « غزال » ە نسبتلە زايىڭ تشىدىي ايله « غزالى » دىيولمشدر . (۱) .

« طوس » شەھرىندە نشو اولدىغىندىن استدلال ايدومى ياكە باشقە بىر دىليللەرە كورە مى بعض بىر مؤرخلەر، غزالىنىڭ فارس قومىدىن ايدىكىنى ظن ايلرلەر . بعضيلر ايسە آتا و بابالارنىڭ اسملىرى محمد و احمد اولدىغىندىن استدلال ايدىرك « طوس » شەھرىنى فتح ايدىن عرب مجاهدىلارنىڭ بىرلىشوب

(۱) وفيات الاعيان (ج ۱ بىت ۲۹) . غزالىنىڭ غزاله بىت كەب الاحبار

اوزىرنە منسوب اولدىغىنى « شفا » شرحلىرى روايت ايتەملىر ايسەدە اساسىن سوز اولسە كرك . علمى شافعىگە مخصوص طبقلردە . صاحب ترجمەنىڭ عمى و ياكە آتاسىنىڭ عمى اوللارق ابوحامد احمد بن محمد الغزالى اسمىدە بىر ذات ذكر اولنور ايسەدە « الهاكم التكتائر » سوزىنە مصداق اولان حزب و فرقه اهلينى كوربايتماڭ ، مقصدىيە ميدانە چىقارمەش موھوم بىر ذات اولچىنى خارلەر كلور .

فالانارينڭ ذريتىدن اوله چغنى دعوى ايدرار . هر حالده بو مسئله شمديلك قطع ايدلمادى و احمددن يوقار و بابالرى ده كئبخانه مزده اولان اثرلرده كورلمادى .

امام على رضا بن موسى حضرتلرى ، مأمون خليفه عصرنگ «طوس» شهرى ياننده فوت اولمغله «نوقان» قريه سنده دفن اولنميشيدى . مشار اليه حضرتلرينڭ تر بهلر ينى حاوى اولديغى چهل «نوقان» قريه سى كسب اعتبار ايدوب بيوكلندي و «طوس» اهاليسى هم اورايه نقل وطن ايتدى . سوكره ده «مشهد» ناميله معروف و بيوك بر شهر اولمغله اصل «طوس» شهرى كليا خراب و ويران اولدى . «طوس» كئ بيوك بر قسمى «طابران» ديمكله معروف ايدى .

ايشته غزالى ، ٤٥٠ - ١٠٥٨ تاريخنده اوشبو «طوس» شهرى توابعنده دنيايه كلوب ٥٥ ياشنده وقتنده ٥٠٥ - ١١١١ تاريخى ١٤ نچى جمادى الاولى (دكابر ٣ نچى دوشنبه كون) وفات اولدى و «طابران» خارچنده اولان مقبره ده دفن ايدلدى . قبرى معلومدر .

ابو حامد الغزالى و برادرى ابو الفتح احمد الغزالى ياشلكرنگ اتالرندين يتيم قالديلر . اتالرى ايسه اهل كسبدن ديندار ، فقط فقير بر آدم اولوب بو ايكي اوغلىنى خير و صلاح اهلى بر دوستنه وصيت ايدرك ترك ايتدى هم ده كندينڭ يازو بلهاديكي ايچون عمرى وارنچه تأسف ايتديكندن اوشبو اوغللرينه يازو اوگرتمك حقنده آيروچه رجا و توصيه ده اولندى .

صوفى اولان بو دوستى ، مذكور بالا لرنى گوزل تربيه ايتمكله اتالرندين كوبى آرمى قالمش جمله بايلقلر ينى بونلرك تربيه لرى يولنگ تاما صرف ايلدى و كندينڭ مادى جهتن اقتدارى اولمادىغندن هر ايكي سنى حضورينه دعوت ايدوب : « اوغللرم ، محترم والديز دن قالمش مالسكزنى تربيه كزه صرف ايدوب بتردم . فقير آدم اولديغمن شمديدن

صوڤك سزى تربيہ ايدرگه اقتدارم يوقدر. سز طالب علمسگز، اگرده برر مدرسه گه كروب اورنلاشور اولسه گز بلسكه دخى زياده تحصيل ايدہ بيلور ايدگز، بن شويله مناسب كورمكده يم!« ديدى. بالالرده وصيلر ينيڭ سوزيله عمل ايتديلر (۲) و حقيقت حالده فلاح تابديلر. ايشته اسمى جهانہ تارالمش و شہرتى ده آفاقى طوتمش غزاني، فقير بر عائلدن ظهور ايتمش، يتيم اوله رق اوسمش و نچه تورلى زحمت و مشقتار ايله تحصيل ايلمشدر.

امام غزالي، «طوس» شہرنده ابو حامد احمد بن محمد الرا ذكاني الطوسي (۳) حضورنده مبادى علمى، شافعى فقهسنى تحصيل ايدرك صوڤكده دن «جرجان» ه وارمقله ابو نصر الاسماعيلى درسنه ملازمت ايتدى. بوناڭ درسلىرى «تعليم» صورتنده كتاب روشنده ترتيب ايلدى و تكرر «طوس» شہرينه قايتدى و اوشبو سفرنده ده يول باصوچيلر ايله بر ماجراسى اولمشدر. بونى غزالي كنديسى بوروشده حكاييت ايلر: «طوس» شہرينه قايتوب كلديكم وقت قطاع طريق كروانمى باصوب تالاديلر، بنمده قاپچمى آلوب كنديلر. آردلرندن اياروب وارديمده قطاع طريق رئيسى بگا قاراب: «جانڭ قيمتلى اولور ايسه آردمزدن بورمه!» ديه قچقردى. بن ده: «افندم! بو نچه وقتلر صرف ايدوب و بونچه سفر مشقتلرى كوروب تحصيل ايلامش كتابم قاپچقره كندى و شول سببدن بنم علمم تلف اولدى، سزڭ ايچون مذكور كتابڭ بر فائدهسى ده يوقدر، مرحمت ايدوب شونى كنديمه اعاده ايلمه گزى رجا ايدر م!» ديدم. اشقيا رئيسى: «بز، سڭ علمكى دگل، يالگز كتابكى آلدق، كتابڭ يوغالديغى سببلى عامسز قالور اولسه كڭ اوبله تحصيلده نه فائده وار؟» ديه قچقروب كولدى و كتابى ده قايتاروب

(۲) طبقات الشافعية الكبرى. ج ۴ بيت ۱۰۲.

(۳) راذكان، طوس قريدلرندن بر قريه در.

ويردى . غزالى ديبور: « يول باصوچيلر باشاغينىڭ اوشبو سوزندن عبرت آلدىم و جناب حق سبحانه طرفندن بنى ارشاد يوللو سويلاتمش بر سوز اوله چغنى ظن ايتدم ، زيرا كتابه محتاج اولان علم ، علم دگلدنر ، علم هر وقت كوكلده اولورغه تيوشلى ، شوڭا كوره وطنمه قايتديغم ايله مذكور كتابى حفظ ايدرگه ككرشدم ، اوچ ييل ايچنده بتون مجموعه مى حفظ ايتدم ، شويله كه بوندىن صوڭ يول باصوچيلر كتابى آلاچق اولسه لر هيچ غصه م يوقدر » (۴) .

غزالى ، زيراك و كسكين ذهئلى ، طوغرى جوابلى ، ملايم سوزلى و متفكر بر ذات اولمغله درسلىرىنى دقت ايله اوقور ، اوقودلرىنى حفظ ايلر و حفظ ايتديكى شيلرىنى ده محاكه سندن كچرر ، بيخشى سوزلرني يمانلرندن فرق ايده بيلور ايدى . شويله كه رشد صاحى و بيوك بر آدم اوله چغى حتى ياش وقتلرندن معلوم اولمشدر .

بو زمانلرده اسلام شاگردلى آراسنده فلسفه تحصيل ايتمك موده حكيمنه كمرمكه بتون مدرسه لرده فلسفه اوقولور ، شاگردلرڭ اخص آماللرى فلسفه ايله اشتغال اولور ايدى . ايشته اوشبو عادت موجمنچه غزالى هم فلسفه تحصيل ايتمگه ، حد و پايانى اولمغان فلسفه دڭزينه كمرمگه ، مجادله و مناظره ايلمگه محبتى دوشديكندن ، فلسفه تحصيل ايدر ايچون « نيسابور » (نيشابور) شيرينه سفر ايتدى .

« نيسابور » شهرى بو كونلرده بيوك عالملر ايله طولوغ اولمغله خصوصا وزير نظام الملك طرفندن تأسيس ايدلن « نظاميه » مدرسه سى حقيقى بر علم خانه سى اولنور ايدى .

مصرينڭ فريدى ، عصرينڭ وحيدى اولان امام الحرمين ابوالمعالى الجوينى اوشبو نظاميه مدرسه سنده بيوك مدرسلىرڭ برى اولوب هم درس اوقودر همده وعظ سويلر ، اقرانى ايله مناظره قياور و بوش وقتلرند

کتابلر تصنیف ایلر ایدی. مشارالیه امام حضرتلری اوشبو مدرسه ده اوتوز سنه لر قدر بر مدت دوام ایتدی، عصری ده بونگ نظرینی کورما- دیکی حالدده منقرض اولدی، اوشبو جهتنن امام حضرتلرینی قصد ایدرک هر طرفدن شا کردلر کلورلر و درس حلقه سینه بیغولوب استفاده ایدرلر ایدی. ایشته بو علم طالبلرینگ آراسنده بری غزالی اولمشدر.

غزالی، امام الحرمین درس لرینه مداومت ایتدی و کندینگ طبیعی استعدادی هم اجتهادی سایه سنده خصوصاً کامل بر استاذ تربیه سی تأثیری اوله رق نادر معلومات کسب ایتدی و شریکری آراسنده امتیاز و شهرت فازاندی، بو کوندن اعتباراً تالیفلر میداننه کتوررگه موفق اولدی.

اسلام مدرس لرینه سلفلردن خلفاره، اکابردن اصاغره میراث اوله رق فالمش بر عادت واردرکه مدرس لر، شا گردلری آراسندن برینگ فوق العاده صورنده ظاهر اولمقنی کوکللری ایله سومازلر اما مناسبت کلدیکی وقت شویله سومادیکلری شا گردلری ایله باشقه لره افتخار ایلرلر. بو حال حتی عمومی و طبیعی بر حال حکمنی آلمشدر. ایشته امام الحرمین حضرتلری، بوشا گردینگ بویله ره شده تفوق ایدوینه ظاهرده غایت خشنودلق اظهار ایتدیککی حالدده حقیقت حالدده بوندن ممنون اولماز ایدی. غزالی ۲۸ یاشلرینده وقت امام الحرمین ۴۷۸ نار یخنده وفات ایتدی، غزالی ده «نیسابورنی» ترک ایتمکه «سرم رأی» (عسکر) شهرنده طور مقده اولان وزیر نظام الملک حضورینه عزیمت ایتدی و مذکور وزیر طرفندن اکرام واحتراملره مظهر اولدی.

نظام الملک حضورنده هر وقت عالمر و مشهور ادیبلر بیغولوب علم مذاکره سی ایدرلر، علمی فنی و ادبی بحثلرده مناظره ایله مشغول اولورلر ایدی. ایشته غزالی اوشبو مجلسلرده حاضر اولدی. مباحثه و مذاکره لره اشتراک ایتدی، علمینگ واسع و اساسلی، دلیللری قونلی و عجتلری غالب ایدیککی کوستردی. وزیر نظام الملک غزالی نینگ علمینه

واقف اولمقله اقتدارینه تعجب ایتدی وشهرتی ده عالمه منتشر اولدی .
 اوشبو سبیدن نظام الملك غز الینی کندینک « بغداد » شهرنده
 تأسیس ایتمش اولدیغی مشهور « نظامیه » مدرسه سی مدرسلی جمله
 سینده ادخال ایتمکله تدریس وظیفه سینى تفویض ایلدی . بو کونده
 « نظامیه » مدرسلی آراسنده فیلسوف ابوالعلاء المعری شاگردلری ده
 اولنور ایدی . « حجة الاسلام » و « زین الدین » لقب فاخرلری ایله اوشبو
 بونلرده مبعجل اولمشدر .

۴۸۴-۱۰۹۱ تاریخده جمادی الاولی دن اعتبارا غزالی « نظامیه »
 ده درس باشلاب طوتاشدن دورت ییل مقداری عمرینی بونده کچردی
 وفوق العاده اعتبار وشهرت کسب ایتدی . فضل وفصاحتنه خلقلر تعجب
 ایلرلر وکندیسنی ده فوق العاده سوه لر ایدی . اوشبو سبیدن سوزلری
 مسموع ، افعال وحرکاتی مقبول اوله رق هر وقت مثال اوله رق اسهی
 سویلانر وپک یراق یرلردن سفر مشقتلری یوگلاب زیارنی ایچون
 کلورلر ایدی .

۴۸۸-۱۰۹۵ نچی ییل ذوالقعه ده (۵) بتون علاقه سینى کیسوب
 واورنینه ده برادرى احمد الغزالینى مدرس نصب ایدوب « بغداد » نی
 ترك ایتمکله حج قصدیله سفر ایتدی (۶) و حازه عزیمتله ایفای حج
 شریف ایدوب عودتنده ۴۸۹ تاریخده « دمشق » شهرنده جامع امیه نك
 غرب جهتنده اولان زاویه (حجره و خانقاه) ده تدریس ایله اشتغال ایلدی .
 (۷) . بوندن بیت مقدس اوزرینه توجه ایدوب عبادت ایله وقت کچردی

(۵) و فیات الاعیان ، ج ۱ بیت ۳۶۴ .

(۶) ابن الاثیر « الکامل » ده (ج ۱۱ بیت ۸۷) « غزالی احیانی شامده تصنیف
 ایتنى وکندیسندن کوب ذاتلر استماع ایلدیلر ، حج ایتدیکی صرکث بغ . اد شهرینه کلدی
 و آندن خراسانه کتدی » دیبور .

(۷) جامع امویده شیخ نصر المقدسی زاویه سنده کوب او طووردیغی سبیدن
 کندینه نسبتله « الغزالیه » ديه شهرت بولمشدر . طبقات الشافعية الكبرى ، ج ۴ بیت ۱۰۴ .

شامده اون سنه لر قدر طور دیغی مر ویدر . بور اذن « اسکندریه » شهرینه کتمکله بر مدت قالدی، سلطان یوسف بن تاشفین طرفندن اولان دعوت اوزرینه مغربه کتمک قصدیه کمی به بنمش ایسه ده اثنای سفرنک، مشار ایله سلطانک وفات خبرینی آلدیغندن یاروم یولندن کیر و دونوب وطنی اولان «طوس» شهرینه عودت ایلدی (۸).

«طوس» ده بر مدت تدریس و تألیف ایله اشتغال ایتدیکنده «نیسابور» ده اولان «نظامیه» مدرسلگی تکلیف ایدلدیکندن (۹) مجبوری صورته قبول ایتمکله ایفای وظیفه ایلدی. نهایت بونی هم ترک ایتمکله تکرار «طوس» شهرینه فایتدی وطریق تصوفه مخصوص خانقاه ایله برابر بر مدرسه تأسیس ایدوب فالان عمرینی ارشاد و تدریس، ذکر و فکر ایله کچردی.

مقصد

۲

غزالی عصرنده اسلام دنیاسی. معاصرلرندن اولان خلیفه و پادشاهلر . وزیر و شهیر عالمر کندیکنک استاذ و شاگردلری نظامیه مدرسه سی .

مسلمانلر اولگی ایکی قرن هجریده قرآن و حدیث شریف، تفسیر و فقه، لغت و بر قدر ادبیات ایله شغللنوب شونلره قناعت ایده کلمشلردر . امویلر عصرنده و عباسیلرک هم ایلک و قتلرنده طب و نجوم ، هیئت و فلسفه دن بعض شیلر ترجمه اولندی ایسه ده بونلر ایله یالکنز خصوصی

(۸) الکامل . ج ۱۱ بیت ۲۲۸ .

(۹) بونی تکلیف ایدن فخر الملک بن نظام الملک اولمشدر طبقات الشافعیة .

آدملر و بو فنلری تحمل ایدرگه لایق و اهل اولان ذاتلر شغللنوب باشقهلر آشنا اولمامشلر و عمومی روشلره کرمامشدر.

عباسیلردن متهدی خلیفه زماننده فارسی، پهلوی لسانلرده اولان فنی اثرلر عرب لسانینه ترجمه ایدلوب، خلق آراسنده کوبلک اوزرنک انتشار ایتدی و بونلرک نسا اهللره اولان تاثیر ایله اسلام ایچنده بدعتلر شائع و زندقلر ظاهر اولمیه باشلادی (۱۵۸-۱۶۹ هجریده). هارون عصرنده ایسه سریان و هند لسانلرنده اولان اسکى اثرلر دخی زیاده ترجمه اولنوب (۱۰) اهل اسلام آراسنده منتشر اولدی (۱۷۰-۱۹۳ هجریده)، المأمون زماننده ایسه بتون خلق اسکى اثرلر، هند و فارس، سریان و یونان لسانلردن ترجمه ایدلن کتابلر ایله شغللنور اولدیلر. شویله که لاتین و عبرانی لسانلرنده اولان فلسفه، خصوصا آرسطو تالیفلری عموماً ترجمه اولنوب اهل اسلام آراسنده کامل انتشار ایدلدی (۱۹۸-۲۱۸ هجریده) و بوسبیدن نام نشانلری اولمیان مشائیون، اشراقیون مسلکلی عمومی اهل اسلام آراسینه تارالیدی. عباسیلر، حکومتلرینی فارسیلر سایه سنده و آنلر اجتهاد و فداکارلقلری سببندن تشکیل ایتدیکلری سببندن حکومت اشلرینی عموماً ایلر فارسیلره تابشرمشدر و فرس حکیملرینی رعایتلرنده طوتارلر ایدی. بونکله برابر سریان، روم و یونان لسانلرنده اولان فنی اثرلرینی علی الخصوص فلسفهنی ترجمه ایتدرمکه فوق العاده غیرت ایلرلر ایدی. ایشته خلیفه لرینه اقتفا یوزندن اسلاملر بو اثرلردن درس ایدرگه کوشدیلر و آشنا اولدقاری ایله شرح و حاشیهلر یازارغه باشلادیلر. نهایت، مذکور اثرلردن استفاده و اقتباس یوللو حسابسز مستقل کتابلر میدانه کتوردیلر.

(۱۰) هارون حضورنده اولان حکمت مترجملرینک الڤ بیوکلردن بری یوحنا ابن ماسویه النصرانی ایدی. «عیون الانباء فی طبقات الاطباء» ج ۱ بیت ۱۷۵.

بو ماجرالر تأثیرى ایله اسلام دنیاسنده بیوک بر انقلاب و غلیان افکار میدانه کلدی که بونک یاننده ۱۷ نچی اوکنا بر کونندن صوگ روسیه اسلاملى آراسنده اولان انقلاب افکار هیچ شی دگلدر . اسلام ایچنده زندیقلق و معطله لك ، اعتزال و شیعه لك و هر تورلى افتراق و دشمنلقلرک حکم یورته باشلامقلى اوشبو انقلاب نتیجهسى اولمش و بو فرقه لر ، حزبلر هر برى بر برینى تخطئه و تضلیل عادتنى کندیلر ایچون بر مسلك اتخاذ ایتمشلر ایدی .

فلسفه شیوعنده برى بیلوب و آکلاب منسوب اولدیغى حالده بر قاچى فقط شوکا منسو بیت ایله اسم چیقارمسق و باشقه لره تفاخر ایتمک قصدیله کندلرینى فلسفه جهل سندن کوستررگه غیرت ایدرلر و آغزلرینه کلن شیلرلى فلسفه اسمندن سویلرلر ایدی . جهالت و غرور شول درجه لره یتمش ایدی که فکرلرینه مناسب دگل شیلر بلا مجاکمه رد و انکار ایدلنور ، سقراط و افلاطون اسملى سؤ استعمال اولنور ایدی . حالبوکه بویله شیلر حقیقت حالده فلسفه دن بی خبر اولانلره مخصوص بر خالدر . بحق فیلسوف اولان ذات هیچ وقت جزافا سوز سویلاماز ، ادب و انصافنى ککندینه مسلك بیلوروشوندن بر طرفه عدول ایتماز .

خلاصه : اسلاملر آراسنده بر برینه طعن ایتمک و دشمنلق کوسترمک ، افراط درجه لره وارمقله حتى تیل مناظره لرینى کافی کورمادیکلرندن قلیچ و سونگو کوچلرینه التجا ایدرگه مجبوریت اولنور ایدی .

ایشته المأمون عصرنده باشلانمش اوشبو داهیه ، بر قاچ یوز ییللره قدر دوام ایتدیکندن بونک آخر کونلرینه امام غزالی ده یتشدی . امام غزالی میدانه چیقدیغى وقت ، اسلاملر آراسنده فلسفه حکم سورر ، اسلاملرده دین و شریعت اسمندن بر برینى رد و تضلیل ایدوب طورلر ایدی و ایکنچی طرفدن ده مغربده ظهور ایدن فاطمیون ایله

بزم ترکی قوملرمزدن سلچوقلر ، مذهب اسمندن سیاسی نزاعلرنده دوام ایدرلر ، او چونچی طرفدن اسماعیلیه و باطنیه (۱۱) ار کندی منهیلرینی ترویج یولنده تمام غیرت کوسترلرلر ایدی . فاطمیون ، اهل اسلامی شیعه مذهبنه دعوت ایتدیکلری حالده سلچوق ترکلری سنیلگی حمایت ایدرلر ، زنادقه بونلری بر بر یله اوغراشدروب ، کندیلری استفاده ایتمک پلانلرنی قوررلر ایدی .

اهل اسلامدن چوق ذاتلر ، کندی آرالرنده ظهور ایدن اوشبو دعوالرک اوکنی آلمق طوغروسنده چاره لره یابشوب جدی صورته اجتهد ایتمشلر واسلاملری ده قرآن شریف وحديث اوزرینه دعوت ایدر اولمشلردر .

غزالی ، ایسه هیچ بر طرفه قوشلمازدن مقدم ، اوشبو نزاعلرک اصللرینی ، سببلرینی بیلورگه هوس ایتدی وشونک ایچونده منطق ، طبیعیات ، ریاضیات ، الهیات وعموما عقلیات تحصیل ایدوب ، مسئلهلر

(۱۱) «اسماعیلیه» وایکنچی عبارت ایله «باطنیه» اسلامدن بر فرقه اولوب

کندیلرینی اولاد فاطمه دن جعفر الصادق اوغلی اسماعیل گه نسبت ایتمشلر و آنک اماملغنی دعوی ایدر اولمشلر . حقیقت حالده منهیلری یاشرون اولوب غایت گیزلی طوتمشلر واک ایلک فارس مملکتنده ظاهر اولوب صوگوه دن شام ، جزیره عرب و آفریقا قطع لرینه تارالمشلردر . بونلر شیعه و امامیه فرقه سنندن ایسه لرده اوشبو اسماعیل ماده سنده آیرلورلر . زیرا امامیه (اثنی عشریه) لر ، جعفر الصادق صوگنده امام آنک اوغلی موسی الکاظم در ، دیدیکلری حالده بونلرخیر ! بلکه اسماعیل ایدی دیورلر . بو منهک مؤسسسی ابن دیصان اسمنده بر ذات اولوب ، انتشارینه سببچی ده مبدالله ابن میمون اسمنده برکیهسه اولنور ایدی . عبیدیه ، فاطمیه هم ده قرامطه دیولمش مشهور خلقلر ایشبو اسماعیلیه و باطنیه دن ایدیلر . اسماعیلیه ناک الشوکتلی وقتلری بشنچی قرن هجری اورتالرنده اولمشدر (تمام غزالی زماننده) . زیرا بونلر بو وقتده بر مذهب اولمقلن زیاده بردونت روشینه کرمشدر حسن بن الصباح نامنده اولان رهیسلری حتی خلیفه وسلطانلرنی قورقنوب طور مشدر . بونلرنک ماجرالری اوزوندر . «قرآن عبارتندن اصل مقصود ظاهر عبارتتی دگل بلکه باطنی مراددر» دیدیکلری مناسبت ایله «باطنیه» تسمیه ایدلدیلر .

ایله آشنا اولدی و صوکره اسلامی مدافعه ایدرگه ، خصموره مقابله ایلرگه کړشدی . ایشته غزالینک ایلک عمری بو منوالده کچمش ، هر نه قدر بری ایکنچیسینک (اجمال و تفصیل چهنجه اولان فرقلری اعتباره آلنماز ایسه) نسخهسی دیمیه لایق ایسه ده حسابسز اثرلر میدانه کتورمش و بو اثرلرنده کندی عصرنده مختلف مسلیکلرده اولان مختلف آدملره کوره سوز سویلامشدر . امام غزالینک کوب سوزی آراسنده منافات و تناقض وارلغینک فهلمنه سینه و مسلیکسزک ایله اتهام ایدلمه سینه الوغ سببارک بری اوشبو اولسه کرک . یوقسه کندینک مسلیکی متین و طوتمش فکری ثباتلی ایدیکی انکار اولنماز .

«غزالینک سویلرگه اولان مهارتی ، تألیف و تعریزده اولان افتداری ، خصمور تمسک ایتمش فنلره اطلاع و دلیللرنده مهارتی سایه سنده کندی عصرنده اولان افکار عمومییه اوزرینه بیوک تأثیر ویردی ، مشرقه قوت حاصل ایتمش فلسفه رواجدن توشوب زلزله یه اوغرادی » دیه دعوی ایدلور . بو دعوی خواه درست اولسون ، خواه مذکور فلسفه نک رواجدن توشمه سی زمان ایجابنه و طبیعت اقتضاسینه کوره اولسون ، فلسفه نک رواجدن توشمه سی ماده سی درستدر . فقط نه حکمتدرکه : اوشبو وقتده رواجدن توشمش فلسفه ، کندسیله برابر کتاب سنت و باشقه دینی و نقلی علملری هم رواجدن توشرمشدر ! ایشته اوشبو معمانی حل ایتک بر آرز مشکل کورلور .

غزالی ، فلسفه نی رد ایتمش و بو مسلیکده اولانلرک ضلالتده اوله . چقلرنی سویلامش ایسه یوزلر و بیکنلر ایله بیللار مقدم اولان آرسطو و افلاطونلره و آنلرک اتباع و شاگردلرینه قارشو اولمق ایچون دگل بلکه ، شویله منهلرک کندی عصرنده شایع اولوب ده شونلره دعوت ایدنلره قارشو رد ایتمشدر . جدل و کلام علملرینک فائده لری آنچق بالفعل موجود اولان مسلیکلره قارشو استعمال ایلامک ماده سینه مخصوصدر . اما

وهمی خصلمره و فرضی مسلکله رديه اولوق اوزره استعمال ايتدران علم
کلامدن فائده يرينه سوء نتيجه اولديقى تجر به ايله معلوم اولمشدر .
روسيله اولان اسلام شاگردلرينى دينسز ايتمک مطلوب ايسه بوناڭ
ايچون اڭ طوغرى يول آنلره بو کونگى موجود مذهبله ايله مناسبتلىرى
اوليان و بو کونگى عام و فنلره مقاومت ايده آلميان، ايسكى مدرسه لرمزده
استعمال ايدلمکده اولان کلام کتابلرندن درس اوقوتمقدر .

غزالی معاصرى اولان خليفه لره بونلردر : (۱) القائم بامر الله
عبدالله بن القادر . ۴۲۲ ده جالس تخت و ۶۷۷ ده وفاتدر . (۲) المقتدى
بالله عبدالله بن احمد القائم . ۴۸۷ ده وفات ايتمشدر . (۳) المستظير بالله
احمد بن المقتدى . ۵۱۲ ده وفاتدر . اوشبو خليفه لره ، پايختلرى «رى»
شهرنك اولان سلچوق تركلرى حمايه سنك طور دقلرى جتله سياسى حكومتلىرى
اولنماز ايدى .

سلچوق سلطانلرندن اولان معاصرلىرى : (۱) آلب ارسلان بن
چغرى بك بن ميكائيل . ۴۵۵ ده جالس تخت اولوب ۶۵ ده وفاتدر .
(۲) ملكشاه بن آلب ارسلان . ۴۸۵ ده وفاتدر . (۳) بركيارق بن ملكشاه
بن آلب ارسلان . ۴۹۸ ده وفاتدر . (۴) محمد بن ملكشاه . ۵۱۱ ده وفاتدر .
غزالی عصرنده اورال و ايدل بويلرنده ايسكى تركلر (بلغارلر -
قپچاقلر) حكومتى اولنوب «تاتار» اسمى ايله دنيايه چيقيمش مغولار بو
مملكته هنوز آياق باصمامشلقان دريالرينى آغزمامشلقان ايدى .

غزالی گه معاصر اولان مشهور وزيرلر بونلردر : (۱) بغداد و نيسابور
شهرلرنده اولان «نظاميه» مدرسه لرينك موسسى ، عقل و تدبيرى ، علم
و ديندارلىقى ايله معروف اولان نظام الملك حسن بن على (۴۸۵ ده
شهيد ايدلدى) (۲) بوناڭ اوغلى وزير فخر الملك (۵۰۰ ده شهيد ايدلدى) .
غزالی عصرنده اولان مشهور عالملر : ابوالقاسم القشيرى ، ابوالحسن
الواحدى (الوسيط ، البسيط ، الوجيز نام اثرلر صاحبي) . قاضى ابو

عبدالله البضاوی، ابو اسحاق الشیرازی، ابوالمحاسن الرویانی، ابو زکریا الخطیب التبریزی، ابوالقاسم الحریری وغیرلر.

غزالی‌نینک استاذ و شیخلمری: ابو حامد الراذکانی، امام الحرمین ابوالمعالی الجوینی، ابوالحسین المروزی، ابو نصر الاسماعیلی، ابو سهل المروزی، ابو عبدالله الخواری وغیرلر.

شاگردلری: «نظامیه» ده مدرس اولدیغی سبیلی شاگردلری کوب اوله چقی طبیعیدر. بز ایسه آنچق مشهورلرینی بو یرده ذکر ایده چکمز. آنلر ایسه بونلردر: ابو منصور محمد، ابوالعباس الاقلیشی، محمد بن اسعد الطوسی، ابوالحسن البلمسی (۱۲)، ابو عبدالله تومرت الحسینی وغیرلر.

«نظامیه» مدرسه‌سی، سلچوقیلردن آلب ارسلان و اوغلی ملک‌شاه وزیر اولان نظام‌الملک طرفندن «بغداد» شهرنده تأسیس ایدلمش ایدی. بناسی ۴۵۷ - ۱۰۶۵ تاریخی ذوالحجه (نویابر) ده باشلانوب ۴۵۹ - ۱۰۶۷ ده تمام اولدی و اوشبو ییل ۱۰ نچی ذوالقعد (سنتابر) ده درس باشلاندى.

ایکی طبقه‌لی و اوزون شکل ایله بنا ایدان بو مدرسه ده غایت بیوک بر مسجد شریف اولنوب بوندن باشقه، مطالعه و تدریس، مذاکره و تنفس، اویقو و تنزه اورنلری آیری آیری اولنور ایدی. مدرس‌لر، معلم و وقفی ناظرلری ایچون مخصوص بولمه‌لردن باشقه زور آشخانه‌سی و بیوک خسته خانه‌سی وار ایدی. هر وقت ۶ بیگ شاگرد اوقوب طور مقه اولان بو مدرسه مصرفی ایچون نظام‌الملک طرفندن ایدلمش و قفلرک و وارداتی بو کونگی روس آقچه‌سی ایله یاروم میلیوندن کوب اوستون اولور ایدی. نه قدر شاگرد اولور ایسه جمله‌سی مدرسه حسابندن

(۱۲) چین ولایتند، سیاحت ایتمشدر. نفع الطیب. ج ۱۴ بیت ۱۴.

طورلر ونه قدر معلم وناظر، مدرس و خادم وار ايسه هر برى مكمل
وظيفه لر آلورلر ايدى .

عصرينك اڭ بيوك مفسر و محدثلرى، فقيه و اديبلرى بونك مدرسلك
ايتديكلرى كىبى فن اوقودوچى خريستيان و يهودى، صابىء و مجوسى معلملرده
كوب اولنور ايدى . بر نچه قرنلر دوام ايتديكى صوك اوشبو علم
خانسه، خراب اولدى . مدرسه بناسندن حتى تاش اوستونده تاش
و وقفلردن ده نام و نشان قالمادى . (فسبحان الله الباقي) .

مقصد

۳

باللرى و قارنداشلرى . معيشتى . حقنده سويلانمش مرثيه لر . اخلاق و طبيعتى .

غزالينك اولادى حقنده پك آچيق معلومات يوقدر . فقط قزلردن باشقه
بالاسى قالمادىغى و « ست الينا » اسمنده اولان قزندن دنياغه كلمش
عبيدالله اسملى توروونى اولديغى بعض مؤرخلر طرفندن روايت ايدلنور .
غزالى ، بر قارنداشندن ميراث طريقنچه كوچمش بر ملكدن
كنديسى و اهل هم اولادى كچنوب طورر و شوندىن زياده گه رغبت ايتماز
حتى باشقه لر طرفندن عرض ايدلن شيلرى ده قبول ايلماز ايدى .

برادرى اولان ابوالفتح احمد الغزالى هم ۵۲۰ تاريغنىك « قزوين »
شهرنده وفات ايتدى . حجة الاسلام ابو حامد « بغداد » دن كتديكى صوك
« نظاميه » ده درس ايله مشغول اولمشيدى . « احياء العلوم » كتابنى
اختصار ايدوب « لباب الاحياء » اسميله بر جلدده تمام ايتدى (۱۳) .

(۱۳) لباب الاحياء ، هندسنانده « عليگره » شهرنده « مدرسه عاليه اسلاميه »
تاسيس ايدن سيد احمدخان طرفندن « اكبر آباد » شهرنده ايلك دفعه اولارق طبع ايدلمشدر .

بو ذات، عمرینی سیاحت ایدوب و صوفیلره خدمت قیلوب کچردیکی مرویدر .

غزالی وفات اولدیغی ایچون بتون اسلام دنیاسی متأثر اولوق لازم اولدیغی حالده شایان تعجبدرکه حقنده سویلانمش مرثیه لره آز تصادف ایدلنور . بونلرده غزالی شانی ایله متناسب صورتده اثرلی دگملردر . هر نه قدر اثرلی و دلسوز مرثیه لر سویلمک کمالتی شیعه عالمربنه مخصوص ایدیکی دعوی اولنور ایسه ده غزالی فوتی ایچون حسرتلنورلک ویر قدر بیتلر یازارلق عالمربن باقه لردن ده اولنورغه تیموشلی ایدی . ادیب ایبوردینگک بر قاچ ایباتدن عبارت اولان مرثیه سندده بونلر واردر :

بکی عالی حجة الاسلام حین ثوی * من کل حی عظیم القدر اشرفه
مضی و اعظم مفقود فجعت به * من لا نظیر له فی الخلق یخلفه

زیراک و کلمات صاحمی اولان بیوک آدملر کوب وقت عصبی مزاجلی اولورلر . ناقص اولسه ده بو طوغورده استفرا و تجربه لر واقع اولمشدر . فقط بیوک آدملرک بری اولان غزالی (اثرلرنده اولان عبارت اسلوبلرندن آکلاشلدیغینه کوره) الک صبرلی و الک حلیم عالمربنک بری اولدیغی هر کیمه معلومدر . مع ما فیه بو حال ، «تهافت الفلاسفة» ده کورلماز . بیوک تاغ مثالنده ثباتلی ووقارلی اولان غزالی ، نه اولمشده بو اثرنده اعتدالبن ایرلوب (۱۴) قانینی قاینارلاندرر ، الک مؤثر و الک خیرلی نتیجه ویرمک لازم کله چک یرلرده قزولق ثمره سی اولورق دشمنلرینگک ظفرلرینه سببیت ویرر . اگرده «تهافت» فی «کتاب الاربعین»

(۱۴) بوسوز غزالیینگک باشقه اثرلرینه کوره در . یوقسه «تهافت» الک بیوک اسلام عالمربندن اولان ابن حزمک «کتاب الفصل فی الملل والنحل» نام کتابنه نسبتله غایت اعتدال ایله یازدیغی معلومدر .

و «المستصفى» لر اسلوبنده صالحون قان ايله يازمش اوله ايدى دخى فائدهلى و اثرلى اولمش اولور ايدى . هر حالده صبرلى و وقارلى آدملر ايچون بردن بر قزوب كتمك اڭ مناسبتسز بر شى ايدىكنى « تهافت الفلاسفه» ده هر كيم مشاهده ايتسه كرك . ابن رشد ، «تهافت التهافت» ده اوزينڭ علمندن ، معلوماتندن زياده ، غزالينڭ اورنسر قزوندن ، آچيغلانويندن استفاده ايلمشدر .

مقصد

۴

مسلك و دندهبى . شعرلىرى . سماع حقنه اولان فكرى . عبرتلى سوزلىرى . قلم صاوتى روسيه اسلاملى آراسنده غزالى .

غزالى ، تصوف اوزرينه منسوب كيمسه لردن اولوب اوشبو مسلكى مدح ايلر . حتى كه شك و شبهه لر ايله ابتلاسى سببندن سوفسطا اولوب بر مدت طورديغى صوڭ آنچق تصوف بركاتنده بوندن قور- تولديغنى سويلر . لىكن صوڭ كونلرده علم حديث ايله اشتغال ايدرگه باشلامش ، بخارى و مسلم جامعلرينه ملازمت ايدر اولمشيدى حيفا كه عمرى وفا ايتمادى . اگرده الله تعالى حضرتى اجلىنه فرصت و بزمش اوله ايدى احتمال كه حديث عالمرينڭ معتبرلرندن اوامش اولوردى ، دييورلر . مدار نجات تصوفده ايدىكنى سويلامش غزالى ، صوڭ تاليفلرنده «تصوف» سوزينى پك آز استعمال ايدر و بونڭ يرنده ده كتاب و سنت كلمه مباركه لرينى تكرر ايلر .

«القسطاس المستقيم»، روايتلرگه نظر اغزالينڭ صوڭ تاليفلرندىر . مشار اليه حضرتلى ايشته بو اثرنده اهل اسلامڭ بربرى ايله مخالفتك

اولمقلرینک ضررینی بیان ایتدیکی صوڭ بونک دواسی ده یالکیز کتاب
الله ایله سنت رسول الله اوزرینه تمسک ایلیمک و سلفی صالحون مسلك
لرنده ملازمت ایتیمک ایدیکنی تفصیلاتی ایله بیان بیورر . همده:
ودع عنك آراء الرجال وقولهم * فقول رسول الله ازکی و اشرح
بیتنک هضمونینی کمال فخر ایله تصدیق ایدر .

امام غزالی ، اعتقادده اشعری اولوب فروعهده امام شافعی
مذهبنده اولمغله افتخار مقامنده اوشبو بیتلرنی سویلر اولمشدر :
ان المذاهب خیرها واجلها * ما قاله الخبر الامام الشافعی
فاخترت مذهبه و قلت بقوله * ورجوته يوم القيامة شافعی
حنفی مذهبنده اولمچقن ظن ایدنلر اصابت ایلمامشلردر (۱۵) .
اوز عصرنده علم طوغروسنده نظیری اولنمادیغی ایله مدح ایدلن
استاذی امام الحرمین : « کندیسى مجتهدك درجه سینه ایرشمامش کیمسه
لر ایچون شافعی مذهبنه تقلید ایتیمک و اجبدر ! » دیه دعوی ایلر
ایدی (۱۶) . بوکام مخلص و محب اولان غزالینکده کندیسى حنفی اولمق
شویله طورسون ، حنفیلره حتی حنفیلرک مقتدایه لرینه اولان اعتقاد
واخلاصی اولچاولی گندهر .

غزالی ، شافعی مذهبنده وطحاوی حنفی مذهبنده ، ابن العربی
مالکی مذهبنده دیمک کبی سوزلردن بو ذاتلرک ابو حنیفه ، مالک
وشافعی گه مقلدلر ایدی دیه آکلاشلماسون ! بویله دگل ، بلکه بونلر هر
بری کندیلری مجتهدلدر . مالکی ، حنفی ، شافعی دیمک اجتهدلر .
ندن حاصل اولان فکرلری اوشبو مذهبله موافق ، دیمکدر .

- (۱۵) «آثار»ه مراجعت اولنه . ج ۱ بیت ۳۱۰ - ۳۱۱
(۱۶) طبقات الشافعية . ج ۱ بیت ۱۸۵ . امام الحرمین هر نه قدر الوغ بر ذات اولسه ده
اوشبو سوزی غلودن خالی دگلدر . ابوحاتم العافظ سوزی بوندن دخی عجب اولسه کرك
درکه دییور : « من لم یکن حنبلیا فلیس بمسلم . » تذکرة الحفاظ . ج ۳ بیت ۳۷۸ .

غزالی ، افکار عمومیہ طرفندن اسلام دیننی اصلاح ایدوچی عالم لرك بربى اولمق اوزره قبول ایدلمش و كوب ذاتلرده : « ان الله تعالى يبعث ائنه الامه على رأس كل مائه من يجدد لها دينها » حدیثی (۱۷) مفادینه كوره بشنچی قرن هجرى مجددلرندن اوله چغن ظن ایلمشلردر (۱۸) . غزالینك شعر سویلرگه استعدادی اولوب اولمادیغی حقنده معلوم ماتهمز بوقدر ، فقط هر كیمه معلوم اولدیغینه كوره شعر سویلاممش یاخود پك آز سویلامشدر (۱۹) .

سماع حقنده تدقیق ایدوچیلر ومسئله نی تحلیل ایدوب گوزل نتیجه ویروچیلرك بربى امام غزالی اولسه كرك . مشار الیه حضرتلری ایسه سماعنی حرام ایدوچیلر ومباح كوروچیلرك هر برینك دلیللرینی ایراد ایتدیكى صوك دیبور : « سماع حرام ديمك ، بونك ایچون الله تعالى عذاب قبله چقدر ديمك اولور . حالبوکه بوشى مجرد عقل ایله بیلنماز بلکه ایکنچی بر شرعی دلیلگه احتیاج اولور . شرعی دلیللر ایسه نص ویا که نص اوزرینه اولان قیاسلردن عبارتدر . قیاسدن مراد ده رسول اكرم سوزلرندن آكلانمش معنالر اولور . ایمدی سماعدن نهی ایدوب نص اولماسه ودرست بر قیاس كورلماسه بونك حرام اولمق ایله دعوی ایتمك ده جائز اولماز ، بلکه باشقه مباحلر مثالنده بر عمل اولوب فالور . حالبوکه نص ایله قیاس سماعك مباح ایدیکینه دلالت ایلر . صاندوغاچ وطورغای صایر اولرینی دكلامق حرام دكل ایسه باشقه

(۱۷) ابو داود روایت ایتمشدر .

(۱۸) تاج الدین السبکی ، مجددلر نی صنادیغی قیصیده سنده : « والخامس الجبر الامام محمد * هو حجة الاسلام دون تردد » دیبور . غزالی کندیسى هم اوزینك مجدد شریعت اوله چغنی ظن ایلدیكى « المنقذ عن الضلال » ده اولان بعض عبارتلرندن آكلالور . بیت ۳ .

(۱۹) ندیتنك لولا الحب كنت فديتنى * ولكن بسعرا المقلتمين سیتنى

ايتنك لماضاق صدرى من الهوى * ولو كنت تدري كيف حالى اُتيتنى

بیتى وبوندن باشقه دخى برقاچ شعرلر ، غزالیگه نسبت ایدلنور .

داوشلرنی دگلامق نه ایچون حرام اولور ؟ » (۲۰) . «من لم یحرکه الربیع وازهاره والعود واوراره فهو فاسد المزاج لیس له علاج» دیبورلر . غزالینک بو سوزلری شعر و اوین داوشلرینک ذاتلرینه کوره در . حراملقارینی موجب اولان عارضی سببلر کورلور ایسه غزالی سوزینک آکا شمولی اولماز . مثلا ا گرده حرام ایچکیلرر وشنه ایدلنوب ایچلور اولسه حلال ایدیکنده هیچ شبهه اولنمادیغی «صو» نی ایچمک ده حرام اولور ، بوشی صونک مباعلگنه خلاف کلماز . (۲۱) .

غزالینک بتون سوزی عبرتلی وقلبلره تاثیرلیر . احتمال که دنیاده غزالیدن بلیغ و فصیح عبارتلر ترتیب ایدوب کتابلر وجوده کتورمش مؤافلر کوبدر . شویله ایسه ده عمومیتله غزالی کلامی پک چوق قلب لری تسخیر ایده چکنده شبهه یوق . «سوز ، ا گرده قلبدن سویلا - نماز ایسه قلملره کرماز ! » مقالینک مفهوم مخالفی حکمینه کوره غزالی ، کندینک سوزلرینی قلبدن سویلامش اوله چغی آکلاشلور .

غزالینک عبرتلی و تاثیرلی سوزلری کوب دیدک ، مشار الیه حضرتلرینک اثرلرینی مطالعه ایدنلر بونی تصدیق ایلیه چکلدر . شهدی اوکمرده اولان اثرلرینه سطحی صورتده کوز صالدیغمرده اوشبو سوزلره تصادف ایتدی : ۱) علمنی الله تعالی دن باشقه ایچون تحصیل ایتمشیدک ، فقط علم کندسی الله تعالی دن باشقه ایچون اولورغه رضالق کوسترمادی . ۲) بن وعظ سویلرگه اهل دگلم زیرا وعظ ، اتعاط نصابینک زکاتیدر . نصاب اولنمادیغنده البته زکات لازم اولماز . کندسی یالانغاچ کیمسه ، باشقه سینه کیوم ویره آماز . ۳) حاسدسز آدم حقیردر اهمیت ویرمه !

(۲۰) احیاء ج ۳ . بیت ۱۸۳ - ۱۹۶ .

(۲۱) سماع مسئله سنه شیخ رشید رضا حضرتلری لازم درجه ده تدقیق ، منع و اباحت که دلالت ایده چک حدیثلرنی ذکر ایدوب موافق توجیهلر قیلمشدر . «المنار» غه مراجعت اولنهدر - ج ۹ . بیت ۳۵ - ۱۴۱ و ۱۵۷ .

کفر و زندقه ایله سوگولهامش ذاتلری فضل و صداقت اهلندن اولمق
اوزره حساب ایتمه !

امام غزالینک باقر دن ایشلانمش اولان قلم صاوتی بو کونده مصر
موزه خانه سنده محفوظ ایدیکی و اوستنده ده : «لخزانه مولانا الامام الر-
بانى الاعظم والصدر المعظم مقتى الفرق لسان الحق علامة العلم سلطان
العلماء» (بو یرده ایکی کلمه تانولماز) الحقائق افضل المتأخرین حجة
الاسلام محمد الغزالی» ديه یازلمش اولدیغی مرویدر (۲۲) .

غزالی ، روسیه اسلاملری آراسنده هدايه و قاضیخان صاحب لرینه
کوره ده مشهور بر عالم ایدیکی معلوم . خیلی اثرلری ترجمه اولنوب
قران شهرنده اولان مطبعه لرده نشر اولنمشدر . فقط نه حکمتدر که هیچ
بر اثری اسکى مدرسهلر مزده الوغ مدرسلر طرفندن ویرلمکده اولان
رسمی درس کتاباری آراسینه قویلمامشدر .

العقائد النسفيه ، عمدة العقائد کتابلری اوشنداق تفتازانى ایله
دوانى شرحلری اخذ و انتجال طریقى ایله غزالی اثرلرندن میدانه کتو-
رلدیکلری حالده بونلره اقبال ایدن شاگردلر و مدرسلر اصل غزالینک
کندی اثرلرینی عادتاً مهجور طوتمشلردر .

غزالی اسمی بلغار وقران قریم واورال اسلاملری آراسینه نه
وقت کردیکی و اثرلری ده قانغی زمانلرده کورله باشلادیغی طوغروسنه
معلوماتمز یوقدر (۲۳) . «نظامیه» مدرسلرندن اولدیغی جهتلر غزالی اسمی
کندی عصرندن اعتبارا هم بلغار مسلمانلرینه یاشرون قالماسه کرك
اما بوندن صوڭ غزالی اسمی شهرتلی اوله رق دوام ایتدیغی یوقمی ؟

(۲۲) الهلال . ج ۱۴ . بیت ۵۹۲ .

(۲۳) صبى و قتمده او قومش کتابلرم آراسنده امام غزالی اثرلرندن «ایها الولد»

ایله «کتاب الاربعمین» و «بدایة الهدایة» وارد .

مقصد

۵

تألیف‌لری

امام غزالی الك كوب تألیف ایدن عالم‌لرك بیری اولوب، کتابلرینک اکثری فقه و توحید، جدل و اخلاق فنلرینه عائددر. كوب یازوچی مؤلفلرك كتابلری لازم درجه ده گوزل چیقمادیغی حالده غزالی اثرلری بو قاعده دن مستثنا اوله رق هر بیری مرغوب روشده ترتیب ایدلدیکی اربابی طرفندن اقرار ایدلنور. احتمال که آریزمش اوله ایدی کتابلری دخی زیاده لطیف و روحلی اولمش اولوردی.

غزالی‌نک خیلی اثری تلف و ضائع اولدیغی حالده بو کونده آوروپا و اسلام دولتلرینک کتبخانه لرنده یتمش قدر تألیفی سلامت اولدیغی اسامی کتب و فهرستلردن معلوم اولور. شونلردن بعضیلری ایشته بونلردر:

(۱) الاجوبة الغزالية فی المسائل الاخروية. ۱۳۰۲ تاریخنده مصرده طبع اولمشدر. بو اثر ایسه «الاجوبة المسکنة عن الاسئلة المبحثة» نام اثرینه باشقه اولسه كرك.

(۲) احیاء علوم الدین. «بولاق» و «قاہره» مطبعه لرنده دورت جلد اوزرنده طبع اولندی. محمد مظهر اجتهادی ایله «لکناو» شهرنده طبع اولمش نسخه سی آلتی عدد ایسکی و درست نسخه لردن تصحیح ایدلدیکی ویایننده فهرست و شرحلر قویلدیغی سببندن الك گوزل و الك فائده لی طبعلردن معدوددر. عبد الرحیم التیماشی دن مقدم بزم روسیه اسلاملری آراسنده «احیاء» کتابی اولوب اولمادیغی حقنده خبرمز یوقدر. فقط بونلر آراسینه تارالمش یازمه نسخه لرك - جمله سی دگئل ایسه ده - اکثری مزبور عبد الرحیم حضرت نسخه سنندن کوچرلدیکنده شبهه اولماز. مشار

ايله، «بخارا» دن غايت مصحح بر احياء (۲۴) كتوروب شونى مطالعه ايله مشغول اولمش، مشكل ومغلق يرلرينى ايضاح و تفصيل يوللو مستقل بر اثر ترتيب ايتمشدر. شاگردلرى ده پك كوب حقلر برابر بنه مذكور احيادن نسخهلر كوچروب بايلرغه ويرلر ايمش. بو نسخه بو كونده ده سلامت ديورلر. اوشبوندن تصحيح ايدرك بر مرتبه اولسه ده مملكتنمزه «احياء» طبع اولنسه گوزل بر خدمت اوله چغندن فضله عبد الرحيم حضرتك هم بو يولده اولان سعى واجتهادى ثمره كوسترمش اولور ايدى (۲۵). بويله بر فائز، اقتطاف ايلمهكسز ين مذكور اثر تلى اولور ايسه الحق بيوك بر تأسفى موجب اولور. بو كى آثار قديمه نى

(۲۴) «يوقارى شلچلى» قريه سينگ ملا غلمان بن محمد كريم حضرتلرندن: «بتون - بخارا - ده بر دانه - احياء - ايله بر دانه - مکتوبات - وار ايدى. هر ايکسنى عبد الرحيم حضرت قسروپ قايتدى. ديه تکرار ايشتدم. «اؤفا» شهرنده طورديغمه بو سوزنى فاضل محترم عالمجان حضرتلرى اولان ظرفا مجلسنده روايت ايتمشيدم. عالمجان حضرتده: «اولسه اولور، شينى بخاراده احياء ايله مکتوبات كورلر ايدى. ديه لطيفه ايتمشيدى.»

(۲۵) يوقارنده مذكور غلمان حضرت «اؤفا» شهرينه بگا مخصوص كوندرمش بر مکتوبنده ديور ايدى: «عبدالرحيم حضرتك جمال الدين اسمنده اوغلى - اؤفا طرفينه هجرت ايتدى. - مراث - اسملى قريه ده ديه سويلرلر. عبدالرحيم حضرت احياسى ايشته بو كيمسه ده در. قابق ارجه گه سالوب قويمش وشونده طورادر، ديه ايشتدم. اگرده اهل اولسهرلر ايدى البته اويله عزيز اثر قابق ارجه ده طورماز ايدى. اوفاده اولديغك وقتنى غنيمت ييلوب بوكتابنى شايد كورورسن. استاذم نادر حضرت اوشبو - احياء - نى كوروب نسخه ايتدروب آلمق طوغروسنده عبدالرحيم حضرتك احمد اسملى اوغلى ايله سويلاشوب هر ۱۶ بيتنى بر تنسكه ايله يازارغه عقد ايلاشلر، لکن اصلينگ ۱۶ بيتى احمد حضرت يازونده ۴۸ بيت اولديغندن احمد حضرت، سوزندن كيرو دونمشدر. نسخه بك قطعسى زور دگل، قاره توشكان وبوزولغان سوز هيچ يوق، ديورلر، اما بن اوزم كوره آلمادم. كندى تابعلرى عبدالرحيم حضرتنى - ولى الله - اعتقاد ايلرلر. ولى الله اولسون بزرگه تارلق يوق هر نه سن شول احيائى كوررگه طرش، قاضيلقندن چيغان گناهلرك ايجون شول احيائى كوروك، برر سوزينى آلوب عمل ايدوك شايد كفارت اولور.»

صندوق قرده بیکلاب طوتهق ضیاع یولینی حاضر لمکدن عبارتدر . شوونک
ایچون هر بر ایسکی اثر لری حال لری تأمین ایدلمش کتبخانه لره
نابشمرق تیوشلی اولور .

«احیا» کتابی حقنده محی الدین عبدالقادر باعلوی الهندی (۲۶)
طرفندن یازلمش «تعریف الاحیا بفضائل الاحیا» نام اثر ، احیا ایله بر
سکده طبع اولنمشدر . «احیا» اوزرینه سید مرتضی زبیدی الحسینی
طرفندن یازلمش اولان «اتعاف السادة المتقين» اسملی شرح اون اوچ
جلده «فاس» و «مصر القاهره» ده طبع اولنمشدر (۲۷) . ۵۹۷ تار یخنده
وفات اولان عبدالرحمن بن الجوزی طرفندن یازلمش «ارشاد القاصد» اسملی
شرحندن یازمه نسخه لری خدیو و پاریر کتبخانه لرنده اولدیغی مرویدر .
ابن یونس طرفندن یازلمش «روح الاحیا» اسملی شرحندن (یا که مختصرندن)
یازمه بر نسخه سی «اکسفورد» کتبخانه سنده واردر . «احیا» نک غلط لری
و حدیث لری تخریج حقنده بر چوق اثر میدانه کلمش ایسه ده بوکونده
نسخه لری اولوب اولمادیغی بزه معلوم دگلدر . «احیا» نی بغداد شهرندن
مفارقت ایتدیکی صوکت تألیف ایتدی دیورلر (۲۸) . استانبولده سلیمان
توفیق الحسینی نام ذات طرفندن ترکیچه که ترجمه ایدلنوب «آرتین
اصادور یان» مطبعه سنده باصلنورغه باشلادیغی «وقت» اداره سینه کلمش

(۲۶) : باعلوی ، حضر موت خلقی اصطلاحنه کوره «علوی» گه منسوب دیمکدر .
بونلر نسبت وقتنده قصر ایله اولان «با» لفظنی ایراد ایدرلر و «علوی» گه نسبتده
«باعلوی» ، «حسن» گه نسبتده «باحسن» ، «حسین» گه نسبتده «باحسین» دیرلر .
«علوی» لرک براق بابالری عبیدالله بن احمد بن عیسی اولوب مسکن لری «حضر-
موت» ایدی ، «تعریف الاحیاء» صاحبی ، هندستانده «احمد آباد» شهرنده ۱۰۳۸ تار یخنده
وفات اولدی . یاشی ۶۰ ده ایدی .

(۲۷) سید مرتضی اوشبو شرعی ۱۲۰۱ ده یازوب تمام ایتمشدر . و بونک حقنده
مغرب سلطانی اولان مولای محمد : «شرح یازوب عمرگی ضائع ایتدک!» دیه شلته
ایلدیکی «عجائب الآثار» ده مذکوردر . ج ۲ بیت ۲۰۳ .

(۲۸) تاریخ الکامل . ج ۱۰ بیت ۸۷ .

جزء لرندن معلوم اولدی .

(۳) الاقتصاد فی الاعتقاد . ۱۱۵ بیت اوزرنده مصرده طبع اولمشدر .

(۴) الجام العوام عن علم الکلام . هندستانده «مدراس» شهرنده ومصر

القاهره ده ۴۴ بیتده طبع اولمشدر .

(۵) ایها الولد . آلمانچه ترجمه سیله برابر فون هامر بورغستال

اجتهادی ایله ۱۸۴۲ ده «ویانا» ده طبع اولندی . کندی لسانه اولان

ترکیچه سیله برابر «قران» شهرنده طبع ایلمشیدی . بن ایسه اوشبو

قرانده مطبوع نسخه نی پک یاش و قتمده کورمشیدم .

(۶) بدایة الایدایة . «بولاق» و «قاهره» ده تکرار مرتبه طبع اولندی .

متعدد شرح لری و مختصر لری اولدیغی هم مرویدر .

(۷) البسیط . امام الحرمین طرفندن فن فقیده «نهایة المطلب» اسمنه

اولان اثر اوزرینه شرح یوللو یازلمش بر کتابدر . بوکونه قدر طبع

اولنامشدر . یازمه سنن بر نسخه ، مصرده غدیو کتبخانه سنده وبر نسخه ده

اسپانیاده «اسکور یال» کتبخانه سنده اولنور .

(۸) التبر المسبوك من نصیحة الملوك . ۱۲۷۷ ده قاهره ده طبع اولندی .

اوشبو کتابی «عمدة المحققین و برهان الیقین» دیه شیرت اولمشدر . اهل السنة

والجماعة عقیده سینی بیلور ایچون مفید بر اثر اولدیغی مرویدر .

(۹) تهاوت الفلاسفة . فلاسفه طبعیون ردنده مشهور بر کتاب اولوب

«بومبای» و «قاهره» ده کوب دفعه لر طبع اولمشدر . عبرانی لسانینه

ترجمه ایلدنوب هم نشر ایلدی .

(۱۰) جامع الحقائق بتجريد العلائق . مطبوع دگلک . اسوچ مملکتنده

«اوبسال» کتبخانه سنده یازمه بر نسخه سی اولنور .

(۱۱) جواهر القرآن . پیتر بورغن ایپرا طوره منسوب کتبخانه ده اوشنداق

آوروپاده مشهور کتبخانه لرند ، نسخه سی اولدیغی مرویدر . عبد الجبار

بن عبد الرحمن التایصوغانی قلمی ایله یازلمش بر نسخه سی هم بو فقیر

کتبخانه سنده ده اولنور (۲۹).

(۱۲) حقائق العلوم لاهل الفهوم. مطبوع دگلدر. پاريز ڪتبخانه سنه يازمه نسخه سي واردر.

(۱۳) الدرۃ الفاخرة في كشف علوم الاخرة. مستشرق غاوتيه اجتهادي ايله فرانسز چه ترجمه سيله برابر «جنوه» و «بازل» شهر لارنده طبع اولنمشدر. صوڭ وقتلرده مصرده هم باصلمدي. «قران» ده باصلمش تريكچه ترجمه سيني هم كوب زمانلر مقدم، كورديكيم وار ايدى.

(۱۴) الزهر الفاتح. مطبوع دگلدر. انگلتره موزه ڪتبخانه سنه يازمه بر نسخه سي اولنور.

(۱۵) سر العالمين وكشف ما في الدارين. مطبوع دگلدر. خديو و «برلين» ڪتبخانه لارنده برر عدد يازمه نسخه لرى واردر.

(۱۶) العقيدة. مطبوع دگلدر. «بيرلين»، «اكسورد» ڪتبخانه لارنده يازمه نسخه لرى اولنور.

(۱۷) غاية القور في مسائل الدور. مطبوع دگلدر. انگلتره موزه خانه ڪتبخانه سنه يازمه نسخه سي اولنور. صوڭ عمرنده بو كتابنده يازمش فكر لارندن رجوع وندامت ايتمش و بونى ابطال يوزننن «المختصر الاخير» اسمنده بر رساله تاليف ايتمشدر.

(۱۸) فاتحة العلوم. احيادن صوڭ تاليف ايتديكى اوشبو رساله سي ۷۰ بيتده مصرده طبع اولنمشدر.

(۱۹) فضائل القرآن. مطبوع دگلدر. يازمه بر نسخه سي مصرده خديو ڪتبخانه سنه اولنور.

(۲۰) فيصل التفرقة بين الاسلام والزندقة. ۹۱ بيت اوزرنده مصطفى القبانى تصحيحى آيا، مصرده باصلمشدر.

(۲۱) القسطاس المستقيم. مصطفى افندى القبانى الدمشقى تصحيحى

(۲۹) مصرده طبع اولنديغنى اوشبو اثر بارمايغى وقت عبدالبارى افندين ايشتم.

- ایله مصرده طبع اولندی. طابع طرفندن اولان مقدمه همده غزالینک ترجمه
حالی برلکده اولدیغی حالده جملهسی ۱۱۲ بیتدر. اوشبو اثرک «المیزان القویم»
اسمنده بر شرحی وار ایدیکی مرویدر .
- (۲۲) کیمهای سعادت مطبوع دگلدر. فارسیچه اولان بو اثردن یازمه
نسخهسی «برلین» کتبخانهسند اولنور .
- (۲۳) مدخل السلوك الى منازل الملوك. مطبوع دگلدر. «اسکور یال»
کتبخانهسند یازمه نسخهسی واردر .
- (۲۴) المستصفی. اصول فقیده اولان بو اثرنی ۵۰۳ تاریخنده
۶ نچی محرمدہ تمام ایتمشدر (۳۰). نفیس روشده ودرست اولهرق
۱۳۲۲ ده «بولاق» ده طبع اولندی .
- (۲۵) مشکاة الأنوار. مصرده طبع ایلدی. عبرانی اسانه هم ترجمه
ایدلشدر .
- (۲۶) المضمون به علی غیر اهلہ. قدم عالم ایله اقرار وحق تعالانک
صفتنی نفی وجزئیاتنی عامنی انکار سوزاری مندرج اولدیغندن غزالی
اثری دگل دییانلرده وار (۳۱). مصرده مطبوعنر .
- (۲۷) معارج السالکین. مطبوع دگلدر. «پاریژ» کتبخانهسند
یازمه نسخهسی واردر .
- (۲۸) المعارف العقلية والحكمة الالهية. فلسفه گه دائر اولوب
مطبوع دگلدر. پاریژ، «اکسفورد» کتبخانهلرزن یازمه نسخهلری واردر .
- (۲۹) مقاصد الفلاسفة. فلسفه گه دائر اولوب مستشرق «بیر»
(۳۰) وفيات الاعیان. ج ۱ بیت ۴۶۴ .
- (۳۱) طبقات الشافعية الكبرى ج ۴ بیت ۱۳۱. مصرده «الجام العوام» همده
«المنقذ عن الضلال» ایله برلکده امام غزالی گه منسوب ایکی عدد المضمون .
رسالهسی طبع اولنمشدر. برنجیسی ۳۰ وایکنجیسی ده ۱۲ بیتدر. شمعی بورسانه
لرک نسخهلری کوب اولدیغندن طبقات صاحبی سبکی دعواسی ایله گه قناعت ایتمای
اقتدارلی شاکردلر کندیلری تفتیش ایتمکلی لازمدر .

اجتهادی ایله ۱۸۸۸ ده «لیدن» شهرنده طبع اولندی . لاتینچه اولان ترجمه سی ۱۵۰۶ ده «بندقیه» (وندیک) ده باصلمشیدی .
 (۳۰) المقصد الاسنی شرح اسماء الله الحسنی . ۸۶ بیتده مصرده مطبوعدر .

مطبعه (۳۱) مکاشفات القلوب المطربة الی علام الغیوب . ۱۳۰۰ ده بولاق مطبعه سنده باصلمشدر .

(۳۲) المنخول . اصول فقهده بر اثر اولوب بو کونه قدر طبع اولنمامشدر . یازمه نسخه سندن بر عددی خدیو کتبخانه سنده اولنور . بونی ایسه استاذی امام الحرمین سلامت وقتنده تألیفی ایتمشدر .

(۳۳) المنقذ عن الضلال . بونی «نیسابور» ده تألیفی ایتمشدر . یازمه نسخه لری آوروپا کتبخانه لرنده کوبلک اوزرنده اولنور . ائک ایلك مرتبه اوله رق ۱۸۴۲ میلادی، «شمو لدرس» اعتناسی ایله «پاریژ» شهرنده طبع اولنمشیدی . شمدی «الجام العوام»، «المضنون به علی غیر اهله»، «المضنون الصغیر» نام رساله لری ایله برلکده ۱۵۰ بیت اوزرنده مصرده هم طبع اولندی . مذکور «شمو لدرس» طرفندن فرانسزچه اوله رق عرب فلسفه سسی حقنده یازلوب ۱۸۴۲ ده طبع ایتدرلمش اثرده اوشبو «المنقذ عن الضلال» حقنده اوزون بر بحث ایتدیکنی روایت ایلرلر . بو اثرک یگی بر ترجمه سی ۱۸۷۷- تاریخنده «ژورنال آزیاتیق» ده تفرقه صورتنده باصلمشدر .

(۳۴) منهاج العابدین . ۱۳۰۵ ده مصرده طبع اولنمشدر . غزالی نئک ائک صوئک تألیفی اوشبو اثر ایتدیکنی روایت ایدنلر وار .

(۳۵) میزان العمل . ۱۸۳۹ ده «لیپسغ» شیرنده و آندن صوئک ۴۵ بیتده مصرده طبع اولنمشدر . بعضیلر بو کتاب اسمینی «میزان الامل» رسمنده قید ایتمشلدر .

(۳۶) نور الشمعة . مطبوع دگلدر . یازمه بر نسخه سی «لیدن»

کتبخانه سنده وار در .

(۳۷) الوجيز. صوڤ وقتلرده ايکي جلد اوله رق مصدره طبع اولندي .
بونڤ هم شر حلري کوب اولسه ده بوکونه قدر طبع اولنما مشلر در . يتمش
عددن زياده شرعي اولديغي روايت ايدلنور .

(۳۸) الوسيط المحيط باقطار البسيط . مطبوع دگلدر . يازمه
نسخه لرندن برر عدد خديو ، اکسفورد ، مونش (مونيخ) کتبخانه لرنده
واردر . بو اثرک غبلي شر حلري و مختصر لري آور و پاده مشهور کتبخانه لده
صاقلانمقه در .

(۳۹) ياقوت التاويل في تفسير التنزيل . ۴۰ جلدده اولديغي مروی
اولان بو اثرک فارسی لساننده ايدیکنی و ۴ جلدده «بمبای» شهرنده
باصلديغنی ۱۳۲۷ تاريخی محرمنده اورنبورغ بلسه سينه کلهش مسافر
اديب شهابزاده عبدالصمد افندی البغدادی دن ايشتم . فرق جلدديه
خبر و بروچيلر سوزنده مبالغه وارمی ياکه «بمبای» ده باصلوب
عبدالصمد افندی کورمش نسخه مذکور تفسيرک بعض جلدلرندن گنه
عبارت ايدیمی ؟ (۳۲) .

مقصد

۶

عزت و زهدی . تصوف ايله اشتغالی و بونڤ سببی . شجاعت ادبيه .

غزالی فقير بر فاميليه دن ظهور ايتديکي حالده ياشلگنده هر

(۳۲) بونده مذکور اثرلر دن ۲ نچی ۴ نچی ۵ نچی ۶ نچی ۹ نچی ۱۱ نچی
۱۸ نچی ۲۰ نچی ۲۱ نچی ۲۴ نچی ۲۵ نچی ۳۳ نچی ۳۷ نچی رقمده اولانلر .
کوبسی تماما وبر آزی ده قسما مطالعه مزدن کچمشدر .

تورلی علم و فنلر ایله اشتغال ایلامکله متبحر عالملرک بری اولدی و فوق العاده شهرت کسب ایتدی . عصرینک علم چشمه سی اولان « نظامیه » مدرسلیگی منصبنه کوتارلدی . نهایت اوشبو شهرت و اوشبو منصبلرنی ترک ایدرک زهدک یولینه سلوک ایتمکله اهل تصوف مسلکی اختیار قیلدی و اوشبو مسلک اوزرنده حیانتی ختم ایلدی .

غزالینک « نظامیه » ده اڭ بیوک و معتبر عالملردن دور تیوز قدر چالمالی کیمسه ارگه درس آیتدیکنی کورمش اولان ابو بکر بن العربی سوکره دن اوستنده یاماولی کولمگی ، قولنده ده تایاغی ایله قومغانی اولدیغی حالده یایان اوله رق صحرا ده واردیغنی کوردیکنده : « ای امام ! بغداد شهرنده نظامیه ده درس ایله اشتغالک اوشبو حالکه کوره دخی گوزل دگل ایدیمی ؟ » دیمش . غزالی ده بوکنا قارشو اصل بختیارلق شمدیکی حالنده اولدیغنی اشعار ایدرک اهل تصوف لسانندن :

ترکت هوی لیلی وسعدی بمعزل * وعدت الی محبوب اول منزل
ونادت بی الاشواق مبتلا فینه * منازل من تهوی رویدک فانزل
غزلت لهم غزلا رفیقا فلم أجد * لغزلی نسا جا فکسرت مغزلی
دیه شعرلر اوقوب یولینه دوام ایلمشدر .

دنیا دن اعراض ، زهد و تقوالق حقند، تیل و قلم ایله وعظ ایدنلره فحطلق یوقدر . زمان ، نه قدر بوزوق ایسه ده بویولده عقل و پروچی لر هر وقت و هر یرده مبدول اولور ، فقط فعل و عمالی ایله نصیحت ایدنلر و مثال اولانلر فوق العاده نادر در .

فرض ایدلسون : مسقواده مشار الیه بالبنان اولان پرافسورلردن بری منصب و شهرت لدتلرنی تادوب بیلدیکی ، بخت ایشکلرینک تمام آچلدیغنی کوردیکی بر وقتنده دنیا و ما فیهادن فراغت ایدوب کتمه سی تصور اولنه چق شیمیدر ؟ احتمال که قوت و اشتیاقلری باطل اولدیغی صوکن بعض بر اصحاب شهرت و منصب ، اولندقلری مرتبه

وجاهلرینی ترك ایتمکله یاشلاک و قتلرینده حاضرلماش اولدقلری ملکلرینه و دولت خانهلرینه چکلوب استراحت ایرلر، بوزن ایسه استبعاد ایدلنه چک برشی یوق. استبعاد ایدلنه چک شی ایسه غزاللی کبی قوتی یرنده، آمال و مقصدلری یولنده اولان اوتوز و فرق یاشلی بر بابا یکتک حتی قارتایدیغی صوگ صغناچق شیلرینه قدر هر برینی فدا ایدرک، یالگنر تایاق و کتابلری ایله قالمقیدر.

غزاللی صوگره دن اوشبو حالینه تأسفی وندامت ایتمشمیدر؟ خیر! ندامت، شجاعت ادبیه دن محروم کیمسه ننگ، کنهسنی و حقیقتنی ادراک ایتمکسزین برینه تقلید و یا که عجله یوللو اولنمش شیلرینده کورلور. غزاللی، ایسه عزلت لدتنی بیلوب، اوزینک بو مسلسگینه بصیرت اوزرنک سالک اولمشدر. اوشبوننگ ایچون اولسه کرکرکه صوگ عمرنده «نیسا-بور» شهری «نظامیه» سنده مدرسلک خدمتی تکلیف ایدلدیکی وقت غزاللی ابراملره مجبور اوله رق قبول بیورمش و برنچی فرصت کلدیکی ایله اوشبو وظیفه سینی ترك ایدرک تکرار کندینک عزلت خانه سینه چکلوب راحت اولمشدر.

ریاست لدتی ایچنده مستغرق اولدیغی وقت بوذاتنگ زهدلک اختیار ایتمه سنده، وزیر و پادشاهلره نادر میسر اوله چق جاه و اعتبارلرینی فدا ایلمه سنده سبب نه ایدی؟ بونی آکلامق هوسی کوب آدملرده اولنسه کرک. زیرا بو، ظن ایدلدیکی قدر ینگل شیلردن توگلدلر. بوننگ جوابنی ایسه غزاللی کندیسی ویرر. بز ایسه شونی برمقدار خلاصه ایدرک نقل ایده چکمز. زیرا مشار الیه حضرتلرینک معاصرلری ده بو طوغر وده کندینه مراجعت ایتمشلر و بزم بیان ایتدیکه ز کبی شبهه لری عرض ایلمشلردر. غزاللی، بو طوغر وده عصر دشلرندن برینه بو یولده جواب یازمشدر (۳۳):

(۳۳) المنقذ عن الضلال نام اثرندن آلندی.

ای قارنداش! الله تعالی حضرتلری سزه توفیق ویرسون و حق سوزلرنی دڭلاب مضمونلری ایله عمل ایدرگه موفق بیورسون! سؤ الکنزه کوره بو یرده کندی حالی و باشمدن کچمش ماجرالری حکایت ایدرگه مجبوریت کوردم. معلومکنز اولسون که: خلقلرک دین و ملت حقنده اولان نزاعلری ویر دین ایچنده اولان مذهبلرک بر برینه مخالف و مبین اولمقلری بحر عمیق حکمنده اولوب بر چوق آدملر اوشبونده غرق اولمشلر، فقط جناب اللهدن سعادت هبه ایدلمش بعض بر آز کیمسه لرگنه کندیتری ایچون نجات یوللری تابمشلردر.

هر بر مذهبه تابع اولانلر کندی مذهبلرینک صواب اوله چغنی دعوا ایدرلر و کندیلرینک نجات اوله چقلرینه اعتقاد ایلرلر، (کل حزب بما لیدهم فرعون).

بن یاشلک و قتمدن باشلاب همیشه دین نزاعلری ایله مشغول اولدم و هر بر مذهبلری تفتیش ایدوب چیقتم، شمدی یاشم ایللیدن اوتوب کندی (۲۴). برشیلر ایله اشتغالیم سطحی و ظاهری اولمای بلکه الک جسور آدملر غیرتی کبی بر غیرتم اولدیغی حالده اوشبو بحثلرک اصل و کنهلرینه تعمق ایتدم و الک جزئی شیلره قدر ذهنی سوق ایلادم، حقنی باطلدن فرق ایده بیلیمک قصدیله هر بر طائفه ننگ عقیده لرینی تیکشردم. و هر بر مذهبده اولان مقصد و سرلر ایله آشنا اولدم. باطنیه مذهبنده اولانلری کورر اولسه م باطنلرنده اولان شیلرینی، ظاهریه مذهبنده اولانلرنی کورسه م مسلک لرینک حقیقتنی تفتیش ایلر ایدم. فیلسوفلرگه یولقور اولسه م فلسفه لرندن درس آلور و اهل کلامنی کورر اولسه م کلام و مجادلرینک اصلنه توشار ایدم. صوفیلره اوچراد یغمده سرلرینه مطلع اولمق، عابد و زاهدلر مجلسنده عبادت و زهدلرینک غایه لرینی بیلیمک ایچون بتون کرچی صرف ایلر اولدم. حتی زندیقلر

ایلهده یولداش اولوب زندقه لرینه باعث نه اولدیغنی آکلار ایچون سعی ایلر ایدم. خلاصه: هر شینی آکلماق و هر بر سرلرگه مطلع اولمق فکری بکا تمام استیلا ایتمشیدی. بو حال کسبی وموقت دگل بلکه الله تعالی طرفندن طبیعته ودیعت ایدلمش بر حال اولوب، بونده بنم اختیارمده یوق ایدی. «کل مولود یولد علی الفطره فابواه یهودانه وینصرانه ویهجسانه» حدیث شریفی موجنبه خرستیان بالالری خرستیان اولوب اوسدیگری، یهود بالالری ده یهود اولوب واسلام بالالری ده مسلمان اوله رق يتشدیکلرینک سببی، تیکشر ولرمدن معلوم اولدی که تقلیددر. شونک ایچون بن تقلید سببندن حاصل ایلادیکم اعتقادلرمی تمام ترک ایتدم، روایت یوللو قبول ایلامش فکر ومنهبلردن صورلوب چیدم. آتا آنا، ابي بابا، شیخ واستاذلره تقلید یوللو و باشقه لرك تلقین ایتمکری سببندن حاصل اولان عقیده لردن تمام آیرلوب اصل فطری و حق اولان اعتقادی طلب ایدرگه، علمک کندسینی وهر شیك حقیقتنی بیلمک یولنده جد و جهد ایلرگه قرار ویردم. سعی واجتهادلرم ثمره سی اوله رق میدانده کلدی که: «علم»، اصلا غلط احتمالی طوتامش وعقل ایله تعبیر قیلماق ممکن اولمامش برشیدر. وایکنچی عبارتله خلافنی احتمال طوتامش بر انکشافدن عبارتدر. مثلا بیلدکک شیك خلافنی دعوا ایدن کس، دعواسینی اثبات مقامنده قولنده اولان تاباغنی ارژدها صورته کرتور یا که عادتق تاشنی آلتون ایلر اولدیغنده کوکلک شبهه توشار اولسه، سنک بیلدکک شی، علم دگلدر. بن، اون عددنی بر عدددن کوب دیه بیلورم. اگرده بر کیمسه چیقوبده بویله روشده بیلمکک یا کلسدر، یا کلس ایدیکنی اثبات یوزندن ده قولنده اولان تایاقنی ارژدها و چوبلکده یاتمقده اولان تاشنی آلتون یاصارم دیسه همده بو اشلرنی بالفعل میدانده کتورسه، بن بونی کوزم ایله کوروب طورسه م اون عددک بر عدددن کوب ایدیکینه توزان قدر اولسون

شبهه توشمك امكانى يوقدر . بو كيمسه ننگ كاذب اهديكنى يقينى صورتده بيلورم ، اوشبو علمه هيچ برخلل كلماز . ليكن مذكور آدمنگ اوشبو عملينه تعجب ايلر اولسهم بو باشقه مسئله در . ايسته نه كى شى حقنه اولسهده اولسون سويلاديكم مرتبه گه يتماز ايسه اول شى «علم» دگلدر . بوندى صوگ بى ، كندى علمى تفتيش ايلرگه شروع ايتدم . نه كوريم ، ضروريات و حسياتين باشقه ، شك توشمك احتمالندن سلامت اولان هيچ بر «علم» بنده يوق ايمش . بونى گوزل آكلاديغم ايله : « يقينى شيلرنى ضروريات و حسياتندن باشقه دن كسب ايتمك ممكن اولماز ، شوننگ ايچون حسيات و ضروريات حقنده اولان علملرى محكم ايدرگه تيوشلى » ديه جدى صورتده بونلرى تفتيش ايلرگه كرشم . فقط تأسفدركه محسوسات طوغر وسنگ اولان علمده شك توشمكدن سلامت درجهده دگل ايديكى آكلاشلدى . حسياتنگ اگ كوچلى اولانى «بصر» حاسه سى اولديغى حالده تجربهلر اثبات ايتدى كه بوگا اعتماد ايتمك جائز دگلدر . زيرا كوز ، بر يرده اولان قوياش كوله گه سيني بر يرده طورديغى ايله حكم ايلر . حالبوكه بو حكم خطادر . بر يرده ثابت اوله رق قالمش كوله گه ننگ ثابت دگل ايديكى وقوياش يورديكى نسبتك ندر يجى صورتده كوچوب طورديغى ثابتدر . كوكده اولان يولدزلر آقچهلر زورلغنده كورلور ، حالبوكه هندسى دليللر اثبات ايتمشدركه بونلر حقيقت حالده پك زورلدر .

محسوساتده اعتماد ايدلنه چك شى قالماديغنى بيلدكم صوگ بلكه : « بر شى قديمده حادثده اولماز » ، « نفى ايله اثبات بر يرده بيغولماز » ، « اون عدد ، اوچ عدددن كوب » ديمك كى عقلياتده (۳۵) غنه اشانچ اولسه اولور ديدم . ليكن بونده هم « عقليات ده محسوسات قيبيلندن اولماسون ! محسوسات ، عقليات ايله باطل اولديغى كورلدى ، احتمال كه (۳۵) اوشبو «عقييات» سوزينى غزالى كنديسى «بديهيات» ايله تفسير ايتمشدر .

ایکنچی بر دلیل اولور آنکله محسوسات قبیلندن عقلیات هم باطل اوله بیلور» دیه شبهه گه توشدم. و: «شمدی کوز اوکمزده بویله روشده (عقلیاتنی باطل ایده چک) بر دلیل وارلفی بیلنمادیکی سببندن نفس الامرده یوقلفی لازم کلاماز، اویقوده کوب شیلر کورلور وهر بری حقیقت اولوق اوزره اعتقاد ایدلنور، اویغانلدیغی صوڭ هر برینک خیالندن عبارت اولدیغی میدانه کلور. احتمال که اویاغ حالده بیلدیکمز و اعتقاد ایتدیکمز شیلر هم اوشبو قبیل خیالندن عبارت اولور. شوپله: بر حالک طپوری ممکندر که آنک سببندن اویاغ حاللرمزک هر بر نقطه سی وهر بر باب وفصلی خیال ایچنده خیال اولدیغی میدانه چیقار» دیدم. ایشته اوشبو کبی شبهه لر ایله اواره اوله رق ایکی آی عمر سوردم. طوغروسی ایکی آی قدر بر مدت سوفسطا مذهبنده اوله رق طوردم. (۳۶)

(۳۶) «سوفسطا» دیه شهرت اولنان بر مذهب واردر که محسوسات، بدیهیات نی انکار ایدرلر و وجودنی مجرد بر خیالندن عبارت ایدیکنی دعوی ایلرلر. بونلر ایسه مجرد بر شهرت قصدی ایله فلسفه اسمنی غضب ایدن بر طاقم ردی ورذیل آدملردر. حقیقتی سوفسطا ایسه یونان حکیملرندن «بیرهون» طرفندن تأسیس ایدلن «بیرهونی» مذهبندن و آڭکا تابع اولان فلاسفه دن عبارت اولور. «انسان ایچون حکمدن امتناع ایتمک لازمدر» دیمک بونلرک اڭ معتبر اصللرندن بر اصل اولور. بیرهونی مذهبی بر شینی نفی واثبات حقنده دعوی ایتمای بلکه هر وقت یالکز شک مرتبه سنده اولنور. اوشبو «شک» مرتبه سنده طورقندن انسان ایچون بتون حرکات و سکاتنده، احوال دیباویه و دینییه سنده متردد و متزلزل اولاروق طورمق لازم کلاماز. بیرهونی موجودات و حقایقنی انکار ایتماز نقط اثباتنده آشقماز، بلکه هر وقت شک مرتبه سنده اولوب دائم بحث و سعی لازم ایدیکنی سویلر. بوگا کوره: «ولا یمكن فی العالم قوم ینتحلون هذا المذهب (السوفسطائیة) بل کل غلط سوفسطائی فی موضع غلطه» دییان کیمسه حقیقتندن یراق بر سوز سویلامشدر. شرح عقائد اوقودیمز وقت «سوفسطا» حقنده بتون بتونه یا کڭش فکرلر تحصیل ایتدیکمز سببندن باشقه لر، بزم کبی دوچار اغلاط اولما. بونلر دیه بویرده اوشبو قدر تفصیلات ویرلدی. بوندن زیاده سینی ایستیانلر اختلاف مذاهب حقنده یازلمش کتابلره، علمی و فنی لغتله مراجعت ایدنه بیلورلر.

بونڭ اوستننه ده شيطان: «وقتلى عارض اولان شبهه لره التفات ايتمه! بونلر آز وقت ايچنده كچرلر. اكرده اويله شيلره اهميت ويروب بغداد شهريني ترك ايدر اولسهڭ منصلرڭ، جاه و اعتبارلرڭ اَلَسْكَدَن كيدر وكدرلى حاللره دوشارسن، بونى ينگل حساب ايلمه! صوكره بوكونكى قدر و احتراملرڭى، كير و قايتارمق اولورسن اما فرصت فوت ايتمش اولور، آنلر بردخى كير و قايتمازلر. نعمت قدريني، وارچاغند بيلمك لازم، اش اوتديكى صوڭ ندامت فائده ويرماز!» ديه نصيحت ايلر ايدى. بوڭا فارشوده كوڭنم: «احتمال عمرڭ بوكون تمام اولمشدر، بوكون تمام اولماش اولسون، كوب و قتلر قالديقى حقنده كفيل اولان يوقدر. كوز اوڭنده اوزون بر سفر كورلوب طورلور، حالبوكه بونڭ ايچون حاضرلك كورديكڭ يوق. يقينى ايمان تحصيل ايدمه آلهادڭ و هميشه شك و شبهه ايچنده بورمكده سن. بتون علمڭ ريبادر! آخرتڭ ايچون بوكون حاضرلنماز ايسهڭ نه وقت حاضرلنه چكسن؟ علاقه لرڭى تمام كيسوب بوكون دنيا دن آزاد اولماز ايسهڭ نه وقت آزاد اوله چغكى بيلور ميسن؟» دييور ايدى. ايشته بو منوال اوزره «بغداد» نى تاشلاب كتمك ايله، مذكور شهرده اولگى خدمتلم ايله عمر كچرمك آراسنده ترددنوب يوردم. ۴۸۶۰ نچى ييل رجبندن اعتبارا آلتى آى مقدارى بر مدت اوشبو تردد ايله اوتدى. بوندىن صوڭ قولمىن اختيارم بتدى، لسانم باغلانرغه باشلاندى. خلق خاطرلى اولسون ايچون درس ايتمك اولسه مده تيلم حركتله آلهاز ايدى. تيلم خدمتىن طوقتاديقى سببندن قابيه بر حسرت توشدى. آشاديغم شيلر هضم ايدلماز و ايجمش صولرم سگماز ايدى. طبيعى قوتم بتدى، تنم ضعيفلندى، دواسندن ده طبييار عاجز قالديلر. هر يردن اميدم كيسلديكى صوڭ حق سبحانه و تعالى حضرتنه التجا ايتدم. كوڭلمدىن مال و جاه، اهل و اولاد محبتى سوندى. كونلرڭ برنده «مكه» گه وارمق بهانه سيلمه «بغداد» شهرندن مفارقت ايتدم.

اصل مقصدم «شام» ه وارمق اولديغي حالده «مكه» گه ديه سفر ايتمكله اورنى خليفه دن ياشرمك مقصدينه مبنى ايدى. اما هيچ وقت «بغداد»، كير و قايتمق قصدنده اولنماز ايدم. «نظاميه» ده مدرس اوله رق طور مقنى، بغداد شهرنده شهرت ايله كون كچرمكنى بيوك كمالت عساب ايتمكه اولان بغداد عالملى بنم بو ايشمه تعجب ايتديلر، كوسى ده بو حالى مسخره ايدرلر ايدى. بغداد دن يراق برده طور مقده و دنياوى جاهلرني، مرتبه لرني انسانك كندى اختياري ايله تاشلامقنى تجويز ايتما مكه اولانلر، اميرلر و حكومت طرفندن يبارلديكمى طن ايلرلر ايدى. ياقينده طور و بده حقيقت حال دن خبردار اولانلر بو فكرى قلبدن چيقارمق و اولگى وظيفه لرم ايله مشغول اولمق حقنده نصيحتلر ايدرلر، سوزلرينى قولاغيمه آلماديغمى بيلديكلرى ايله: «اى الله! بو كيمسه نك بويله حركتى اهل اسلام ايچون بر آفات سماويه اولسه كرك، ايدى نه چاره!» ديه بر بريله سويلاشولر ايدى. شو حال ايله بتون منصلرمى، اهل و اولادمى تمام ترك ايدرك سفر ايتدم. يول آزوقى اوله رق بر قدر حاجت اصليه آلم و كفايت ايايه چك شى بالالرده قويدم. كونلرك برنده «شام» شهرينه يندم. «دمشق» مسجدينه كروب خلوت و عزلت اختيار ايلادم. بتون وقتلرمى كندى اخلاقى تهذيب و كوكلمى تصفيه ايتمكله كچردم. كوندزين مناره گه بنوب ايشگونى بيكلار و شونده يالگزم طورر ايدم. وقتلرم بويله اوزوب طورديغنده كوكلمه: «فرض حج ايلاسم، مكه و مدينه شهرلرينى كوروب مشرف اولسم، فخر كائناات افندمز حضرتلرى تر به سيني زيارت ايتسم نه اولور؟» ديه بر فكر توشدى. شوگا كوره حجازه سفر ايتدم. بوندن بالالرم دعاليرمى جذب ايتدى ياكه باشقه بر حالى اولدى؟ نيتمك خلافته اوله رق اهل و وطن طرفنه يول طوتدم. وطنمه قايتديغم صوك نكرار عزلت ايتدم. خلوتده طوروب قلبى تربيه ايلر ايدم. لكن اهل عيال مشقتى و آنلرك

مهمانترینی تحصیل زحمتی مراد لرمه مانع اولور، خلوت لذت لرینی بوزار ایدی. شویله ایسه ده کونلرک برونده مقصدمه ایرشمک امیدنی کیسهماز ایدم. اوشبو حال اوزره اون ییل مقداری عمر کچردم. کوب حال لر حاصل اولدی. صوفیه لرک مسلسگی حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه موصل اولان یول ایدیکنده، طریقلری ده گوزل بر طریق و سیرت لری ده شریف بر سیرت اولدیغنده شبهه م قالمادی. بونلرک اخلاقلری، حرکات و جنبش لری، ظاهری و باطنی حال لری نبوت قندیلندن استفاده ایدلماشدر، بن شویله تابدم. نبوت قندیلندن گوزل بر قندیل یوق ایدیکی معلومدر. قلبنی ماسوی اللهدن تطهیر ایتمک برنجی موقفی، ذکر الله ایله قلب مستغرق اوله رق نمازک تکبیر تحریمه سی حکمنده اولوب ده، بالکل دنیا وما فیها دن فانی اولهق اک صوگ موقفی اولان بر مسلك حقنده سوز سویلرگه اورن یوقدر.

امام غزالی سوزلری بونده تمام اولدی. بوندن آله چق حصه پک بیوکدر. دقت ایله بو واقعه نی اوقومش ذات لر بیلور لر که غزالی جمود در جه سنده اولان تقلید لرگه رضا اولمای حریت فکر یه لزومینه اثار ت ایلر. بو یولده حتی کندینک سوسطا مذهبه کرو ب طور دیغندن خبر ویرر. رسمی علم لر، جدل و مناظره لر حسد و منافسه، کبر و عقد سبیلری اولدیغندن بو شیلر انسانلرک اخلاقی نی بوزاچق فاسد ماده لر و هر بری ده حق سبحانه و تعالی حضرتندن یراقلق پیدا ایده چک شیلر اوله چغنی آگلا دیغنی بیلدر. تصوف ده، جنید و شبلی حکایت لرینی سویلا مکدن و آدم لر آلر نده اولان شیلر نی اصطیاد ایتمک دن عبارت اولمای بلکه قلبنی تصفیه ایتمک، دنیا وما فیها دن علاقه نی کیسمک دن عبارت ایدیکنی و غیر بو کبی شایان استفاده عبرت لری روایت ایلر.

علم تحصیل ایتمک دن اصل مقصود، یا عقل ایله نفسنی یا که لسان و حیات اجتماعی نی اصلاح و تهذیب ایتمکدر. علم کند یسی بالذات مقصود

اولمای بلکه بر مقصود ایچون واسطه وسبب اوله چقدر. اگرده مقصود بالذات اولان شی تحصیل اولنماز ایسه آکا سبب وواسطه اولان علمک کندیسندن معنالی بر فائده اقتطافی ایدلماز. درست سویلاشه بيلمک ملکه سینه نائل اولمامش آدمک عرب صرفی ونجوسی اوقوب کچرمش بیش اون بیلی صرف تضييع وقت عد ایدلسه سزادر. اوشنداق ذهنی خطادن حفظ ایدرگه و سرمایه سی اولان اعتقاد اتنه دلیل وبرهانلر سرد ایلرگه اقتداری اوامادیغی صورته منطق قواعدی حفظ ایدن کیمسه نڭ بوندن بی خبر اولان کسندن بر فرقی ده یوقدر. محرمانه مرتکب اولان کیمسه نڭ حلال و حرام همده اخلاق علملرندن خبردار اولمه سی معناسز بر شیدر. ایشته غزالی، الله تعالی رحمتی سایه سنده اولسه کرک اوشبو نکتهدن خبردار اولمغله مجرد علم ایله اکتفا ایتمای بلکه علمدن مقصد اولان عمل ایله اشتغال ایدرگه، عقل ونفیسینی تهذیب ایلرگه لزوم کورمشدر. بونڭ ایچون اڭ مناسب یول، زهد ودنیادن انقطاع، خلقدن عزلت ایدیکنده شجه می وار؟

انسانلر ایچون اڭ بیوک کمالت و اڭ عزیز سرمایه نه شیدر بیلورمیسز؟ بو شی «شجاعت ادبیه» در. «شجاعت ادبیه» دیه جاه و مرتبه اهللرینڭ کیفلرینی بوزاچق، ثروت اصحابینڭ خاطرلرینی قراچق ده اولسون، کندی اعتقادینی طوغریدن طوغری سویلامک و وجد ایننه خلاف حرکتده اولما مقدر. سیر شریفه لرینی اوقومش کیمسه لر بیلور. لرکه «شجاعت ادبیه» نڭ برنجی طبقه سنده انبیاء عظام اولمشلر، ظاهری بر معینلری اولنمادیغی حالده کندی اعتقادلرینی جهانیه سویلامشلر و خلقلری دعوت ایلمشلر. فلان سوزنی سویلر ایسه م عبداللطیف و فلاننی دیور اولسه م عبدالحکیم یاراتماز. بونی یازسه م کمال واوته. کینی یازسه م جمال سویماز. بو فکر م فاش اولسه یاشلر کولرلر، آنسی مشهور اولسه قارتلر دانوس یاصارلر دیه قورقوب طورمش آدم ایچون

خاتونلر کیومی کیوب خاتون اولوب یوررگه تیوشلی . حکما وادباندن خاتونلر حقنده تنقیص ایدوب سویلانمش نه قدر سوز صادر اولمش ایسه مذکر ومؤنثلکدن قطع نظر ایدرک اوشبو کبی جبانته، نفاق وریا صاحبیرینه محمولدر . انسانلر حقیقت حالده «شجاعت ادبیه» صاحبیری اولوب بو صفت آنلرده بر قدر طبیعیدر . بالالار وصبیلرک سویلاشدیکلرینی اعتبار ایله دگلاوچیلر کوررلرکه بونلرده «شجاعت ادبیه» علامتیری مکملدر . فقط بو کمالت بوزوق مریبه ونادان مریبلر کثافتی سبیلی خراب و ویران اولور .

اوین ایله مشغول بالالار خلیفه عمر رضی الله عنه حضرتلری کلدیکنی کوروب قاچمشلر ایدی . یالکزی قالمش عبدالله بن زبیرگه خطاب ایدرک حضرت عمر : «ایده شلرک قاچدیلر سنک بو یرده یالکز طوروب قالوکنک سببی نه در؟» دیدیکنده عبدالله ده : «ای خلیفه ! بر عیبم وارلغنی بیلماز ایدم که حضرتگزدن قورقوب قاچایم واورامده تار دگل ایدی که سزگه یول ویرر ایچون دیه بر طرفه کیدهیم . اوشبونک ایچون قاچمادمده ، بو سایه ده التفاتکز ایله ده مشرف اولدم!» دیمشدر . بو شی شجاعت ادبیه نمونه سیدر . «شجاعت» ادبیه شول درجه ده محترم وشول درجه ده عزیزدرکه بونی تقدیر ایدرلک کمالتری اولان کیمسه لر بوناک ایچون جهان خلقینه قارشو بر طرفه یاپ یالکزلری فالورلر ، حتی که بو یولده جانلرینی فدا ایلرلر . اوزلرینک اون مثلی اولان وحشی عسکرلر ایله حضرت حسین رضی الله عنه نی صوغشرغه مجبور ایدن شی «شجاعت ادبیه» ایدی . معاویه آدملری قولندن حجر بن عدی باشی کیسلوی «شجاعت ادبیه» سبندن ایدی . سعیدبن جبیر «شجاعت ادبیه» یولنده حجاج قلچی ایله جان ویردی . احمد ابن حنبل ، ابوحنیفه وبخاری حضرتلرینک کورمش جفالری «شجاعت ادبیه» یولنده ایدی . بو کبی آدملرنی صانامق سوزنی اوزایتور .

شجاعت ادبیه صاحب‌ارزینک بیری ده امام غزالیدر . مشار الیه حضرتلری کندی فکرینی آچیق سویلامش و هیچ یاشرمکسزین علنی صورتده یازمشدر .

فقیهلرک منزله‌لری خلیفه‌لر و عوام آراسنده بیوک و نفوذلی اولان بر وقتده غزالی : « فقه ، تزکیه نفس طریقی اتقان ایتمکدن عبارتدر ، سزک کبی قضا منصبلرینه کرر و وظیفه آلوب راحت طورر ایچون یالکیز طلاق و عتاق ، مدبر و مکاتب مسئله‌لری بیلوچی خلاقیات و شطیحات اربابی فقیه اولماز » دیه بونلره قارشو چیقمشدر . فن توحید حقنده اولان اولان بشارتلرینی کندیلرینه حمل ایدن اهل کلام اوزرینه ده : « اویله بشارتلر قرآن شریف اصولی همده حوادث کونیه و مواد طبیعیه ایله استدلال ایدرک حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه ایمان ایدنلر حقنده در ، سز ایسه اهل جدل و کلامسز ، قرآن اصولی ایله مناسبتکیز یوقدر ! » دیه سویلر اولمشدر . و هکندا .

اڭ یاقینلرک سوزلرینی قولاغینه آلمای ، خلقلرک : « اهل اسلام ایچون بو شی بدنام و خذلان اولدی ، فاتحه سزدر ، فلاندر » کبی سوزلرینه ذره قدر اهمیت ویرمکسزین بغدادنی و نظامیه‌نی تاشلاب کیدوی «شجاعت ادبیه» سی تمام یرنده اولدیغینه دایلدی ، باشقه دلیل کرکماز .

امام غزالی‌نک عزلتنه دنیادن انقطاع و دنیا لذتلرینه نفرت ایتمک معناسینی ویرمکمز ، خلق فکرینه کوره‌در . انسانلر آراسنده ، عزلت و تصوفه انتساب ایتمکله دنیا وما فیهادن اعراض و نفس مرادلرندن منعلمک معناسی ویرلمک شایعدر . فقط ظاهری کورنوشده اولان عزتلر و لذتلردن نفرتلر ، کندیلری ده دنیا لذتلرندن همده اڭ اساسلی و اڭ جدی لذتلرندن اولمادیغی نه دلیل ایله اثبات ایدلنه چکدر عجباً !

دنیا لذتی ، کوکل راحتندن و نفسک فرار و سکونتندن عبارت اولسه

كرك. روچیلدالر بایلیغینه و بیسمارقلر شهرتینه مالک اولدیغی حاله جانی راحتسز و معیشتی لذتسز اولان بر آدمك، تاغ باشینه یا که اورمان آراسینه چکلدیکی صوڭ قلبنه حضور و نفسینه صفا کلمه سی ممکندر . اختیارلری ایله دنیا پادشاهلغینی تاشلابده حماللق ایدوب یور وچیلر و بتون دنیادن علاقه لرینی اوزوب یاشاوچیلر یوقمیدر ؟ مشهور « ساکیامونی » بونلرک بریسی اولسه كرك . بویله آدمار نه یوزدن دنیادن انقطاع ایتمش و نفس مرادلرندن واز کچمش سانالورلر ؟ . . « ساکیامونی » ناک کوڭلی ، شهزاده وقتینه نسبتله ، عزلتده حالنده دخی راحت اولمادیغی نه کبی برهانلر ایله بیلنور ؟ ظنم احتمال خطادر ، شویله ایسه ده اوستدن کورلمش عزلت و دنیادن انقطاعلر ، کندیلری ده دنیا لذتلیزینک بر فصلی اوله چغی خاطر مه کلور (۳۷) . بونی ایسه جزئی بر تاجر به مده تقویه ایتمکده در . عزلت ایدوچیلردن بری کندینک حالندن نه فدر ممنون ایدیکنی اوشبو شعرلری ایله اعلان ایلر :

أنست بو حدتی و لزمت بیتمی * فطاب الانس لی و صفا السرور
و أدبنی الزمان فلا ابالی * بانی لا ازار ولا ازور
ولست بسائل ما عشت یوما * أسار الجند ام ركب الامیر
انسانلر ، طبیعت خلافنه بر آز حرکت ایدرگه مقتدر اولسه لرده بو
حرکتلرنده دوام ایلرگه مقتدر دگللردر . برشیده اختیار ایله دوام کورلور
ایسه اول شینگ طبیعی اوله چغی ایله حکم ایتنک لازم کلور . طبیعی
اشلر ، عین دنیاوی لذت اوله چقدر والسلام !

(۳۷) افطار وقتنده اولان لذتلرنی کورمک همده باشقه لرک مدح و ثنالیرنی
ایشتمک ایچون ، صبی بالالر ، الوغلر ایله برابر اوزون کونلرده روزه طوتارلر .
بو حال دنیاوی لذت دگلیدر ؟

مقصد

٧

تعلیم و تعلم. متعلم و معلم. دنیاوی علملر. شرعی علملر. عالملر.

غزالی کندی عصرنده بیوک بر اسلام مدرسه سنده تدریس ایله شغلندیکی، تعلیم و تعلم مسئله سینی نظریه سی ایله تطبیق ایتدیکی سببندن علم و تعلیم هم تربیه طوغروسنده اولان فکری شایان اهتمامدر . دنیا ده کوب شیلر اولور که علمی ایله عملی آراسنده، ظن ایدلدیکی درجه ده مناسبت اولماز . شونک ایچون بحثلرنی آنچق علمی جهتدن بیلیمش کیمسه لر ایله هم علمی هم عملی جهتدن بیلیمش آدم آراسنک اولان فرق، الوغدر .

بو یرنی اوقوچی بعض بر یاش شاگردلر : « غزالی عصری کچدیکینه کوب وقتلر اوتدی، شمدی فرنکلر، تربیه فنلرینی چوق ترقی ایتدردیلر، شونک ایچون غزالینک تعلیم و تربیه حقنده اولان فلسفه لرینی سویلاب سوز اوزایتورغه لزوم کورلماز! » دیه چکلردر . درست! تکامل قاعده سینه کوره هر بر فن ایله برابر تعلیم و تربیه حقنده اولان فکرلر، معلوماتلر آرتدیغنده شبهه یوق، فقط فرنکلر طرفندن زینتلانمش و بیزانمش، تربیه و تعلیم قاعده لرینک اصل دیواری، غزالی و امثالی طرفندن بنا ایدلمش اولماسون! فرنکلرک پیداغوغیا تسمیه ایتدیکلری فن حقنده اولان استاذلری ایچنده غزالی اسمی ده ذکر اولنور .

غزالی، تعلیم و علم بحثلرینه مخصوص اولمق اوزره « احیا » ده « کتاب العلم » ده سویلامش شیلرینی بر قدر بسط ایله « فاتحة العلوم » اسمنده مستقل بر رساله تألیف ایتمشدر . بز ایسه تفصیلاتنی « احیاء

علوم الدین» کتابنه حواله ایدوب خلاصه الخلاصه سینی بو یرده بر قدر بیان ایده چکمز .

متعلم. متعلم حقنده غزالی فکری بویله در: علم، قلب عبادتی و جناب الله تقریب ایدلنه چک واسطه اولدیغی سببلی، علم تحصیل ایدرگه کوکلی فساد اخلاقدن تصفیه ایدوب کرشمک لازمدر. زیرا ظاهری طهارت اولمادیغنده نماز درست اولمادیغی کبی فساد اخلاق طهارتسزلگندن تصفیه ایدلماز دن مقدم قلب عبادتی ده درست اولماز. تعلیم وقتنده کوکل تشویشلندره چک شیلردن فراغت لازم اولدیغندن چیت یرلرگه سفر ایدوب اوقومق، سعادت دینیه و کمالت دنیویه لردن خبردار وشویله شیلرنی تعلیم ایله مشغول اولان معلمره مصادف اولان متعلملر بتون اختیارلرینی معلمره تسلیم ایتمک لازمدر. مستقل بالار اده اولوبده هنری یالکیز تقلید و نقل مذاهب که منحصر اولماش استاذلر حضورنده اولمق شرطیله متعلم، استاذی قاشنده مرضی اولان مسلک اوزرنده دوام ایدرگه و اختلافات مذهبیهدن اجتناب ایلرگه تیوشلی. اوشنداق دین و دنیا ایچون میم و محمود اولان فنلرک هر برندن حصه آلورغه و فنلرنی تدریجی صورتده و لازم ترتیبی ایله تحصیل ایلرگه، اگرده هر فنی بیلور ایچون فرصت مساعد اولمازسه، تحصیل نصیب اولان فن حقنده بتون اقتدارینی صرف ایتمک لازمدر. بونکله برابر بر فن اهلنده کورلماش خطالقنی اصل فن اوزرینه اسناد ایتمک جائز اولماز. زیرا فن اهلی خطاسندن، فن کندیسی خطا اولمق لازم کلماز. (۳۸) تحصیل ایدله چک فذک فضیلتی نه جهندن (دنیاویمی، آخراویمی؟) ایدیکنی بیلورگه، دنیاوی جاه و مال ایچون دگل بلکه کوکلی فضیلت ایله زینتلمکنی قصد ایدرگه تیوشلی.

(۳۸) امام غزالی نینگ اوشبو سوزی حکیمینه کوره بر اصول جدیده معلمینگ

بوزوق حرکتده اولنمیسندن اصول جدیده ننگ بوزوق شی اولمهسی ایله حکم ایلامک منطقسز لک اولور.

معلم. معلم حقنده غزالی فکری بویله در: معلم، کندیڭ شاگرد۔ لرینی بالالاری اورننده کوروب آنلره شفقتلی اولسون. آنلرنی آخرت خسارتندن حفظ ایتمک قصیله شغللنسون. بناء علیه معلم ایچون شاگرد۔ لرینی تحقیر ایتمک وسؤ اخلاق کوسترمک کبی شیلردن نهایت درجه ده صافلانرغه، صاحب شریعت (رسول اکرم) عادتنه رعایت یوزنندن (اگرده معیشتی ایچون محتاج اولماز ایسه) علم اوگرتدیکی برابرینه حق آلمازغه و شاگردلرگه، منت ایتمازگه و هر وقت شاگردلره نصیحت اوزرنده اولوب سؤ اخلاق کبی شیلردن اصولی ایله منع ایدرگه تیوشلی. بر فنده متخصص اولان معلم ایچون ایکنچی بر فنی ذم و تقبیح ایتمک، متعلمک فیهی ایرشه چکدن زیاده اوقوتوق و متعلمک ادراکی ایرشمیه چک شیلردن خبر و برمکه، فلبنی تشویش ایتمک و آنلره جدال و بحث ایشکلری آچمق جائز دگلدر. بونکله برابر معلم، بالکنز لسانی ایله گنه دگل بلسکه فعلی ایله ده معلم اولورغه، لسانی ایله اوگرتمش درس لرینی فعلی ایله تکذیب ایتمازگه تیوشلی.

دنیایوی علملر. امام غزالی، علمنی «شرعی» و «غیر شرعی» اسمیله ایکی قسمگه آیرر و یالکنز پیغمبرلر واسطه سیله اوگرانلمش علملری «شرعی»؛ حساب کبی مجرد عقل واسطه سیله، طب کبی تجربیه ایله بیلنمش شیلری «غیر شرعی» دیه تسمیه ایلر. بوندن سوگره «غیر شرعی» اولان علملری «علوم محموده»، «علوم مذمومه»، «علوم مباحه» اسمنده اوچ قسم اوزرینه و علوم محموده نی ده «فضیلت» و «فرض کفایه» اسمنه ایکی گه آیرر. طب علمی کبی حیات انسانیه سببی اولان همده حساب کبی معاملات وقتنده محتاج اوله چق علملری «فرض کفایه» دن اما طب و حساب علملریڭ دقیق سرلرینی اوکرنمکنی «فضیلت» دن عدایلر. سحر، طلسم، شعبنه و تلبیس لرینی «علوم مذمومه» دن اما شعر و تاریخلرنی «علوم مباحه» دن

صانار (۳۹). هندسه و حساب، منطق و الهیات هم طبیعیاتنی «فلسفه اسمی تحتنه جمع ایندیکی صوڭ بویله روشده تفصیلات ویرر: ۱) هندسه ایله حساب، اعتدال درجه‌سنده اولمق شرطیله «علوم مباحه» دندر. ۲) منطق ایله الهیات، کلام علمندن معدوددر. ۳) طبیعیات، بعضی قسمی دینه مخالف و بعضیسی ده لزومسن شیلردر (۴۰). علم کلام حقیق: «بر بدعتی رد ایدر مرتبه‌سی فرض کفایه، دینه تعلقسن اوشنداق مجادله‌دن عبارت اولان مرتبه‌لری بدعت مذمومه‌در» دیپور.

شروعی علملر. شرعی علملر حقیقده غزالی دیپور: «شرعی علملر هر بری محمود اولوب بونلردر: ۱) قرآن شریف، سنت رسول الله، اجماع امت و آثار صحابه. بونلر ایسه - اصول - اعتبار ایدلنور. بو اصولدن استخراج ایدلمشلی - فروع - اسمنده اولور. ۲) اوشبونلری بیلورگه سبب اولان علملر: علوم عربیه کبی. ۳) تفسیر، اصول الفقه و اسماء رجال کبی.

عالملر. امام غزالی، عالملری «دنیا عاملری» و «آخرت عا - لملری» دیه ایکی‌گه تقسیم ایلر و هر برینڭ علامتلرینی سویلر. بو طوغورده تفصیلات ویرر اولسه ق سوز اوزایاچقدر، مراق ایدنلر «اعیا» غه مراجعت ایدرلر.

بو یرده اولان «عالملر» سوزندن، او قوچیلرڭ ذهنلری ایلکتمزده

(۳۹) بوسوز شاید مجرد تفکله وقت کچررگه سبب اولان شعرلر حقیقده‌در. یونسه لسان و عربیه‌نی بیلورگه یاردم و یردچک همه‌ده بلاغت ملکه‌سی کسب ایلرگه سبب اوله‌چق اشعار علمی فرض کفایه اوله‌چقنده شبهه یوق. اوشنداق «تاریخ» دن مقصدی‌ده علمای حدیث تاریخی اولسه کرک. غزالی عصرنده بو علم‌گه کوب احتیاج اولمالمش ایسه‌ده، شمبی کوب عصرلر اوتدیکی، دین و شریعت قاعده‌لرینی بیلماک و ضبط ایتماک، بو علم‌ڭ کلی برفائده‌سی اولدیفی جهندن فرض کفایه اوله‌چقنده شبهه یوق. «المنار» ج ۹. بیت ۹۵ - ۹۶.

(۴۰) بوسوز عمومچه طوغری اولماسه کرک.

اولان اوکازلی ملاره کتماسون . ملاق ، رسمی بر منصب اولدیغی
ایچون بو بحث ایله مناسبتی یوق یا که پک آزر .

مقصد

۸

غزالی فلسفه سی . یونان و عرب فلسفه سی . راموس و باکون . حوادث
طبیعیه . اسباب ایله مسببات آراسنده ، بلایمت . وحدت وجود . علم کلام . درس
آرالرنده شاگردلرک اویناقلری . لیس فی الامکان ابداع ، ماکان . هیرقلیس تصوف
و علم . ابن باجه و ابن طفیل . اجتماعی ، عبرانی اقتصادی حاللرایله اولان مناسبتی .

عرب بلرده اولان فلسفه ، آرسطو طرفندن وضع ایدلنوب «ایسخولاستیک»
تعبیر ایدلن قیاس اصولندن عبارت اولنور و بوکاده « میزان » دیه
اطلاق ایلرلر ایدی . دین و زمان تأثیری اعتباره آلتماز ایسه یونان
فلسفه سی ایله عرب فلسفه سی آراسنده فرق کوب یوقدر . بو کونده
« یگی فلسفه » دیه شهرت اولمش فلسفه ، غزالیدن صوگ ۱۵۷۲ میلادیده
مقتول اولان راموس ایله و آندن صوگ میداننه چیقمش باکون طرفندن
تأسیس ایدلمشدر .

باکون ، یونان و عرب فلسفه سی حقنده : « بو فلسفه دن بنوبشر
ایچون گوزل بر نتیجه کورلهادی و کورلمیه چکی ده معلوم اولدی . زیرا
بو آنچق سفسطه و جدل تعلیم ایلر . حالبوکه حقیقته ایرشمک و انسان
عالمینه ثمره لی بر خدمت کوسترمک ایچون جدل و سفسطه ننگ لزومی
یوقدر . سفسطه و جدل ایسه - کرک حق و کرک باطل اولسون - غلبه
و ظفر تابوق ایچون فائده لی بر شیدر . لکن بویله فائده لردن صبیله
و عقلسزلردن باشقلر لذت نابمازلر . بوندن باشقه ، عرب فلسفه سی

یالکئز یونان فلسفه سینى ترجمه دن عبارتدر ، حالبوکه یونانلولر نوامیس طبیعتنى کندیلری ده بیلمازلر ایدی ، یونانلولر دنیا نك صبی وقتنده کلوب کتدیلر ، اما بو کونگی دنیا مز بالغ بلکه قارتلق عصرنده در ، صبیلق وقتنده اولان شیلر ، بالغ قارتلق وقتلری ایچون کافی اولماز . بو کونگی عقول بشرنى یونانلولر فکری ایله بغاولاب طور مق جائز دکلدر ، شونک ایچون انسانلرک فکریلری حر اولسون و یونان فکریلری ایله مقید اولارق محسوس طور ماسونلر ، هر کیم نوامیس طبیعتنى کندى تجربه سینه کوره درس ایللاسون و هر نرسه نى اوز عقلی ایله اولچاسون !» دیور اولمش و « یگی فلسفه » ایچون کندیسی بر پر و غرام توزومشدر . بعض کیمسه لر : « غزالی ، فلسفه واضعلرندن دگل بلکه ایسکی فلسفه نى بوزو چیلردن غنه ایدی ، بونی ده فلسفه اصولی ایله دگل بلکه یالکئز سوزگه مهارتی و جدلده اولان ملکه سی ایله اجرا ایندی ! » دیدیکلری حالده ایکنچیلر : « خیر ! غزالی - عقل انسانی هر قیدلردن آزاد اولوب جناب الله ملکوتنده یوزارگه و هر نرسه نى فکر ایلماک حقنده حر صفتده اولورغه تیوشلی . ديه دعوی ایلر ایدی . بو ایسه باکون تأسیس ایلمش فلسفه نك نیگزیدر . بو تقدیرده غزالی یگی فلسفه نك نیگزیرینی بنا ایدوچیلردندر ! » دیورلر .

هر حالده غزالی ، فلاسفه طبیعیون اوزرینه محاربه آچوب آنلری رد ایتدیکنده نزاع یوقدر . « تهافت » اسمنده اولان کتابی بتون بتونه اوشبو طوغروده یازلمشدر .

غزالی ، « تهافت » ده فلاسفه طبیعیون مسلکنى اوشبو اوچ قسمه آیرر : (۱) عالم ، ازلی و ابدی اولمغله اولی ده و آخری ده یوقدر . (۲) جناب الله علمی ، جزئیاتی محیط دکلدر . (۳) بعث ، حشر اجساد و جزا کورمک اولمادیغی کبی جهان یوزنده اولان حوادث طبیعیه ، محسوس اولان اسباب طبیعیه ایله معللدر . مثلا کسوف ، قویاش ایله بر آراسینه

آی کرهسی کروپ قاپلادیغی و خسوف ده قویاش ایله آی آراسینه یر کرهسی کروپ قاپلادیغی سببندن اولور .

غزالی، اوشبو اوچ قسم مسلسکنی سویلادیکی صوڭ اوچونچی قسمده حوادث طبیعیه لارڭ محسوس اسباب طبیعیه ایله معللدر، ديه ایتمش دعوالرئنده فلاسفه فی حقلی کورر وکندی طرفندن ده دیپور: «بو خصوصلری انکار ایتمک قصدیله فلاسفه ایله مناظره ایدن کیمسه، حقیقت حالده فلاسفه گه دگل بلکه اسلام شریعتنه جنایت ایتمش اولور. زیرا بویله شیلر، انکاره مجال اولمامش هندسه و حساب قاعده لری ایله ثابتدر. بودلیللره واقف اولانلر حتی وقتلرئندن ایلك کسوف و خسوفلردن خبر ویره بیلورلر. اگرده بوڭا قارشو: - بویله شیلر اسلام شریعتنه خلافدر - دیپولور اواسه مذکور دلیللره واقف ذاتلر، دلیللری ایله بیلنمش شیلرده دگل بلکه شریعتڭ کندیسی حقنده شبهه ده قالورلر. بولی ایله طعن ایدنلره کوره، یولسز اوله رق یاردم ویرمک قصدنده اولانلردن، شریعت دخی زیاده ضرر کورر. اوشبو حکمت ایچوندرکه: - عقللی دشمن، عقلسز دوسته کوره خیرلیدر - دیپورلر» (۴۱). امام غزالیڭ اوشبو سوزئندن باشقه هیچ برسوزی اولمامش و دین اسلام یولنده برخدمتی کورلمامش اوله ایدی کندیسنڭ نه قدر عقللی و نه قدر طوغری فکری و نه قدر فهلی و ادرا کلی ایدیکنی اثبات ایدر ایچون اوشبو سوزی کامل ایتمش اولور ایدی. بو سوزی شریعت

(۴۱) غزالی بوسوزینی بر قاچ اثرلرئنده اجمال وتفصیل ایله ذکر ایتدیکی معلوم. اگرده غزالیڭ بتون اثرینی بر طرفه و اوشبو سوزینی ده بر طرفه قویار اولسه لر اوشبو سوزی معنالی و حکمتلی اولوق نقطه سندن جمله سینه غالب کله چکنده شبهه یوق. بنو بشره عیشتی ایچون محتاج اولان هر بر یگی شیلرینی شریعت اسمندن انکار ایدوب طور وچیلر و دینینی ده طبیعت کتابی ظن ایدوب طبیعیات حقنده دین ایله استدلال ایدوچیلر، غزالی دیدیکی کبی صرف اسلام شریعتنی سوکدرگه و جهان یوزئندن نامرینی قورتوغه سبب اولمقده لردر.

اسلامیہ نی محافظہ یولندہ یوزلر جلد ایله یازلمش کتابلرنڭ خدمتلرندن آرتق خدمت ایلر و اہایتسز آدملر طرفندن یازلمش یوزلر ایله جلدن عبارت خرافاتلرنی، بحث و مناظرہلرنی نیگزولرندن یوروب اسفل سافلینہ توشورر. اوشبو اصلمرہ کورہ ہیئت عالم و خلقت دنیا حقندہ حتی کہ طبیعیات و علوم کونیه گہ دائر، یقینیات و قطعی دلیللرگہ خلاف نہ قدر خبرلر و حدیثلر وار ایسه اسنادلرنده، روایتلرنده طعن اولنمادیغی تقدیردهده هر برینی تاویل ایلمک و ظاہرندن صرف ایتمک واجبرر. بوکا عجب ایدلماسون! حدیث کتابلرنڭ اڭ درستلری بخاری و مسلم صحیحلری ایدیکینه اهل اسلام آراسنده اتفاق واقع اولدیغی حالده ایچلرنده اولان حدیثلرڭ هر بری ده اهل اسلام آراسنده قبول ایدلوب بتمش دگلملردر. صحیحین حدیثلرنندن کوبلر واردرکہ یقینی و قطعی دلیللرہ خلاف اولمق مجبوریتی ایله دگل حتی پک جزئی بهانهلر ایله رد ایدلوب کلمشلردر. ایمدی باشقه کتابلرہ نہ قالدی؟ بناء علیہ بر کرهسنی تیشوب ده بر طرفندن ایکنچی طرفینہ چیقار ایچون تدارک کورلورگہ باشلانیدیغی بر وقتده سیوطی جمع ایتمش حدیثلرڭ ظاہرلرینہ تمسک ایدوب یرک بالقلر و اوگوزلر اوستلرنده طوردفارینی سویلامک، یالکز چیتلرنی اسلام دینندن نفرت ایتدررگہ سبب اولور. بوبله شیلر، صریح صورتنہ اسلامه جنایت دگلمیدر؟ بوندن صوڭ غزالی طبعیون طرفندن ایدلمش ازلیت عالم و ابدیت عالم حقندہ اولان دعوالرنی، جناب اللہاڭ علمی جزئیاتی محیط اولمیه چغی همده بعث و عشری انکار حقندہ اولان دلیللرینی برر برر جرح و ابطال ایلر (۴۲).

غزالی، اسباب ایله مسیبات طوغر وسندہ: «فلاسفہنڭ اسباب ایله مسیبات آراسنده تلازم وارلغنی دعوالری و بوکا فرع ایدرک سببندن

(۴۲) غزالینڭ بوکی فیلاسفہگہ اسناد ایللمش سوزلرنڭ کوبسی افترا ایدیکینی

ابن رشد دعوی ابلامشدر.

باشقه مسبب و مسبب باشقه سببک وجودی ممکن دگل، دیه ایلامش حکملری درست اولماز، (۴۳) زیرا عادتده سبب و مسبب دیه اعتقاد ایدلمش شیلر آراسنده مقارنت ضروری دگلدر. بناء علیه بری اولدیغنده ایکنچیسینکده اولمهسی و بالعکس بری اولمادیغنه ایکنچیسینکده اولماملقی لازم کلاماز. سبب ایله مسبب آراسنده اولان مقارنت، حکم ضرورت ایله دگل بلکه حق تعالانک تقدیری سبقت ایتدیکنه کوره در. شونک ایچون آشانقسزین طویمق و باشی کیسولدیکی صوگ هم انسان صاغلام قالمقی ممکندر» (۴۴) دییور.

بو سوزلرک ظاهرینه کوره حکم یورتیمکه اولان آدملر: «غزالی، باشقه متکلمون قبیلندن اسبابی و اسباب ایله مسببات آراسنده تلازم و ضرورت اوله چغنی انکار ایلر» دیه چکلرنده شبهه یوق. فقط غزالینک بوسوزینی «غزالینک مقصدی اسباب و عملرک تأثیری اولمق قدرسینی گنه انکار ایتمک اولوب، آرالرنده اولان ملازمت انفکاک، اجتماع ضدین یاکه ارتفاع نفیضین قبیلندن محال دگل بلکه ممکن ایدیکنی بیاندر یوقسه غزالی اسباب ایله مسببات آراسنده تلازم وارلغینی انکار ایتماز» دیه تأویل ایدنلر وار.

غزالینک «مشکات الانوار» نام اثرنده حقیقت قلب حقنده اولان «وهو جوهر عزیز من جنس جوهر الملائکه و اصل معدنه فی الحضرة الالهية من ذلك المكان جاء» (۴۵) و الی ذلك المكان يعود» دیدیکی سوزندن استدلال ایدرک وحدت وجود ایله قائل ایدی دیه ظن ایدنلر وار. «کتاب الاربعین» ده اولان: «اذلیس مع الله تعالی غیره بل

(۴۳) تهافت، بیت ۶۴.

(۴۴) ابن رشد بوسوزلرینی رد ایلر. «تهافت التهافت» بیت ۱۲۲-۱۲۳.

(۴۵) غزالی فاشنده قلب، روح، نفس، عقل هر بری برشی اولوب مذکور

لفظلر ایسه مترادفلر.

الموجودات كلها كالظل من نور القدرة فلها رتبة التبعية لارتبة المعية فليس في الوجود مع الله غيره» (۴۶) ديمش سوزى ده تقریبا اوشبو معناده در. ایکنچی بر فرقه ایسه: «خیر! غزالی وحدت وجود ایله قائل اولمق شویله طورسون بلکه بو مذهبنی رد ایتدی و بو مذهبه اولانلرنی جهالته نسبت ویردی» دیه تبرئه ایلرلر. صوفیه دن کوب ذاتلرک: «ممکنات وجودی کوزگیده اولان مثال قبیلندن وجود ظلی ایله گنه مو- جوددر!» دیدیکلری معلوم. فقط بوندن صوڭ بونلر ایکی گه آیرلورلر. بری ایسه وجود ظلی، کندیسی خارجه موجود دگل بلکه بوناڭ وجودی وهمی وخیالی گنه، دیدیکلری حالده، ایکنچی فرقه سی ده وجود ظلی ایله موجود شیلرک وجود خارجه ایله موجود ایدیکنی دعوی ایلرلر. بونلرک اولگیلری وحدت وجود ایله قائللر اولوب بونلر: «ماشمت الممکنات من رائحة الوجود * سوى الله والله تالله ما فى الوجود» هم ده «وما انت غير الكون بل انت عينه * و يفهم هذا السر من هو ذاته» دیورلر. لکن غزالینک یوقاروده اولان سوزلرینک اولگی مذهبه آچیق روشده دلالتی یوقدر. بناء علیه شونلردن استدلال ایله وحدت وجود ایله قائل ایدی دیمک طوغری اولوب بتماز. اگرده باشقه بر سوزلری وار ایسه بر دیه چک یوق! (۴۷).

امام غزالی، علم توحید و صفات ایله اشتغال ایتدیکی کبی علم کلام ایله ده اشتغال ایتمش و بو بابده خیلی اثرلر میدانه کتورمشیدی. مع ما فيه بو فن ایله شغللنوجیلردن پکده راضی اولماز! و: «قرآن ایله حدیث شریفلردن خارچ اولان علم کلام ایله فلسفه، یامذموم اولان مجادله ویا که صرف سوز اوز ایتمقدن عبارت اولان ترهات وهذیاناندر، سلفلر ایسه بویله شیلر ایله اشتغال ایتماشلر بلکه بونی بدعت عدایلامش

(۴۶) یازمه نسخه.

(۴۷) لطف تولستوی اثرلرینی اوقومش آدامارک هر بری «پانتته غزم» حقنه سوز سویلامکنه اولدقلری سببلی بو یرده وحدت وجود حقنک مجبور ی صورتک بو قدر سوز یازدق.

لردر، رسول أكرم حضرتلری وفات اولدیغی وقت، اصحاب کرام نهجه بیگلر ایله سانالدیغی وهر بری فخر الانبیا أفندمز طرفندن مدح و ثنا اولندیغی حالده آرالرنده کلام صناعتینی بیلن اولماز ایدی» (۴۸) دییور. «نظامیه» ده کوب طلبه آراسنده تعلیم ایله شغللندیکی وهر صنف شاگردلرک احوال روحیه لری ایله آشناک حاصل ایتدیکی سببلی اولسه کرک درس اوستنده اولان بالالری مناسب وقتلری ایله اوین اوینارغه رخصت ویرامه سینی موافق کورر و: «اوین ایله کوکللری راحتلنمادیکی تقدیرده قلبلرینک نشاطسز قالمقلری وغباوت کسب ایتمکلری ممکن» اوله چغنی سویلر.

«لیس فی الامکان ابداع ماکان» مضموننده اولان سوز، غزالی فلسفه سنندن اولوق اوزره قبول ایدلمش و برقاچ آدملر طرفندن بونک برابرینه طعن و تشنیعلر ایدلدیکی حالده بر قاچلری ایسه ثنا ایله قارشو آلمشلردر. (۴۹) فقط بو سوز اک ابتداء یونان فلاسفه سنندن «هیر قلیس» طرفندن سویلانمش ایدی، غزالی ایسه یونان قیلسوفینک اسمنی ذکر ایتما کسزین روایت ایلدیکی جهتله معلوم فلسفه، غزالی مالی اوله چغنی ظن ایدلمشدر.

انسان هم جسمانی هم روحانی ایدیکی معلومدر. جسمانی اولدیغی چیتله بر مدتلو عالم سفلی اوزرنده قالور ایسه ده سوکره دن روحانیتی غلبه ایدرک عالم علوی گه انتقال ایده چکدر. عالم علوی وسفلی دیمکن

(۴۸) غزالی بوسوزنی علم عصرنده سویلامشدر. غزالی عصرنده اولان افکار عمومی بوسوزک معناسینی ادراک ایدرک درجه ده اولنور ایدی. آندن سوک ایسه علم تنزل ایتدی، افکار عمومی ده: «صحابلر کلام فنی بیلمازلر ایدی» دییولهش سوزنی: «صحابلر قرآن علمنی و دین احکامنی بیمازلر» دیمک یزنده قوللانر اولدی. اوشبو سببندرکه سوک کلن عالمر، عوام هجومندن قویوب: «صحابلر شرف صحبت سببلی علم کلامدن مستغنی اولورلر ایدی» دیمک کبی عبارتلر استعمال ایدرگه مجبور اولمشلردر. (۴۹) الاحیاء. ج ۴ بیت ۱۸۳.

مقصد، عالم معقول ایله عالم محسوس اولوب، هر بر محسوس شی عالم سفلی وهر بر معقول شی عالم علوی اعتبار ایدالنور. انسان دنیاده یاشامکده اولدیغی حالده کنبدیسینی عالم علوی گه کررگه استعداد کسب ایده چاک صورتده تریبه ایتمک ایله مدیوندر. یونان فلاسفه سندن کوب ذاتلر اوشبو مقصد یوانده سعی واجتهادلر، بلکه بتون عمر وراحتلرینی فدا ایدر اولمشلر. عالم علوی گه ارتقا ایتمک حقنده اجتهاد ایتیمان انسان بونلر نظرنده، انسان دگل بلکه غیر قابل خطاب حیوان وانعام حکمنده عدا ایدلمشدر. فقط عالم علوی گه کرمک وایکنچی عبارتله سعادت ابدیه کسب ایتمک یولی نه ایله در؟ سو طوغروده یونان فلاسفه سی ایکی طرف اوله رق بری تریبه نفس وریاضت ایله اولور دیدیکلری حالده ایکنچی بر فرقه سی ده خیر! بونک یولی آنچق «علم» در، دیپور اولمشلر. اسلام فیلسوفلرندن اولان غزالی، سعادت ابدیه اکتساب ایتمک حقنده، ذکر ایتدی کمز برنچی فرقه مسلگنی قبول ایتدیکنندن وصفیه یولینی بوکا مناسبتلی کوردیکنندن تصوف طریقنی اختیار ایلامشدر. بو طوغروده، غزالی: «بنده ایچون مجاهده ایتمک و مذموم اولان صفتلری محو ایلمک، علائقی قطع ایدرک بتون بتونه حق سبحانه و تعالی اوزرینه اقبال ایلمک لازمدر. بو وقت بنده ننگ کوکلنی جناب الله نورلاندر، قلبی منشرق صدری منشرح اولور. کوکلندن حجاب کیدر و ملکوت سرلرینه مطلع اولور، بنده ایچون لازم شی صداقت اوزرنده تهذیب نفس و تریبه در، انبیا و اولیاننگ هیچ بری تعلم و درس ایله دگل بلکه دنیادن زهد ایتمک و بتون بتونه علاقه نی کیسمک و جناب الله توجه ایلمک ایاه کمالت تابمشلر در.....» دیپور.

غزالی ننگ «تصوف» دن مقصدی، ایشانلق ایدوب مرید ییغوب یورمک دگلدر. بلکه آننگ قاشنده بوشیلر، سعادت انسانیه گه مانع اولان علائق دنیایویه ننگ ائک کوچلیلرندن اولور. بلکه آننگ نظرنده

تصوف، عزلت خاننده طور و فرض و سنت مؤکده لر ایله اکتفا ایله، ماسوی اللهنی کوکلدن چیقارمق حقنده مجاهده ایلمکدن عبارتدر. غزالی، حتی قرآن اوقومقنی، تفسیر و حدیث کتابلرینی مطالعه ایتمکنی اوشبو مقصد مانع اوله چغنی سویلر و تصوفنی ده «تجريد القلب لله تعالی و احتقار ما سواه» ديه هم مختصر هم جامع و مانع صورته تعریف ایلر. غزالی نك بو فکری شریعتدن زیاده، فلسفه گه مبنی برشیدر. اوشبو سببدن مغرب فلاسفه سندن ابن باجه ابوبکر محمد بن یحیی النجیبی السرقسطی (۵۰) ایله ابن طفیل محمد بن عبدالملک القیسی (۵۱) قاتیغ صورته بونی رد ایتمشار و وصول الی الله و ایکنچی عبارتله سعادت ابدیه ایچون بالکتر تفکرگه مؤدی اولان «علم» ایدیکنی دعوی ایلامشدر. ابن باجه بو طوغروده «تدریب المتوحد» اسمنده مستقل بر کتاب یازمشدر. اوشبو ایکی فیلسوفنک بو بولده سویلامش سوزلری، ایراد ایلمش دلیل و حجتلری اندلس اسلاملرینی غزالی مسلکندن چویررگه و غزالی فلسفه سینک مغلوب اولمقینه سبب اولمشدر.

غزالی، اسلام امامی و فیلسوف اولدیغی حالده عصرینه نسبتله عمرانی، اقتصادی و اجتماعی عالملردن صانالسه بحق لایقدر. بوکونگی مغرب خلقلری، عمرانی، اجتماعی و اقتصادی فنلرک موحدلری کندیلری اولدیغنی دعوی ایلرلر. اوشبو علملر هر نه قدر انسان ایله برلکده ظهور ایتمش ایسه ده فن روشننده ترتیب ایدلمه سی پک صوکن ایدیکنک شجه

(۵۰) ابن باجه، مشهور شاعر و فیلسوفلردن همده ابن رشدنک استاذلردن اولوب ۵۳۳ تاریخنده «فاس» شهرنده وفات ایتمشدر. عصرده لری طرفندن تفسیق و تضلیل، نهایت اکفار ایدلدی آخرنده ده، جهالت و تعصب قریبانی اوله رق آغو ویرلوب اولدرلدی. یاشی آنچق ۳۵ تیره لرنده ایدی.

(۵۱) ۴۹۴ تاریخنده دنیاغه کلوب موحدین حکمدارلری حضورنده «مراکش» شهرنده وفات اولمشدر. «حی بن یقظان» اسمنده اولان بر رساله سی لاتینچه ترجمه سیله ۱۷۰۰ ده اوکسfordده، طبع اولمشدر.

یوق . فقط بوناڭ فن روشنک اوله رق موجدی حقیقت حالک مغرب خلقلری ابدیمی؟ شرق و خصوصا اسلامراڭ بو طوغر وده خدمتلری سبقت ایتما دیمی؟ اهل اسلام، علوم غربیه ایله و غرب خلقی ده (روحانیلردن باشقه لر) عمومی صورتده علوم اسلامییه و خصوصا لغت عربیه ایله آشنا اولما دقلری بر وقتلرده، کچنده اولان سؤ اللره ایجاب (اوت! درست! دیمک) ایله جواب ویرلور ایدی فقط بو کونلرده بر طرفدن مغرب خلقینڭ روحانیلردن باشقه اولان مستشرقلری طوغر بدن طوغری اسلام اثرلرینی تفتیش ایدرڭ که کوشدیکلری و ایکنچی طرفدن ده علوم اسلامییه دن خبر دار اولان یاش صنفلر اهل غرب فنون جدیده سنی تحصیل ایدر که موفق اولدقلری سببندن بو کونه قدر مغرب خلقی ایجادی و اختراعی دیه ظن ایدلش کوب شیلرڭ ایسکی اسلام و عرب آثارنده مذکور اولدیغنی کور و بدهشت که توشمشلر و بارماقلرینی آغزلرینه قویوب حیران اوله رق فالمشلردر .

امام غزالی، فیلسوف و صوفی، اصولی و فقیه اولدیغنی کبی عمرانی بر عالم اولدیغنی اثبات ایده چک بحثلر «احیا» ده غایتده کوبدر (۵۲) .

مقصد

۹

منتقد و مدافعلری . ابن رشد . ابو عبدالله المازری المالکی . ابن الولید الطرطوشی . تاج الدین سبکی . حافظ الدین ابن صلاح . ابن سبعین . قاضی عیاض . محمد الحوت . ابو بکر ابن العربی . مرجانی . شیخ رشید . طعنلر . کتا بلرینڭ یاندرلمه سی .

بز بویرده غزالی حقنده اولان انتقادلری - اگرده کورلور ایسه

(۵۲) بو طوغر وده مراق ایدنلر ایچون بیان حقیقت الدنیا ، بیان نمیز ما یحبه الله تعالی عما یکرهه ، « بیان حقیقت النعمة واقسامها » ، « بیان وجه الانموذج فی کثرة نعم الله » ، « بیان کیفیة التفکر فی خلق الله » بحثلرینی دقت ایله مطالعه ایتمک لازم کلور .

آنلره قارشو سويلانمش مدافعه لرى ذكر ايتمك آرزوسنده مز. آدمنىڭ
 فضلى، مدح ايدوچيلر شهادتندن زياته انتقاد ايدوچيلر شهادتلىرى ايله
 بيلنور. بر كيمسه نىڭ حقيقت حالده كيم ايدىكنى بيلمك آرزوسنه اولان
 انسان (عقل و ميزانه مالك اولماق شرطى ايله) مذكور كيمسه نىڭ دوستلرنىڭ
 دگل بلكه دشمنلرنىڭ استفسار ايتسون و آنلر نىڭ شهادتلىرىنى محاكمه
 ايتمككە حكم چيقاره بيلسون! بن مرجاننىڭ فضلىنى دشمنلرى طرفندن
 يازلمش رديه لر بنى، تحقير قىديله يازلمش اثرلرىنى كوردىكم صوڭ
 آڭلادم. اوشبو سببىڭ، ترجمه حال يازايدىقى وقت صاحب ترجمه حقنده
 اولان ثنا و انتقادلر نىڭ تامانى برابر يازمق لازم كلور.

امام غزالى بيوك عالم اولدىغى ايله برابر، سوزلر نىڭ انتقاد ايدلمه -
 سندن سلامت قالماشدر. بيوك عالم اولمىسى ده انتقاد سز قاللمه -
 سىنى ايجاب ايلر. عتى بعض وقتلر طعنلره، افترا رده دوچار اولمشدر.
 غزالى حقنده اولان طعنلر نىڭ كثرى، دين و ديانتى طوغروسندن
 زياته ادبى و اخلاقى، علمى جهتلردندر. اوشبو نقطه دن قارالور اولسه
 غزالى بختيار عالملردن سانالسه بىرى وار. بويله حالى بعض بر آدملر
 تصوفه منسوبلىگندن و تصوف اهلينىڭ هر بر قصورلقلرنىڭ اغماض ايتمك
 و هر بر خطالرنى بروجە ايله توزاتوب طورمق خلق آراسنده عادت
 اولدىغندن كوررلر. فقط بو فكر طوغرى دگلدر. تصوف اهلندن كوب
 كيمسلر واردركه عقلرنده اولان طعنلر نىڭ حد و پايانى اولنماز.

آدم اوغلى نه قدر جامع كمالات اولسه ده اولسون، كنه قصولرى
 اوله بيلور. پيغمبرلردن باشقه انسانلر نىڭ والله تعالى كتابندن باشقه كتابلر نىڭ
 طعن ايدلمىسى شايان استغراب اولماز. آدم اوغلىنىڭ علمى آرتدىغى
 نسبتنده بيلمادىكى شيلرى كوباير و كمالتى آرتدىغى نسبتده قصورلرى
 چوغالور. تجربه ايسه بونى اثبات ايتمشدر.

امام غزالى اثرلرىنى كك كوب و كك دقت ايله انتقاد ايدنلر نىڭ بىرى

فیلسوف ابن رشد (۵۳) اولسه كرك. غزالينڭ «تہافت الفلاسفہ» نام اثرينہ انتقاد يوزندن «تہافت التہافت» نامندہ بيوك بر كتاب تالیف ایتمشدر. ايکنچی برسالہ سندہدہ ابن رشد (۵۴): «ابو حامد الغزالی كندی اثرلرندہ مخصوص بر مذهب و معلوم بر مسلك اختيار ایتما مشدر. بلسکہ اشاعرہ يانندہ اشعری اولور، صوفیہلر ایلہ برلكدہ صوفی اولور، فلاسفہ حضورندہ فیلسوف كورلور. اهل دگل کیمسهلر نی بونڭ اثرلرندن منع ایتمك لازم ایدی، زیرا بو کیمسه حکمت فنندہ خطا ایتدیکی کبی شریعت بابندہدہ خطا ایلدی» دیبور (۵۵).

امام ابو عبد الله محمد بن علی التمیمی المازری المالکی (۵۶) دیبور: «بن غزالينڭ شاگردلرینی و اصحابینی کوردم و مصاحبت ایتدم. بونلرڭ هر بری غزالی حالندن هر نوع خبر ویرلرکه جموعینی بریرگه کتورلدیکندہ غزالينڭ کیم ایدیکی و عقیدہسی نه یولده اولدیغی بیلنور. غزالی اصول الفقه فنندن زیاده، فقهده ماهردر. اصول دینده متبحر اولمازدن مقدم، فلسفه ایلہ اشتغال ایتدیکی سببندن علم کلامده تفوق کسب ایتما مشدر. شریعت کبی زاچر و مانع همده مرحمتلی ناصحلری اولما دیعی سببندن فلاسفہ هر شینی حریت اوزرنده سويلرلر. ایشته بو عادت غزالی اوزرینهده سرایت ایتما مشدر. ایشتن یگمه کوره، غزالی - اخوان الصفا - رساله لرینی مطالعه ایدر اولما مشدر. حالبوکه - اخوان الصفا - رساله لرینی علوم شرعیه ایلہ

(۵۳) ابن رشد ترجمهسی، اوشبو مشهور ایرلر «مجموعه سینڭ برنجی جلدی اولورق یازلما مشدر. ابن رشد ۵۹۵ تاریخندہ وفاتدر.

(۵۴) «فلسفه القاضی ابن رشد» نام اثرندن آلدی. بیت ۱۵ - ۱۶.

(۵۵) بوڭا جواب ۲نچی مقصدده ذکر ایلدی، مراجعت بیورله.

(۵۶) «طبقات الشافعیة الکبری ج ۴ بیت ۱۲۲. بو ذات مشاهیر مالکیه دن

ارلوب مسلم صحیحنه «کتاب المعلم بفوائد کتاب مسلم» اسمندہ معتبر و پاك مقبول بر شرح یازما مشدر. ۸۳ یاشنده ۵۳۶ تاریخندہ وفات ایتدی. غزالينڭ معاصرلرندندر.

علوم عقلیه‌ده ماهر بر فیلسوف جمع ایدوب (۵۷) تألیف کلامده اولان مهارتی سببندن، معقول کورله چک بیانلر سرد ایتمکه خلقلره فلسفه‌نی محبوب و عزیز بر شی کوسترمشدر. صوگراق وقتلرده فلاسفه‌دن - ابن سینا - دیه معروف اولان بر کیمسه ظهور ایتمکه تألیف‌لری ایله دنیا طولدی. منسوب اولدیغی فننده ابن سینا بیوک بر امام ایدی. فلسفه‌ده اولان اقتداری سایه‌سندہ اعتقادات اصولینی فلسفه ایله تطبیق ایدرگه موفق اولدی، باشقه‌لرک جسارت و قوتلری یتماش شیلره ابن سینانک اقتدار و جسارتی ایرشدی. ایشته غزالی، فلسفه طوغر و سنده اوشبو ابن سینا اثرلرندن استفاده ایلر و آنک افکارینه اعتماد قیلور. تصوفده بیلیمورم غزالی کیملره اعتماد ایلامشدر؟ ابو حیان التوحیدی (۵۸) اوزرینه اعتماد ایتمش اولماسون! اعتبارلی عالملر، کندی قاشلرنده انابت اولمادیغی شیلر حقنده - قال مالک - و - قال الشافعی دیه نقل ایلرگه جسارتلری یتمادیکی حالده غزالی، حتی حدیثلر حقنده ده طوغریدن طوغری - قال رسول الله - سوزینی پک کوب استعمال ایلر (۵۹). طرناق کیمسک حقند -

(۵۷) علم و حمیت صاحب‌لرندن مرکب اولارق اوچونچی قرن هجری آخرنک بر «جمعیت سریه» تأسیس ایدلمشیدی. بونلر ایسه بغداد و بصره شهرلرنده بیغولوب دین اسلام عقیده‌سی ایله حکمت و علوم طبیعی‌نی بر بریله تطبیق ایتمک ایله شغللنورلر ایدی. بو خصوصده علمی بر مجموعه تأسیس ایتمکه ۵۰مقدارنده رساله نشر ایتدیلر. «تحفة اخوان الصفا» اسمنده اولان بو رساله‌لر «الکوتا» و «مصر» شهرلرنده طبع اولنمشدر. ۳۹۵ده وفات اولان حکیم البحریطی طرفندن تألیف ایدلش رسائل اخوان الصفا و خلائ الوفا» اسمنده مجموعه بوکا باشقهدر.

(۵۸) بغداد ادب‌اسندن ۳۸۰تاریخنده وفات اولان علی بن محمد اسمنده برذاتلر. بونک ایسه «اخوان الصفا» جمعیتی و آنلرک مجموعه‌سی ایله مناسبتی اولدیغی مرویدر. کتبخانه‌یزده «الصداقة والصدیق» همده «العلوم» اسمنده ایکی رسالسی اولنور. علم نحو ایله اغتنده امام و تصوفده مشهور شیخ اولدیغی حالده ذهبی: «کان عدوالله خبیثا سبی الاعتقاد، کذا باقلیل الدین والنور» دیه ابو الفرج بن الجوزی ده: «اشدالزنا - دقة علی الاسلام ابو حیان» دیور اولمشدر والله اعلم بالعوایب. طبقات الشافعیة. ج ۲ - ۳.

(۵۹) احیا حدیثلرینه تعریض ایده‌در.

سبابه بارماقن باشلامق افضل۔ ديه اصلسز بر سوز نقل ایتمشدر۔
بالغ اولدیغی صوڭ، جناب اللهک قدیم ایدیکنی بیلمازدن ایلک وفات
اولان ذاتک مسلمان ایدیکنی سویلر و بوکا اجماع واقع اولدیغنی دعوی
ایلر۔ حالبوکه بوخصوصده اولان اجماع، غزالی سوزینک عکسینه اولمشدر۔
شونک ایچون بو آدمک نقللرینه اعتماد ایتمک مناسب دگلدر!« . ایشته
امام مازری غزالی حقنده شویله دیمشدر .

مالکی عالملردن ابن الولید الطرطوشی (۶۰) ابن مظفر نام کیمسه
اوزرینه یازمش رساله سنده دیور: « بن، غزالینی کوردم و مجلسنده
اولوب سویلاشدم. علم صاحبی، عقل ایله فهمنی جامع بر ذاتدر. اوزون
وقتدر علم ایله اشتغال ایتدی و ممارست پیدا ایلدی، لکن صوڭره دن
علما یولندن چیقوب اشچیلر فرقه سینه قوشولدی (ماسونلر نی قصد ایته
میدر عجبا!) بوندن صوڭ تصوف مسلکینه داخل اولمغله بتون بتونه
علم اهلندن هجرت ایلدی و عامانی سوماز، قلب و خاطرهلردن دم اورر
اولدی، شیطان و سوسینه بیرلدی . نهایت فلاسفه فکرلرینی و منصور
الحلاج (۶۱) رمزلرینی سویلر، فقها و اهل کلامنی سوگار اولدی . آز
قالدی دیندن چیقمادی . احیا - سنی یازدیغی وقت علم حال و صوفیلر
رمزلردن لاف اورر ایدی. لکن بو شیلردن کندیسی خبردار اولما -
دیغی سببلی چوق یا گانشدی و کتابینی ده موضوعات ایله تولدردی!« .

(۶۰) مصرده مطبوع «طبقات الشافعية الكبرى (ج ۲ بیت ۱۲۳ ده) ابوالولیددیه
باصلمشدر . فقط بن بونی مرتب سهوی درستیده ابن الولید اولمغنی ظن ایلرم: بو ذات
ایسه «سراج الملوك» نام اثر صاحبی اولان و قاضی ابوالولید الباجی ایله صحبت ایدن
ابوبکر محمد بن الولید القرشی الفهری المالکی الطرطوشی، اولوب هجرتدن ۵۲۰
تاریخنده اسکندر یه شهرنده وفات ایتدی. «ابن ابی رندقه» دیمکله شهور ایدی. بونک
حقنده «قاموس الاعلام» کف فقهائ شافعیهدن ایدی، دیمهسی (۵۹۵ بیت) هم سبق قلم
اولسه کرک. «طرطوشه» اسپانیده بر شهردر .

(۶۱) منصور حلاج ابو معیث بن الحسین. شریعته مغایر سوزلری ایچون بغداد
فقها سینک فتوالری ایله ۳۰۴ تاریخنده قتل اولندی .

ابن الوليد الطرطوشى شويله سويلا مشدر .

مازرى ايله طرطوشى ، قاله لريني نقل ايتديكى صوڭ تاج الدين سبكى (٦٢) بويله روشده مدافعه ايددر : «مازرى ، مغرب خلقى آراسنده غايت ذكى بر عالم اولمغله امام الحرمينؒ - البرهان - نام اثرينه شرح يازميه جسارت ايتمشيدى . حالبوکه مذکور کتاب لغز و معما قبيلندن غايت چيتن بر اثر در . مازرى ايسه بتون افكاريني ابوالحسن الاشعري سوزلرينه بنا ايدر ، جزئى شيلر حقنده ده آڭا مخالفى كلنلرى بدعت اماندن اولمغله حكم ايلر ايدى . كنديسى مالكى مذهبه اولوب اوشبو مذهب طوغر وسنده تعصب در جه سينه وارمشيدى . حالبوکه امام الحرمين ايله غزالى ، بيوك عالملردن اولدقارى جهتله بعض وقتلر ابو الحسن الاشعري گه مخالفت ايدر اولمشلر . اشاعره ، خصوصا بونلردن مغاربه ، ابوالحسن الاشعري خلافنه سوز قبول ايتمك ايستما ديكلرندن بونڭ خلافنه اولان سوزلرى خطا اولمق اوزره تلقى ايتمشلردر . ايشته اوشبو سبب ايچون مازرى ، غزالينڭ حركتنى سوماز و مسلكندن ده خشنود اولماز . حسن اخلاقڭ تمثال مجسملرى اولمق لازم كلن طريقت شيخلرى ده بر برندن رضا اولمازلر و فرصت دوشدكچه مسلكدش لريني تخطئه و تحقير ايله اوغرا شورلر ، ايمدى باشقه لره نه قالدى ؟ خلاصه : غزالى اوزرينه مازرينڭ طعنلرى يالڭز مسلك باشقه لعى جهتندندر . مازرى ، ظاهرى عبارتلر ايله مشغول اولور ، اما غزالى معنا و سرلره تعمق ايلر . مازرينڭ غزالينى و عقيدە سينى بيلمك دعواسى عجيبدر . عقيدە ، خبرلر ايله بيلنماز بلکه آنى بيله چك ذات ، يالڭز حق سبحانه

(٦٢) مؤرخيندن عبد الوهاب ابونصر تاج الدين ابن تقي الدين سبكى اولوب ٧٧١ تاريخنده وفات ايتمشدر . «قاموس الاعلام» ده سهو اوله رق بو ذاتڭ «طبقات الشافعية الكبرى» نام كتابنى والدى تقي الدين سبكى يه نسبت بيرمش و مذکور والدينى «تقى الدين» ديه چك برده «تاج الدين» ديه قيد ايلمش بيت ٢٥٣٤ .

وتعالی حضرتلریدر. غزالی سوزلرینک اکثرینی بزه ایشتدک وهر بری مازریدن اعلم اولان اصحابینک کتابلرینی ده کوردک، کوردک اما عقیده سینه مطلع اوله بیلماک، بوشی نصیب اولمادی. فقط - اشعری عقیده سینده و صوفیه مسلکینده بر ذات ایدی - دبه ظن ایتمکده - مز. مازرینک: - غزالی، کلام فننده متبعر دگل ایدی - دیمه سینه انکار مز یوق. لکن بو سوز، باشقه فنلرده اولان تبصرینه نسبتله در. یوقسه غزالی، علم کلامک علمای راسخونندن سانالسه سزادر.

- المنقذ عن الضلال - کتابنده روایت ایتدی کینه کوره غزالی، فلسفه ایله اصول دینده کمالت حاصل ایتدیکی صوگ اشتغال ایتمشدر. مازری بو طوغروده خطا سویلر. غزالی، ابو حیان التوحیدی گه دگل بلکه کندینک علم و معرفتی اوستونده ابوطالب المکی ایله استاذ ابو - القاسم القشیری اثرلرینه اعتماد ایلمشدر. غزالی، ابن سینانی اکفار ایتدیکی حالده مازری ایسه آکا تقلید ایتدیکی ایله تهمت ایلر. ایشته بو، مناسبتسز بر اسناددر. فلسفه ده شیخی یوق ایدیکنی غزالی المنقذ عن الضلال - ده سویلر، حدیث عالمرندن اولمادیغی سببلی غزالی اثرلرینده موضوع حدیثلر اوله بیلور، فقط بویله حدیثلر اولگی مصنفلرک اثرلرندن آلدیغی جهتله بو طوغروده اولان عیب یالکز غزالی یه اسناد ایدلماز. - احباب - حدیثلری تفتیش ایدلدی، بو تفتیشلره کوره موضوع حدیثلر مازری دعوی ایتدیکی قدر کوب دگلدر. طرناق کیسو مسئله سی شایان اهمیت دگل، آنک ایله انتقاد اولنماز. جناب اللهاک قدیم ایدیکنی بیلیمکسزین وفات اولان کیمسه مسئله سینه کلنچه: الاعتقاد بالقدیم ایله الاعتقاد بلا قدیم آراسنک فرق وار. کفرینه اجماع اولان ذات، صوگفیسنه صادق اولانیدر، غزالی ایسه اولگسینک مسلمان اوله چغنی سویلر».

تاج الدین سبکی طرطوشی به قارشو بویله مدافعه ایلر: «طرطوشی،

غزالیڭ شيطان وسوسه سینه اسیر اولدیغنی دعوی ایلر، بونی ایسه نه یول ایله بیلمشدر؟ حلاجڭ نه کبی رموزلری وار ایدی ده غزالی آنلرڭ نه سینی وقانغی کتابنده استعمال ایتدی؟ بونی ایسه کوسترمک لازم ایدی. - آزالدی دیندن چیقمادی. دیه سی ده صریح بر بهتاندر. بویله سوزلرڭ شرنندن جناب الله حفظ ایتسون! تصوفنی غزالی بیلماز ایسه کیملر بیله چکدر عجبا؟! غزالیڭ یا کیشلرینی ده تعیین ایدرک کوسترمک لازم ایدی. «مدافعه بو یرده تامندر. مازری و طرطوشی انتقادلری وتاج الدین سبکی طرفندن آنلره قارشو اولان مدافعه حقنده بر «محاكمه» ترتیب ایتمک لازم ایدی، لکن بز بونی شمذیلک اربابنه ترک ایتدک.

حافظ ابو عمرو عثمان تقی الدین بن عبد الرحمن الکردی ابن صلاح (۶۳) غزالینی انتقاد ایدرک «منطقنی هر بر علم اوزرینه مقدمه اوله چغنی ظن ایتدی و منطق بیامامش کیمسه لرڭ علملرینه اعتماد اولمیه چغنی دعوی ایلدی!» دیه در (۶۴).

تصوف عالملرندن اولان ابن سبعین غزالی حقنده: «ادرکته فی العلوم اضعف من خیط العنکبوت» دیمشدر. (۶۵). ابن سبعین تصوف ایله فلسفه ده متخصص عالملردن ایدیکی حقنک کوب عالملر شهادت و یرلر. قاضی عیاض ابو الفضل بن موسی الیحصبی: «بر طائفه، طبیعتلرنک

(۶۳) شافعی منهبنده جلیل القدر بر عالم اولوب ۶۴۳ تاریخنک وفاتدر.

(۶۴) غزالی بویله بر سوزنی «انمستصفی» نام کتابنده سویلر. ج بیت ۱۰.

(۶۵) بوسوزی نعمان خیر الدین الالوسی البغدادی «جلاء العینین فی المحاکمه بین الاحمدین» نام کتابنده عبدالرؤف المناوی طبقاتندن نقل ایتمشدر. بیت ۵۱. نعمان الالوسی، معاصر لر مزدن اولوب ۱۳۱۷ تاریخده ۷ نجی محرمده بغدادده وفات ایتدی. بو کونک اولاد واحفادی ببوک عالملردن معدود اولدقلرینی شهاب زاد عبد الصمد البغدادی افندیسن ایشتم. ابن سبعین ترجمه حالی «جلاء العینین»، نفع الطیب کتابلرنده تفصیل ایله یازلمشدر، مراجعت اولنه، ابن تیمییه نڭ «منهاج السنة» نام اثرنک هم ذکر ی واردر. ج ۴ بیت ۱۵۰.

استدلال قوتی اولمامش عوام و مجرد یهود نصارالره تقلید ایله انکار اسلام ایدن بلهلهر، قیامت کوننده معدور اوله چقلدر - دیورلر، ابو حامد الغزالی هم اوشبوکنا میل ایتمشدر « دیور و بونی ده غزالینگ - التفرقة - اسمنده اولان کتابنه حواله ایلر (۶۶). بوکنا فارشو مدافعلرده: « بویله سوز - التفرقة - کتابنده یوق، بلکه باشقه کتابلرنده اولان سوزلری بونی قطعنی صورتده تکذیب ایدهدر » دیورلر.

صوگ عالمدر و محدثلردن اولان محمد الحوت دیور: « امام غزالی هر نه قدر مرتبهسی بیوک حرمتی الوغ عالملردن ایسه ده حدیث طوغر وسنده اعتمادلی دگلدر. احیاده حدیث اولمق اوزره کوب موضوع شیلر یازدی! ».

ابوبکر بن العربی محمد بن عبد اللهک غزالی حقنده: « شیخمن ابو حامد الغزالی فلسفه گه غرق اولدی، صوگره بوندن چیقمق حقنده سعی ایتدی ایسه ده موفق اولمادی » دیدیکی سوزینی روایت ایدرلر (۶۷). مرجانی، عربی عبارت ایله یازمش خصوصی بر مکتوبنده اوشبو مضمونده سوز سویلر: « معلومکنز اولسون: حجة الاسلام ابو حامد الغزالی بصیرتی قوتلی، مدارکی عالی، جهالت رذالتندن عقیف بر آدم اولدیغی حالده حسد خسته لگندن کلیا سلامت اولمامشدر. بونده عجب بر شی یوق، زیرا بو حال طبیعت بشریتندندر. بونی ایسه کندیسنه نسبتله اعلی، اعلم و اغوص اولان طائفه لره حقنده ابراز ایتدی. بونلردن

(۶۶) قاضی عیاض مشهور بیخاندلردن اولوب ۵۴۴ تاریخنه وفاند. مذکور سوزنی « شفا » ده روایت ایلر.

(۶۷) ابوبکر بن العربی اندلسک مشهور عالملردن اولوب، مشرق جهتلرینه سیاحت ایتمش و بغداد کلنیکنه ابو حامد الغزالی ایله کورشوب صحبت ایلمشیدی غزالی حقنه مخلص و معتقد اولدیغی مرویدر. ۵۴۳ تاریخنه « فاس » ده وفات ایتمشدر. بونگ هیچ بر اثری کتبخانه زده یوقدر، باشقه برده هم کورمادک، بونگ یازدیغمن سوزنی آنچق « شفا » شرحلردن نقل ایتدک، اگرده اصلن بون سوز اولور ایسه مسئولیت بزده دگلدر.

بری حنفیه اولوب، کتابلرنده هر فرصت توشدیکی ایله بونلر حنفده لیاقتسز تعبیرلرده اولنور (۶۸)، ایکنچیمیسه ده ابو نصر الفارابی، ابن سینا کبی حکماء راسخوندن اسلام فیلسوفلریدر. شآنلرینک عالی و مرتبه لرینک رفیع ایدیکنی اقرار ایتدیکی حالد غزالی، بونلر طوغر و سنک لزو مسز سوزلر سویلر، حدوٹ عالم ایله علم بالجزئیات مسئله سنک بونلری ا کفارہ جسارت ایلر. ایشته بونک اوشبو معامله سی حقتن لقدر. زیرا علم بالجزئیات مسئله سی فلاسفه اوزرینه تحقیق سز و اصل سز اسناد ایدلش بر سوزدر. ضروریات دینیهدن اولان حدوٹ عالم تعلق وجوده بالفیر - معنا سنده اولدیغندن بونده حکما مخالفت ایتماز. حکما مخالفت ایلمش معنا ایله حدوٹ، ضرورات دینیهدن دگلیر». (۶۹) «وفیه الاسلاف» نام اثرنده غزالی ترجمه سنده احتمال که شایان دقت باشقه شیلرده یازمش اولور، فقط بو اثر مطبوع اولمادیغندن بزلر کورمادک.

«المنار» صاحبی شیخ رشید رضا، امام غزالینی برنچی استاذی ایدیکنی و آنک اثرلرندن دائم استفاده ایدوب طور دیغنی اقرار ایتدیکی ایله برابر دیهدر: «اسلام شریعتی قهرلرنی زیارت ایلمکی اولمنی خاطره توشروب اعتبار ایتمک ایچون مشروع ایتدیکی حالد امام غزالی برده اوز طرفندن تبرک ایچون زیارت ایتمک تیوشلی - دیه دخی بر توری زیارت اختراع ایتمشدر. غزالی اوشبو تبرک ایچون اولان

(۶۸) غزالی ناک: «وحکی ان ابا یوسف القاضی کان یهب ماله لزوجه آخر الحول ویستوهب مالها اسقاطاً للزکاة فحکی ذلک لابی حنیفة فقال: ذلک من فقهه و صدق فان ذلک من فقه الدنيا و لکن مضرتة فی الآخرة اعظم من کل جنایة و هذا هو العلم الصار» کبی سوزلری کور. ابن حجر المکی ناک «الخیرات الحسان فی مناقب ابی حنیفة النعمان» نام اثری غزالی که ریدیه اوله رق یازلدیغی مرویدر. فقط ابن حجر بورساله سنی اصل سز شیلر ایله طولدرمش. ظن ایدر سه ابو حنیفه بوکا راضی اولماز.

(۶۹) امام غزالی ناک فلاسفه متقدمین که اسناد ایللمش شیلر ناک اکثری، کندیمی لاتینچه بیلمادیکندن یا کتلش ترجمه لره اعتماد ایتدیکی سببندن میدانه چقه شد. اوشبونک ایچون امام غزالی معذور اولسه کرک.

زیارتدن مقصدی، معتبر و بیوک ذاتلر قبرارینی زیات ایددیکی وقت کوکله عارض اولان خشوع و دنیادن اعراض ایله آخرته اقبال ایدر که سبب اولان حاللر پیدا اولمقنی قصد ایدوب بونک مشروع ایدیکینه - من بورك فی شیء فلیلزمه - حدیثی ایله استدلال ایتهدر. وجه استدلال بویله اولمق لازم کور: بیوک ذاتلرک قبرلرینی زیارت ایتدیگمزه کوکلمر موزه خشوع و خوف حاصل اولهدر، بو ایسه - برکات - اولور. برکات کورلمش شیلرک هر بری - من بورك فی شیء فلیلزمه - حدیثی ایله مأموردر. غزالینک بو خصوصده اولان فکری خطا اولوب، قرآن و حدیث شریفلر خلافتنه اولان اجتهادلر کیملردن اولسه ده اولسونلر مقبول دگلدر. امام غزالی استدلالنده اولان کلیه (کبری)، ممنوعدر. پیغمبرلرک صورتلری یا صالوب عبادت اورنلرینه قویلور ایسه بونلرک هم قیلرله تأثیری اوله چغنده شبهه یوق. عبادت یرلرینه صورت قویمقک اولان قوملر، بالذات کندیلرینه عبادت ایتمک ایچون دگل بلکه خشوع و خوف، قیلرله تأثیر ویره چکنی ملاحظه ایدوب قویمقده لردر. حالبوکه غزالی، عبادت یرلرله صورت طومتقنی جائز کورماز. شریعت، تعظیم قسدی ایله صورت و تمثاللر طومتقن منع ایتدیکی کبی قبرلرده مشهد و مسجدلر بنا ایتمکنده منع ایتمشدر. ایمی آدم اوغلی اوزلرگندن هر نوع عبادتنی احداث ایده بیلماز. استدلال ایتدیکی حدیث ده، دین بابنده دگل بلکه دنیاوی کسبلر حقنده وارد و شونلره محمولدر. بوندن باشقه مذکور حدیث، کندینه مخصوص اولان اسنادلر ایله مروی دگلدر. غزالی، احیائی تصنیف ایتدیکی وقت حدیث علمی ایله مشغول اولمامش ایدی، اوشبو سببدن احیاده منکر، ضعیف و موضوع حدیثلر واردر. ایمی امام غزالی کبی جلیل القدر ذاتلردن خطا سوزلر صادر اولور ایسه آنک آباق طوپر اولرینه برابر طور میه چق شیخارنه قالدی؟» (۷۰).

بعض ذاتلر غزالی گه طعن یوزندن: « عبارتلرنده نحو چیتنچه خطالر واقعدر. حتی قصورینی کندیسیده اعترافی ایدوب: — علوم عربیه ده حاجت مقدار ایله قناعت ایتدم، ممارست تحصیل ایدرگه موفق اولامدم — دیه اعتذار ایلر اولمش» دییورلر. تاج الدین سبکی بوکا فارشو: « بوطن اورنسزدر. زیرا غزالی شوپله خطبه لر وشوپله مقاله لر ایراد ایلرکه فصاحت و بلاغت فنلرنده متفرد دیه چک صورتده ملکه صاحب لری بونلره نظیره لر یازمقدن عاجز فالاققلری شبهه سزدر. اگرده نحو قاعده لرینه خلاف بعض بر کاهه لری اولمش ایسه، بیلوچیلر بونلر ایله طعن ایده چک یرده، قلملری ایله تصحیح ایدرک کچسونلر!»، دییور. بعض ذاتلرده « کیمیای سعادت کتابنده اولان سوزلری و بعض سوره لره اولان شرحلرینی ایراد ایدوب: « بونلر عواما گمراهلغینه سبب اوله چقی شیلردر» دیه طعن ایلرلر. بونلره فارشو تاج الدین سبکی: « تاویللی سوزلری سویلمکده غزالی بر یالکزی دگل، بوکا باشقه لرده شریکلردر، رمز ایله سوز سویله مک اهل تصوف فاشنده عادت حکمنی آلمشدر. شونک ایچون بویله شیلر ایله غزالی یه طعن ایتمک حقسزلقدر» دییور.

کچن ییللرده « ابوالعلاء المعری» اسمنده اولان رساله مز میدانه چیقدیغنده کندیلرینه دین حامیسی منصبینی ویرمکده و باشقه لرک اعتقادلری ایله اوینامقنی مسلك ایتمکده اولان آدملر، معری گه طعن ایلرگه و گویا بر ثوابلی اش اوله چقی ایله کوکدن وحی آلدقلری کبی « معری» سوزینه برده « زندیق» کلمه سیننی تندییل ایدرگه باشلادیلر. نه کبی قصدلر ایله در حقیقتی الله تعالی گه معلوم، بزم حقه زده ده هر توری افترا و بیعتانلر، سعایت و اسنادلر ایله شریک شئامت لرینی اغوا ایتمک یولنده: « امور یضحک السفهاء منه * ویبکی من عواقبه اللیب» بیتنه مصداق اشلرنی اجرا ایتدیلر. ماجرانک تفصیلی معلومدر.

بن معری ترجمه‌سینی یازدم ایسه دنیاده بر بدعت اشمی اشلام؟
 فانغی بر عهومی طبقات و تاریخ کتابلری مطالعه ایدلنور اولسه کورلورکه
 معری ترجمه‌سی یازلمش، فلسفه‌سی ده کوبه‌ی آزمی انتقاد ایدلمش،
 تحسین ایدنلر رد ایدنلرک و رد ایدنلر تحسین ایدنلرک شخصلرینه
 رعایتدن باشقه معامله‌ده اولنمامشدر. عام اهلنک عادت بویله و تربیه‌ده
 شویله‌در. بن معری ترجمه‌سینی یازدم ایسه مندرجه‌سینه ایمان ایتمکله
 هیچ کیمی تکلیف ایتمام، تکلیف ایتمش اوله ایدم، قوه اجرائیه‌دن
 محروم اولدیغم سببلی بو تکلیفم حکم‌سز قالمش اولوردی. بو عملده
 هیچ کیمک وظیفه‌سینه تعدی ایدلمامش، ظن ایدرسم هیچ بر آدمک
 برر حق باطل اولمامشدر. اویله ایسه بو قدر غلورله و بو قدر صیحه
 وغوغالره سبب نهدر؟ برکیمسه، اگرده آنک شعری ایله عظمت الهیه‌نی
 تصویر یرنده فخرالدین الرازی استشهاد ایلر و دهریلر علیهنه آنک
 بینلری ایله امام غزالی تمثیل ایدر اولسه، یوز مقدارنده مطبوع اثری
 علمای کبار آللرنده احترام اوزرنده استعمال اولنمقده ایسه، اول کیمسه
 اونودلمش آدم می اولور؟ آنک ترجمه‌سی یازلمغه «اونودلمش برکیمسه
 احیا ایدلدی» می دیپولور؟ سکز یوز یاپراقدن زیاده اولان «اللزومیات» ده
 تقدیس و تنزیه باری حتی که توحید حقنده بر مصراع اولسون تابلماسون،
 اک صوگ اثری اولدیغی روایت ایدلمش «الغفران» ده ده بویله شیلر
 یوقیدر؟ احتمال که کندی حقنده «زندیق» کلمه منجوسه‌سینی استعمال
 ایدنلره قارشو معرینک لسان حالی:

ما کان تکفیر مثلی ساهلا ایدا * فلیس احکم من دینی وایمانی
 ان کان مثلی فردا فی الزمان وذا * کفر فما ثم فی الغبراء انسان
 شعرلرینی اوقومقده‌در.

بن معری ایلله الله تعالی آراسینه کرمادم. حقنده ده «ولی الله،
 حبیب الله، شفیع الدارین، المتصرف فی القدرین» کبی صفتلر استعمال

ایتمکدن تعاشی ایلادم . بویله حکملر ایدرگه بنده هم اقتدار هم جسارت یوقدر . بلکه هر بر انصافی مؤرخ عادتینه موافق ، حقنده کوردیکم وایشتدیکم یخشی ویا مان سوزلرک هر برینی بیغدم وعا جزانه محاکمه مدن سوک حاصل اولان نتیجهنی عرض ایلادم . اگرده اصابت ایتدم ایسه حق سبحانه و تعالی گه حمد و ثنالر اولسون ! اگرده یا کلمشدم ایسه کناهکار بنده اری ایچون وعده ایتدیکی مغفرتلری ایله مولای متعال سرافراز بیورسون ! معرینی عرشلره کوتارمک دیه بوکامی دیبولور ؟ مدعه افراط ایلامک بومیدر ؟ اگرده خلفلرمز کندی ملتیز ایچون بر « لغات فنیه ، علمیه و تاریخیه » ترتیب ایده چک اولسه لار اوز نوبتنده « معری » ترجمه حالینی یازمقسزین اوتیمه چکلر و اوشبو وقت امینم که بنم طوتمش یولم اوزره یوریه چکلردر . یقینی صورتده بیلورم که بو طوغروده اولان عمل معاذالله قرآن شریف حکمنی انکار دکلدر ، ملت ودینه جنایت هم دیبولماز . اویله ایسه آمر وناهی صفتیله باشقه سینک اشینه کرشورگه اوشبو آدملرک نه کی حقلری وار ایدی ؟ دین مرشدلگی ودین اسمندن سوز سویلر ایچون بوش دعوی و خودبینلک کافی اولماز ، بلکه بر قدر شیلردن خبردار اولورغه ، اک آزیده اسلام ایله زندقهنی تفریق ایده بیلورگه تیوشلیدر .

یازدقلرمنی اگرده ادبی جهندن علمی نقطه دن انتقاد ایدن اولسه ، فکرلرماک خطا ایدیکلرینه بر آز اولسه ده برهان کتورلسه بوکی آدملره قارشو منتدار اولور ، تشکرلرمی علنی صورتده اظهار ایلیمکله : « هل من مزید ! » دیه دخی بویله حاللرده اولمقلرینی رجا ایلر ایدم . فقط ایسرك قلم صاحبیلردن ادبلی معامله کوتمک و تربیه سزلیگی مسلك اتخاذا ایتمش ذاتلردن انصافی امید ایلامک ، آیازدن یغفور و سارانندن سرپای کوتمک قدر عبئدر . بونلرک آللرندن آنچق سوگنو و تحقیر آمیز معامله کلور ، باشقه یوق !

معربینی زندیق و بنی تحقیر ایدوب اشتغال ایده چک یرده بو کیمسه لر کندی حاللری ایله مشغول اولسه لر و کندی نفسلرینی اصلاح یولنده چالشسه لر، دخی گوزل اولور ایدی. فقط بونی بیلن نه یرده؟! ا گرده بونی بیله لر ایدی، باشقه لره طعن و باشقه لردن کولمک یرنده احتمال که کندی حاللری ایچون کوز یاشلرینی آغزوب آغلار لر ایدی. علم اهلی و علم عاشقی اولان ذات، انتقاد ایده چک شیلرینی فن و علم طریقندن ادبی طرزده ایلر؛ اسلام دیننه حرمت کوسترمکده اولان انسان، دینی انتقادلرینی ایمش دیمشله کوره دگل بلکه قرآن شریف ایله رسول الله سنننی اساس طوته رق محاکمه یورتور؛ عالیجناب کیمسه ده باشقه لر ایله اوغراشدیقی وقت حق سبحانه و تعالانک: «وقولوا للناس حسنا» دیدیکی نصیحتنی اخص آمال طوتار.

بنم شخصم غزالی گه و اثرلر مده غزالی اثرلرینه هیچ وجه ایله قیاس ایدلماز، علی ایله معاویه و ثری ایله ثریا آراسنک نسبت یورماز، بوشی معلوم. بونکله برابر عوام ثناسینی کسب ایتمکن باشقه بر نتیجه سی اولمیه چق شیلر ایله بنم حقیقه ظلم و تعدی ایدنلرده فاضی عیاض و ابن رشدلره قیاس ایدلنورگه یاراماسه لر کک. بوده معلوم اولسون!

بو سوزلرینی یازمقندن مقصد، معربینی حمایت ایتمک دگلدر. معری بوکا محتاج آدم دگل، کندی حقمزنی ده مدافعه دگلدر. بونک وقتی ائسه کله چکده در. بلکه بو کبی طعن و تشنیع عادتلری اسکیدن میراث اولوب قالدیغینه و هر بر ابراهیمک. اوزینه کوره بر نمرودی اولدیغینه اشارت ایدوب کتمکدر.

اوشبو کونده مبارک عد ایدلن، احترام و تبجیل ایله آللرده مستعمل اولان «احیا» ایلك مرتبه اوله رق مغرب مملکتنه کردیکنده عالملر طرفندن انکار اولندی و شریعتنه خلافی کتابلر زمره سنندن حساب ایدلدی.

ملثمین (۷۱) دن «امیرالمسلمین» دبه ملقب اولان علی بن یوسف بن تاشفین (۷۲)، غزالی اثرلرینی یاندرمق ایله بیوردی و: «هر کیم یانند، غزالی اثری ظاهر اولور ایسه اولدرله چکدر!» دبه فرمان اعلان ایلدی (۷۳).

بز، بو یرده کندی خلغمز آراسندن معری گه طعن ایدنلرنی مغرب عالمترینه تشبیه ایچون دگل بلکه مناسبت کلدیکی ایله بلا تشبیه ولا تمثیل ذکر ایتدک. یوقسه بو ایکی واقعه آراسنده جزئی اولسون علاقه یوقدر. مغرب خلقی غزالی اثرلرینی علم و دلیل گه مبنی اولورق انکار ایتدیکاری حالده کمالتک «نقییر و قطمیر» نندن، فضیلت و تربیه ناک «ناقة و جمل» نندن محروم اولان بز مگیلرک معری گه انکاراری اصل و اساسه مبنی دگل بلکه حمیت جاهلیه، ایمش دیمش همده صرف تقلیده مبنی ایدی. ابن تاشفین ایسه گوزل سیرتلی و طوغری سیاستی، عالم و عادل، نزیه و فاضل، عالیقدر و کامل، خلوق و طاهر الذیل بر پادشاه و الاجاه ایدی.

اثرینک حرمتسز اولدیغنی غزالی کندیسی هم ایشتدیکی ومدافعه یوللو: «الاجوبة المسکتة عن الاسئلة المبهتة» اسمنده بر رساله تألیف ایتدیکی، «منهاج العابدین» نام اثرینک دیباچه سنده: «صنفنا فی قطع

(۷۱) نام دیگرله «مرابطین» دبه مشهور اولان بیوک بر اسلام دولتی حا کملری ایدی. بیتلرینی پرده لب (ستره ایله) یوردیکلری سببندن «ملثمین» دبه شهرت اولدقلری مرویدر.

(۷۲) طبقات الشافعية. ج ۴ بیت ۱۱۴ - ۱۲۴.

(۷۳) امام غزالی شاگردی اولان محمد بن تومرت الحسینی، اوشبو امیر المسلمین اوزربنه خروج ایدوب «موحدون» دولتینی تأسیس ایلمه سی امام غزالی کتابلری حقنده اولان ماجرالر سببندنر. کوب آدملر، واقعه ده امام غزالینک بارماغی اولدیغنی ظن ایلرلر: نعمان الالوسی «جلاء العینین» ده: «واقفتوا بکفر الغزالی بالفاظ وجدوها فی ارض المغرب من نسخ الاحیاء وکان من جملة من قام علیه القاضی عیاض» دییور. بیت ۲۳.

طریق الآخرة وما يحتاج اليه العبد من علم او عمل كتبها كاحياء علوم الدين فلم يحسنوها فايما كلام افصح من كلام رب العالمين وقد قالوا اساطير الاولين» ديه هم شكوى هم ده نفسيني تسليه ايلديكى مرويدر (۷۴). امام غزالی بويله رديهار، جوايلر يازمهلى ايدى، فقط انسان ضعيفدر، بر وقتلى صبرى توكانر. آرتق تحمل ايدى آلاماز. «جراحات اللسان لها التيام * ولا يلتام ما جرح اللسان» طوغرى بر سوز ايدىكى معلومدر.

مقصد.

۱۰

تقریضلر. تاج الدین سبکی. عبدالغافر الفارسی، ابن النجار. غزالی حقنده اولان دوشلر و خارق العاده شیلر. جرح و تعدیللر.

غزالی، عمومیتله خلقلرک محبتلرینی جلب ایتدیکندن باشقه، عبارتلی تأثیرلی و اسلوبی ده معتدل اولدیغندن جمهورک ثنا و مدحلرینه مظهر اولمشدر. اوشبو جهتدن بونک کندیسی طوغروسنده و اثرلری حقنده اولان تقریضلری بو یرده جمع ایتمک ممکن اولماز. شویله ایسه ده کچن مقصده منتقلرندن خبر ویردی کمزدن شوکا مقابل اولسون ایچون ديه بر ایکی عدد تقریضلری بو یرده یازمقنى مناسب کوردک. تفصیلات ایستیان ذاتلرده طبقات و تراجم کتابلرینه مراجعت ایدرلر. مؤرخ تاج الدین سبکی دییور: «غزالی، اسلام دشمنلرینک افتراء

(۷۴) و حکى انه (محمد بن تومرت) ذکر للغزالی ما فعل امیر المسلمین بکتبه التی وصلت الی المغرب، من احراقها و افسادها و ابن نوبرت حاضر ذنک المجلس. المعجب فی تلخیص اخبار المغرب. ص ۱۱۵.

لرینی مدافعه ایدرگه ائک محتاج اولندیغی وقت دنیایه کلدی وبتون عمرینی ده دین اسلام خدمتنده کچردی، بدعتلری سوندردی و بونئک سببندن ده اسلام دینی نصرت تابدی» .

معاصرلرندن اولان عبدالغافر الفارسی ابو الحسن (۷۵) دیپور: «غزالی جنابلرینی کوب مرتبهلر زیارت ایتدم. یاشلک جنوندن افاقت ایتمش بر ذات ایدی. صوئک کونلرنده کندینه زمانه کوزی تیکدی، خصملری پادشاهلر حضورنده سعایت ایتدیار، فقط الله تعالی حفظ ایلدی، ضرر اولمادی» .

ابن النجار محمد محب الدین ابو عبدالله بن محمود (۷۶) دیپور: «غزالی علی الاطلاق فقهانئک امامی و بالاتفاق ملت اسلامیه تئک ربانیسی ایدی؛ زمانینئک مجتهدی، عصرینئک فریدی و مصرینئک وحیدی ایدی؛ اسمی شائع و فضلی ذائع اولدیغندن خلق عموما کندیسنی احترام ایلر، مخالفلری ده علمینئک قوتینی بیلوب یول قویارلر ایدی؛ کهالتی دوست و دشمنلری طرفندن اعتراف ایدلدی» .

امام غزالیینئک کیم ایدیکنی بیلور ایچون بو کون میدانده اولان آثاری کافی اولسه کرک. دوست و دشمنلرینئک: «آز قالدی دیندن چیقمادی» و «کادالاحیاء ان یکون قرآنا» کبی غلو و افراطلرینه احتیاج یوقدر. بو سوزلرئک قائللری کیملر اولسه ده اولسونلر میزانسز سوزلر و روحسز دعوالردر .

بعض غلات، غزالی روحنی «کلیم الله» لقب شریفی ایله مبجل اولان پیغمبر جلیل القدر ایل؛ مناظره ایتدروب، غزالی طرفندن افهام قیلدرلر و بعضیلرده «احیاء» نی یاندرمق طوغر و سنده سعی ایدن بر ذاتی دوشنده

(۷۵) امام الحرمین شاگردلرندن نیسابورلی برذات اولوب، ۵۲۹ تاریخنده وفاتدر.

(۷۶) بو کیمسه ۳۰ جلدن عبارت «بغداد» تاریخی یازمش ذاتدر. ۶۴۳ تاریخنده

وفات اولمشدر.

رسول اکرم افندمز حضرتلری طرفندن قاجچیلانوب تادیب ایتدر لر
و بو قبیلدن چوق واقعه لر هم سرد ایلر لر . انسانلر اوهام و خرافات
اسیرلری اولدیغندن بوکئا ایسه هر بر ملت و هر بر قوم مبتلا اولمشدر .
لکن اوهام و خرافات باشقه قوملرک بلا استثنا هر طبقه سینی شامل اولدیغی
حاله اسلامده آنچق عوام و اسافل آراسنده حکم سورر . بوشی اسلامه
عائد بر فضیلت اولسه کیرهک . غزالی حقنده شیوع اولان دوشلر
و هر تورلی اویدر مه لر تنبلخانهلرده مالا یعنی سویلاب عمر کچر و چی
نادان کیمسه لر طرفندن تلیق ایدلدیکنده شبهه یوق همده اربابی آراسند
بونلرک شیوعی ده شایان تعجب دگل . تعجب ایدلنه چک بر شونده درکه
علم تاریخه خدمت ایتمکده اولان سبکی کبی ذاتلر بویله اضغاث احلامدن
عبارت اولان خبرلری ، جدی و معتبر اولمه سی لازم کلن « طبقات »
کتابلرینه درج ایدر لر . درج ایدلدیکی صورتده متصل اوله رق رد و تکذیب
ایدلمه سی لازم اولدیغی حالده بالعکس رضالق کوستروب تصدیق
و تأکیدلر ایلر لر . ایشته بویله حال هم شایان تعجب همده موجب تأسفدر .
فخر کائنات علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات افندمز حضرتلرینک
کوز نورلری و باغرینگ پاره لری ، یرتقچلر قبیلندن تعذیب ایدلنه رک
بوغازلانورلرده مرتکبلرینه ، مسبلرینه و معینلرینه حسی اوله رق بر اثر
کورلماز . مشکلات نبوتدن صدور ایتیش احادیث شریفه نی جامع اولان
صحاح و کتب سنن ، بلکه قرآن شریف نسخه لری اهل طغیان طرفندن
اهانتلره اوغرارلرده فاعللری دنیا یوزنده راحت اوله رق عمر سورلر ،
بر شی اولماز . اما « احیا » کتابنه و غزالی گه سوؤ ظنده اولان بر آدم ،
بالذات جناب رسالتپناه طرفندن قاجچیلر ایله تادیب ایدلنور . ایشته بو ،
عجیب بر ماجرادر . یوقسه سلطان الانبیا و فخر المرسلین افندمز حضرتلری
قاشنده امام غزالی ، حضرت حسین ایله فاطمه اولادینه کوره ده حرمتلیمیدر ؟
« احیا » ده ، کتب حدیث و قرآن شریفه نسبتله ده عز بزمیدر ؟ بویله

توشلاری اسلام اثرلرینه درج ایتمک امام غزالینی تحقیر ایتمکدن عبارت اولدیغی کبی رسول اکرم حقنده ده سؤ ادب و تقصیر اقدر . اصلی اولدیغی تقدیرده ده سویلمازگه و ایچده گیزلرگه تیوشلی ایدی (۷۷) . تهنیب و تنقیح ایتمکسزین طوغری کلن بر شینی و هر بر ایمش دیمشلرنی اسلام اثرلرینه درج ایدن و کندیلرینک اخلص باغلا دقلری ذاتلری (شارع طرفندن خبر اولما دیغی حالده) ولی الله و فعال لما یریدلک منصبه جلوس ایتدرن و کیفلرینه کاهیمانلری زندیق و اصحاب جحیم اولمق ایله حکم و یرن مجاز فلردن حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه شکایتلر اولسون ! (انا لله و انا الیه راجعون) .

تاریخ علمی شریف و ملتلر ایچون اهیتلی بر فن ایدیکی معلوم . بعض کتابلرده : «من ورخ مؤمننا فکانما احياء» مضمونک خبرلر مندر جدر . اسلام دینینک بقاسی و کندی مسلکگنده دوامی جرح و تعدیل علملرینه موقوف ایدیکینه عقل سلیم شاهد در . طعن ایتمک و غیبت ایلک قسدی ایله دگل بلسکه شریعت مبارکه نی حفظ و صون قیلماق قصدیله عالملر وار بابینک حاللرینی طوغری یازمقنی لازم کورمشلر ، اصحاب کرامدن باشلاب تابعینلر و آنلردن سوکلر حقنده جرح و تعدیل گه دائر کوب اثرلر میدان کتورمشلردر (۷۸) .

سلفلر عصرنده مدح و ثنا ، جرح و قدح طریقلری غایت میزانلی و مضبوط اولوب تراجم احوالنی سویلامک ، واقعه و ما جرالرنی ضبط ایتمک ترتیبلی و قواعد شریعت ایله مربوط اولنور ایدی . «صدق» «ثقه» «حجه» «عالم» کبی کلمه لر بونلر فاشنده الک بیوک تعظیم

(۷۷) . سنی فلان آدم تموغده یانوب طور دیغکی توشنده کورمش «دیه خبر و یرمش آدم گه ابو حنیفه حضرتلری: «فلان خرستیان توشنده اولرلرینک پاپاسلرینی چنتنده نعمت ایچنده طور دیغنی کورمش ایدی» دیه جواب و یرمشدر .

(۷۸) جرح و تعدیل خصوصنده الک ایلک کتاب یازان ذات ابو سعید یحیی بن سعید القطان اولوب ، آنک سوکنده ده آنک شاگردلری اولمشدر . میزان الاعتدال . ج ۱ بیت ۲ .

و احترام لر دن و اوشبو کلمه لر ک ضد لر ی ده ا ک بلیغ قد ح لر دن عد اول نور ایدی . انسان ک یال ک ز کندینه عائد اولان عبادات و عاداتی استطراد یوللو اولماسه عمومی ترجمهء حال اولوق اوزره یاز ل ماز و سویل نماز و قلب عمل لرینه اصلا مد اخله اید ل ماز ، جناب الله ایله بنده آراسینه قطعیا کر ل ماز ایدی . عمومیتله سلف لر آراسنده اوشبو حال سنت متبعه منزلنده مرعی اولدیغی ، اثر لر ی ایله ثابتدر . شیخ المحدثین محمد بن اسماعیل البخاری حضرت لرین لک خوار جلر مجتهدی اولان عمران بن حطان ایله شیعه عالم لر دن اولان ابو اسحاق شیعی حضور لر نده تزلانوب حدیث شریف استماع ایتدیکی و بو حدیث لر ی ده : «قرآن شریف سوکنده ا ک درست کتاب لر ک بریدر» دیه معرف اولان «جامع الصحیح» ده هم نقل ایتمه سی اوشبو حکمه مبنیدر . سوک ره اصطلاح ره تبدیل عارض اولمغله کوب شیلر موضوع لر دن چیقدی اوشبو جمله دن طبقات و تراجم احوال یاز وچیلرده اولگی حرمتلی عادت لر ایله تابان تابانه ضد بر شکله کردیلر . شویله که برینی مدح ایتمک اولد قل رنده رسول الله مرتبه سینه بندر مک ایله گنه قناعت ایتمای (حاشا لله) «المتصرف فی القدرین» ، «یحیی ویمیت وهوعلی کل شیء قدیر» مضمون لر نی اشعار ایدر ک الوهیت مرتبه لرینه چیقار لر و ذم ایتمک ایشندیک لر ی ذات لر ی ده طوغریدن طوغر ی کافر و زندیق سوز لر ی ایله توصیف ایدر اولدیلر . بو کلمه لر ایله اکتفا آیامک لر ی ده بونلر دن ده اشد اولان ایکنچی بر الفاظ اولماد یغندن مجبوریدر . ایشته بویله اطراد سر لقلر ، اسراف و افراط لر ، طوغر وسی اسلامه جنایت اولور . قرآن شریف کبی منبع هدایت اولان بر کتابه و رسول الله کبی خلق عظیم ایله متصف بر عدالتپناهه تابع اولان قوم ایچون بور وشد اسراف و غلوریه آلشوق الحق عبیدر . حق سبحانه و تعالی فضل کر می ایله اصلاح و انصافی احسان ایلسون ! (وما ذلک علی الله بعزیز) .

خاتمه

غزالی حقنده عمومی بر ملاحظه. غزالی ترجمه سی اوقولدیغی صوفاً حاصل اولاجق نتیجه. معاصرلرک شهادتلی حقنده ابن عبدالبر سوزی. عزالدین عبدالسلام. تاج الدین السبکی. امام الحرمین. ابو حاتم السجستانی. ابو عبدالله الترمذی. احمد خان الهندی.

سویلرگه ماهر اولان دعوی وکیللری اکرده وجدانلرینی محافظه ایتمازلر ایسه حتی عیبلی کیمسه لری عیسیز اعتقاد ایتدره بیل آلورلر، بوشی معلومدر. شونکچون سویلرگه و یازارغه ماهر کیمسه لرک بر حقیقتی حقیقت اولدیغی سببندن اثبات ایتمکاری ایله، حقیقت اولمادیغی حالده جدل وسوزگه استادلقی ایله اثبات ایته کلری آراسنده هر وقت تردد واقع اولور. «دنیا ده هیچ حقیقت یوق بلکه هر شی فصاحت و بلاغت گه تابعدر» دیولمش سوزنی بونکله تاویل ایدرگه مجبوریت واردر. ایشته بو حال بر قدر غزالی خصوصینه ده قابل تطبیقدر. غزالی ایسه جدل و مناظره ده فوق العاده ماهر اولوب، ذهننده اولان شییلری تجسم ایتدرلرک درجه ده تصویر ایدرگه مقتدر اولدیغی جهتله دعوالرینی حقیقت اولدیغی جهتله قزانر می یا که جدل قوتی ایله غلبه ایلر می؟ بونی تمیز ایده بیلیمک مشکلدر.

قال المنجم و الطیب کلاهما * لا تعشر الاجساد قلت الیکما

ان صح قولکمما فلست بخاسر * او صح قولی فالحسار علیکمما

بیتلری گویه غزالی ایچون سویلانمشدر که حقیقی وجدلی دلیللر ایراد ایتمکدن عاجز قالدیغی وقتلرده مذکور بیتلری، اوقوب کندینی ورطه دن قورتارر و همیشه ده سوزینی اوستون ایلر.

غزالی حقنده: «مشار الیه حضرتلری محسوساته اعتماد ایتمادیکی و عقلیاته ده ایمان ایلمادیکی حتی که بر قدر وقت سوفسطا مسلگنده

اوله رق طور دیقی خالده بردن بر صوفیه لرنک مسلک لری حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه موصل اوله چغنی نهدن بیلمش و سوفسطا مسلگندن خلاصنه نه شی سبب اولمش؟» دیه بحث ایدنلر وار. واقعا عموم خلق نظرنده قطعی و بدییی عد ایدان دلیللری جرح ایدن بر ذات ایچون حتی اسلامی قبول ایتمک مشکل ایکن تصوف کبی اسلامک خصوصی اولان بر طریقنه سلوک ایتمک ایچون دخی زیاده اثباتلی و انابتلی دلیللره احتیاج وارد در.

غزالی کندی تألیفلرنده اڭ بعید اولان سؤال مقدرلره قدر «ولعلک تقول»، «فلعلک تتفطن» کبی کلیمشی گوزل جوابلر و یروب کیدر. فقط بو اورنده کندیسینه صریح صورته خطاب ایدلمش سؤال جواب ویرمشیدر یوقمیدر؟ بزه معلوم اولمادی. بزم خصوص فکرمزه کوره غزالی، کندی حقنده برهان جدالی و برهان منطقیلردن زیاده «برهان قلبی» گه تابع اولمشدر. انسانلر اگردده کوکللرینی بحق تفتیش ایدر اولسدلر بیلورلرکه اعتقاداتی اجبار ایتمش شی برهان منطقی دگل بلکه برهان قلبیدر.

غزالی هر نه قدر (ار بابینک سوزینه کوره) کتاب و سنت علملرنده یوقاری طبقهده اولماز، محدثلر طرفندن تصحیح ایدلماش حدیثلرینهده صحیح حدیث دیه باقلماز و اعتماد ایدلماز ایسهده فقه و اصول الفقه فلرنده بیوک استاذلرک بری ایدیکنده شبهه یوقار. آثاری عمومیتله فلسفه ایله اسلام علمندن امتزاج ایدلماش و کندیسیده اخلاق و زهدک تمثال مجسمی عد اولنمشدر. طوغروسی غزالی اسلام دنیا سینه زینت و یرتئرک بری اولوب وجودی ایله افتخار ایدر گه شایاندر.

ایلك تصنیفلرنده تصوفه طرفدارلق ایتمش ایسه کندیسیده فاشنده مقبول اولان و حقیقی تصوفه طرفدارلق ایتمشدر. بو طوغروده هر کیم غزالی ایله متفقلردر. انکار ایدنلر ایسه حقیقی تصوفه دگل بلکه تصوف

اسیینی سوء تصرف ایدن و حقیقی تصوف ایله مناسبتلری اولنیانلری انکار ایرلر . تصوفه طرفدارلغی یوزندن بعض بر مبالغهسی اولدیغی هم مرویدر (۷۹) .

غزالی ، جبری صورتده دگل بلکه اختیاری صورتده اوله رق بیوک مشقتلر کورمشدر . «نظامیه» ده مدرس اولوب مراتب علمیه ناک ال ک یوقارو درجه سینه چیمش و شهرتی دنیانی طومش بر ذات ایچون درویشلک اختیار ایتمک و بتون دنیا کوزندن توشمک ایلك وقتده البته ینگل اولمامشدر . بو طوغر وده اولان صبر و مجاهده لرینی ، نفسینی تأدیب و ریاضتلرینی آنچق کندیسی بیلمشدر . احتمال که غزالینی غزالی ایدن شی «نظامیه» مدرس اولمقی دگل بلکه اوشبو درویشلگی اولمشدر . انگلیز فیلسوفی «باکون» ی مشهور فیلسوف ایدن شی ، چیکدیکی مشقتلر اولدی ا کرده باکون «لوندن» زنداننه کرماش و جمله حقوقندن آیرلوب خلق کوزندن توشمامش اوله ایدی نه ده فلسفه ایله اشتغال ایده چک و نه ده فیلسوف اوله چق دگل ایدی دیورلر . انسانی انسان بلکه ملک ایده چک شی منصب دگل ، شهرت دگل ، جاه و ثروت دگل بلکه مشقت و بلا کورمکدر . غزالی ایسه جبری صورتده کوره چک مشقتلری «بیدی لا بید عمرو» قیلندن کندیسی فارشولاب آلمش و اوزدروب یبارمشدر . طیب الله ثراه و جعل الجنة مقره و مثواه .

امام غزالی ترجمهسی اوقولدیغی صوگ حاصل اوله چق نتیجه و آله چق حصه : «حقیقی علم ایله حقیقی دین آراسنده منافرت و ضدیت یوق» دیه بر فکر حاصل ایتمکدن عبارت اولورغه تیوشلی . زیرا غزالی ، حقیقی و خالص بر اسلام عالمی و لازم درجه ده دیندار و متقی اولدیغی حالده

(۷۹) ایهاده «کان الامام الشافعی یجلس بین یدی شیبان الراعی کما یقعد الصبی فی المکتب و یسأله کیف یفعل فی کذا و کذا فیقال مثلك یسأل هنا البدوی فیقول ان هنا وفق لها اغفلناه» دیدیکی سوزی اصلسن ، دیورلر . والله اعلم بالصواب .

عصر يذک متفرد فيلسوفلرندن ایدی - حکیملگی دیننه و دینی ده حکیملگینه ضرر ایتمک دگل بلکه بالعکس فائده ویردی . غزالینک دین حمایت ایتمکه اولان برنجی سلاعی فن ایله علم و فلسفه در .

بعض آدملر ، دین ایله علم و فلسفه آراسنده مخالفت و مباحث کورلر ایسه بوشی ، دین کیوملری ایچینه کرمش نا اهللری رسول اکرم کتورمش خالص دین اهللری دیه و حقیقی علم کولمگینی کیوب یورمکه اولان جاهللی ده حقیقی عالمر دیه اشتباه ایتدیکلرندن اولسه کرک . کیوم سببندن انسانلرده یا کیشلیق اولمق خارق عادت برشی دگلدر . اوشبو سبب ایچون اولسه کرک عقللی خاتونلر اوز کولمکربینی هیچ وقت آسراولرینه و خادمه لرینه ویرمازلر و کیدرمازلر .

بعض ملالر ایله بعض اشقولنیکلر آراسنده اولان منافرتلره علم ایله دین منازعه سی اسمنی ویرمک قدر بیهوده برشی یوقدر . بونلرک برینک علمه اولان نسبتی نه قدر اولسه ایکنچسینک دینه اولان نسبتی ده شول مقداردن زیاده اولماز . اوشبو سببندن ، علم ایله دین آراسنده مخالفت اوله چغنی دعوا ایدنلر ایچون باشقه بر ماده کوسترمک لازم اولور .

اثبات واجب سببندن ایکی یرده ایکنک دورت اولمادیغمی ظاهر اولور ؟ «عالم شمس ، فضای لایتناها ده یورمکه در» دیمکدن انکار صانعمی لازم کلور ؟ اجنبی تیللر بیلیمک ، بو عالم صوکنده ایکنچی بر جزا کونی اولمادیغمینی استلزام ایلر ؟ ما فوق الطبیعه ایله اعتقاد ایتیمک بیزگاک خسته لگینه «خینین» ویرماز سزلگی موجب اولور ؟ یا خود میقروبلر کشف ایدلمه سینه انکار نبوتی تفرعلنور ؟ ویا که هواده اوچوب یورمک حشرونشرمی منافی کلور ؟ ایکی نقطه آراسنده اولان مسافه ناک ائک قسقه یولی خط مستقیم اولمه سی فرض نمازلری اوقومغه می قارشو طورر ؟ یا که مهندس اوله رق تیمر یول صالمقندن قرآن شریفک برر خبریمی تکذیب اولنمق ضرور کلور ؟ هیچ ! «ان الشریعة لا تکذب

الحكمة ولا الحكمة تكذب الشريعة لانهما من ام الحق توأمان تجريان
 فى ميادين الواقع كفرسى رهان» دييولوش جملە ، هر بر دينى مدرسه لرمزك
 كورنوشلى يرلرينه ايرى حرفلر ايله يازلوب قويولسه سزادر .
 اسكى عصرلرده اولديغى كى بوكونده هم دينسىز اولهرق كورلمك ،
 حتى دينسزلك ايله افتخار ايتمكه بر شرذمه وارلغى انكار اولنماز . فقط
 بونك سببى علم ايله دين آراسنده تضاد اولديغى دگل بلكه باشقه شيلردر .
 بونك تفصيلاتنى ويره چك ير بو رساله دگلدر . شول قدر دييورگه
 ممكندر كه بر يرده دينسزلك شيوع اولور ايسه بونك سببلرينى بيلمك
 و چاره سيني كورمك ايچون اك شفالى دوا «تاريخ اديان» فنى ايله آشنا
 اولمقدر . دين ايله دينسزلك فوضى بر شى دگل بلكه هيئت اجتماعيه
 ماشينه سنده اولان نظاملره تابع بر اثردر . صولرك طوكمقلرينه يوز ييل
 مقدم سبب نه شى اولسه بو كونكى طوكمقلرينه ده بعينه شول شيلر
 سبب اولور . «تاريخ ، حادثه لرك تكرراندن عبارتدر» دييولوش سوزك
 حكمتى اوشبو اولسه كرك .

ترجمه حال يازوچيلر ايچون ، يازله چق كيمسه نك حالينى آكلاب
 درست و طوغرمى يازمق لازم ايدى كنده شبهه يوق . فقط بونك ايچون
 معاصرلرينك شهادتندن زياده صاحب ترجمه نك اثرلرندن استفاده ايتمك
 تيوشليدر . معاصرلر ، علم و فضائيت اهلى اولان معاصرلرينى پك آزوقت
 تقدير ايدرلر . بو ايسه عمومى بر عادت حكمنى آلمشدر .

اندلس مجتهدلرندن ابن عبدالبر القرطبى (۸۰) كندينك «جامع بيان
 العلم» نام اثرنده دييور : «عالمرك عصر دش عالملى حقنده اولان
 سوزلرينه انابيت ايدن ذات ، ضلال بعيد و خسران ميينده اولور .
 معاصرلرك بر برى حقنده اولان سوزلرينه صحيح بر حكم نظريله باقمق
 جائز دگلدر . عدالت و علم طوغر وسنده عنايتى ثابت ، مروت و تعاون

اوزرنده ملازمت ایتمکله خیری شرنندن غالب، کناه کبیره ایله ابتلاسی غیر معلوم اولان کیمسه حقنده برهانه مقارن اولنمادیغی سوز قبول ایدلماز» دییور (۸۱).

فی الواقع عالم یولنده خدمت ایدن ذالیره کوب وقت کندی معاصرلری، اقرانی اذیت ویررلر و بو کونه قدرده ویرمشلردر.

مشهور مذهب صاحبلیرنڭ اجتہاد و عقیده لری، عمل و سیرنلری کندی عصر دشلری طرفندن رد و تقبیح ایدلمش و بر قاچلری ده قاچیلر ایله صوغولوب تورمه لرده محبوس اولمشلردر. ایمدی باشقه لره نه قالدی؟ معروف عالم لردن عزالدین عبدالسلام، عصر دشلری طرفندن اکفار ایدلدی، تاج الدین السبکی خمر ایچمکنی استجلال ایله تهمت ایدلوب آیاقلرینه بغاو سالندی، امام الحرمین «نيسابور» شهرندن قوغولدی و علم منبرینه چیمش اوغلی آغو ویرلوب اولدرلدی، غزالی اکفار ایدلدی و «أحیاء» سی یاندرلدی، شیخ المحدثین بخاری رضی الله عنه کندی شهرندن سورلدی، امام سرخسی قیو توبنه حبس ایتدرلدی، فخرالدین الرازی حقنده «اوغلک شویله و خاتونک بویله!» ديه مسجدگه یازوب سالدیلر، دینی حقنده تهمت ایدوب محدث ابو حاتم السجستانی حضرتلرینی شهرندن چیقارتدیلر، محدث وزاهد ابو عبد الله الحکیم الترمذینی اکفار ایتدیلر و «ترمذ» شهرندن قوغدیلر. بونلر ایسه تاغدن توزان و دگرذن قطره در.

بوندن ایلی یللمر مقدم، هندستانده کندی معاصرلری «احمد خان» هجوم و طعن ایتدیلر و هر تورلی افترا و بهتانلر ایجاد قیلدیلر. دینسز و دهری ایدیکی، زندیق و فاسقلغی ایله حکم توزودیلر: «قرآن شریفی انکار ایتنه در، اولکسه آشامقنی درست کوره در، علم و فن تاراتوب مسلمانلرک دینلرینی بتررگه سعی قیله در، اصل مقصدی - هنر و صنعت

اوغرتمك بهانهسى ايله دهريلك نشر ايتمك و دين مباركنى تامرندن صورتك تاشلامقدر! «ديه عوام آراسينه تشهير ايلديلر. غزته و ژورناللرده يازدقلىرينه قناعت ايتماي، بلسكه بونك حقنده كتابلر ترتيب ايتديلر و مشهور اسلام شهرلرنده اولان مفتيلردن مز بورك كافرلىگى ايله فتوالر يازدروب كتورديلر. نهايت، حج كوئنده جهان يوزندن ييغولمش اهل قبله حضورنده كعبه معظمه ايله فخر كائنات افندمز حضرتلر يئك مسجد شريفى منبرندن علمنى صورتده لعنت اوقونديلر (۸۲) احمد خان، كنديسى بويله حاللرنى كوردى، ايشتى و بيلدى، فقط كرمش يولندن ذره قدر ميل ايتمادى و قولنى سلتاپ بر طرفه كتمادى. احمد خانك عيبى ايسه كندى ديندشلىرىنى فرنگلر پنجه سندن قورتاروب ساحل سلامته چيقارمق ايچون ديه فنون و صناعت تحصيلنه مخصوص اولق اوزره «عليگره» شهرتك «مدرسه عاليه اسلاميه» اسمنده نظاملى مدرسه آچوب اسلام بالالار ينى اوقومتق ايدى. بونك بويله اجتهادى خيرلى نتيجه و بيردىكى شمدى معلومدر. بو كونده هندستانده اهل اسلامنى يتا كلاب يور و چيلر و يول باشچىلىق قىلوچيلر اوشبو «عليگره» مدرسه سندن يتشمش عالملردر.

اوشبونك ايچون هيچ كيم طوغر و سنده معاصرلرى خصوصا حاسد و دشمنلرى خبرلرى ايله حكيم يورتك، معروف اولان طريقلر ايله كنديسندن نقل ايدلماش و اثرلرنده كورلماش اسناداره انابت ايتمك جائز اولماز. انسانك عرضنه طوقومتق و مسلمانك ناموسينه تعرض ايتمك جنائتلر ك فاتيغى و خيانتلر ك بيوكيدر. اوشنداق حاسد و معاصرلر ك جورلرينه، جفالرينه اهميت و يروب، مقصدن عدول ايتمك ياكه توفى ايدوب تزدده طورمق روا اولماز. انسان، خلق ثناسنه مظهر

(۸۲) شيخ نعمان خبرالدين بن محمود الالوسى احمد خان حقنده يازمش

سوزلرينى ايشته بويله افتتراله بنا ايدرك يازمشدر، دقت ايدلنه «جلاء العينين».

اولمق ایچون دگل بلسکه جناب الله رضالقنى تحصیل ایلیمك ایله بور چلودر . دشمنلره مقابله و حاسدلره مدافعه ایتیمك ایله اشتغال ایدن آدم ، اش اشلرگه موفق اولماز . زیرا عمر ، کلمح بالبصر ديه چك قدر قسقه و دنیا ساعتلری ده سریع الزوال در . بو قیمتلی وقتلرک بیاسینی تقدیر ایتیمك آنچق کوبمی آزمی اولسه ده بر خیرلی خدمت ایله شغللنمك ایله اولور . بلا کلدیکنده زمانه اوفکالب وشادلق کلدیکنده طبیعتنه ثنا ایدوب یوروجی ینگل فکرلی آدملره موافقت ایتمای هر ایکی وقتده ده حق سبحانه وتعالی حضرتلرینه التجا واستناد ایلرگه تیوشلی .

«خاتمه» ده اولان سوزلری آز بر مناسبت ایله اوقوچیلره هم یادکار هم نصیحت اولسون ایچون یازدم . قبول بیوررلر ایسه کندیمی بختیار عد ایلرم . ناگاه قبول ایتمازلر ایسه بو شیلر کندیمه نصیحت اولسون ! کندیم ایسه باشقه لره کوره دخی زیاده بویله نصیحتلره فقیر و محتاجم !

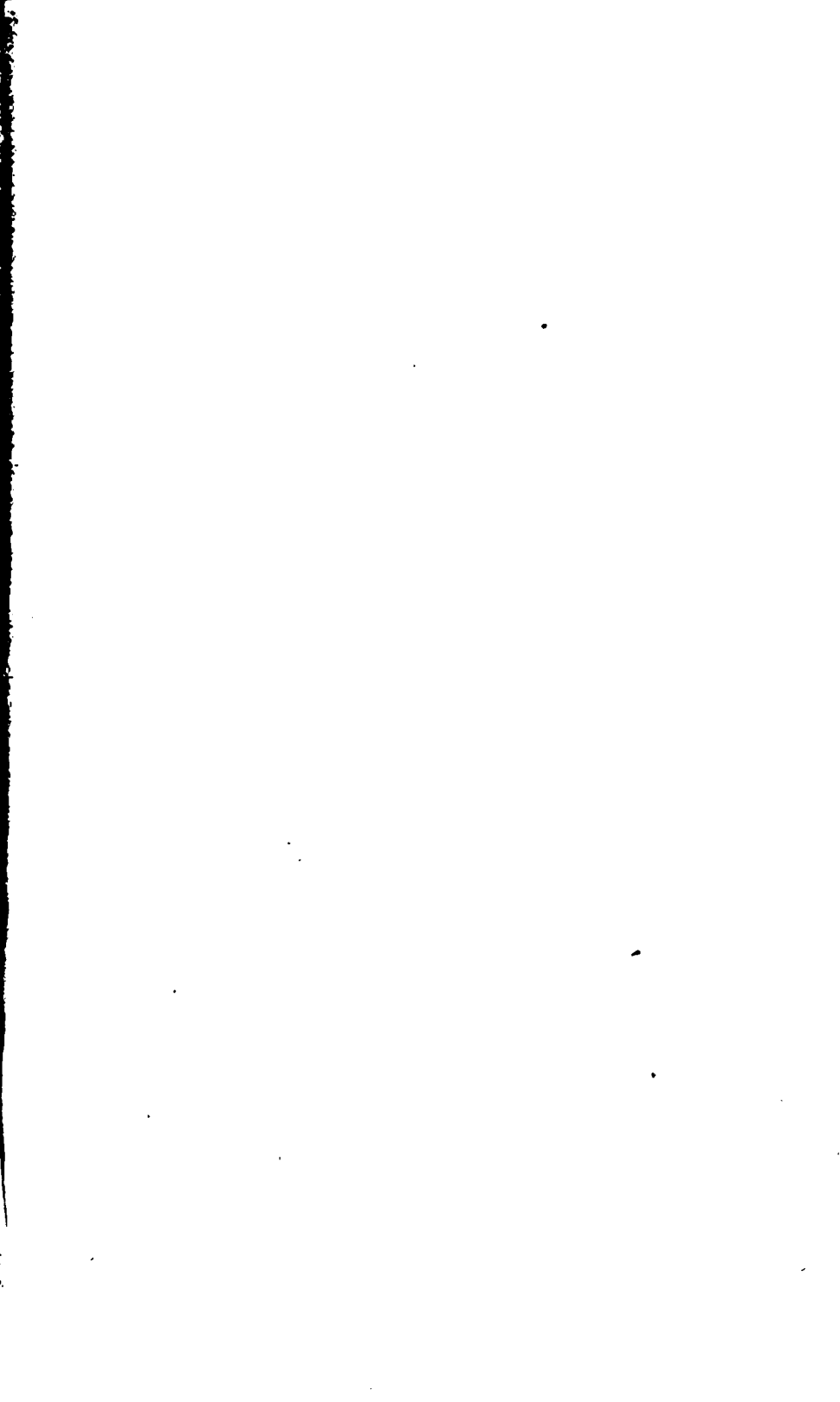
بلادی وان جارت علیّ عزیزة * وقومی وان ضنوا علیّ کرام

« العصمة لله تعالى وحده »

رضاء الدین به فی الدین

« اورنبورغ »

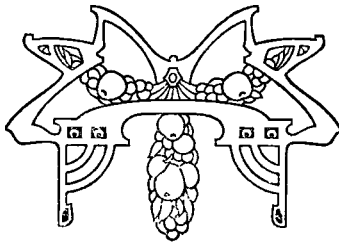
فهرست

- بیت
- ۳ - مدخل .
- ۵ - غزالیڭ اسم ونسبى . نسبت و وطنى . طوس و مشهد شهرلىرى .
ولادت و وفاتى . تربيه و تحصيلى . نشأت و شهرتى . نيسابور
شهرى . امام الحرمین . تدریس و سياحتلىرى .
- ۱۱ - غزالى عصرنك اسلام دنياسى . معاصرلىرى اولان خليفه و پادشاهلار .
وزير و مشهور عالملر . ككندينك استاذ و شاگردلىرى .
نظاميه مدرسهسى .
- ۱۸ - بالالرى و قارنداشلىرى . معيشتى . حقنده سويلانمش مرثيه لار .
اخلاق و طبيعتى .
- ۲۰ - مسلك و منهبى . شعرلىرى و سماع حقنده اولان فكرى . عبرتلى
سوزلىرى . قلم صاوتى . روسيه مسلمانلىرى آراسنده غزالى .
- ۲۵ - تاليفلىرى .
- ۳۲ - عزلت و زهدى . تصوف ايله اشتغالى و بونك سببى . شجاعت
ادبيه .
- ۴۶ - تعليم و تعلم . متعلم و معلم . دنياوى عالملر و شرعى عالملر .
عالملر .
- ۵۰ - غزالى فلسفهسى . يونان و عرب فلسفهسى . راموس و باكون .
حوادث طبيعیه . اسباب ابله مسيبات آراسنك ملازمت . وحدت
وجود . علم كلام . درس آرالرنده شاگردلر كك اوينا مقلرى .
ليس فى الامكان ابداع مما كان . هيرقليس . تصوف و علم .

ابن باجه و ابن طفيل . اجتماعى ، عمرانى ، اقتصادى حاللر ايله اولان مناسبتى .

۵۹ - منتقد و مدافعلىرى . ابن رشد . ابو عبدالله المازرى المالكى . ابن الوليد الطرطوشى . تاج الدين سبكى . قياضى عياض . ابوبكر ابن العربى . حافظ ابن صلاح . ابن سبعين . مرجانى . شيخ رشيد . طعنلر . « ابوالعلاء المعرى » نام رساله حقنده . كتابلرينىڭ ياندرلمهسى .

۷۵ - تقريزلر . تاج الدين سبكى . عبد الغافر الفارسى . ابن النجار . غزالى حقنه اولان دوشلر و خارق العاده شيلر . جرح و تعديللر . ۸۰ - غزالى حقنه عمومى بر ملاحظه . غزالى ترجمهسى اوقولديغى صوڭك حاصل اولهچق نتيجه . معاصرلرڭ شهادتلرى حقنده . ابن عبد البر سوزى . عزالدین عبد السلام . تاج الدين سبكى . امام الحرمین . ابو حاتم السجستانی . ابو عبدالله الترمذی . احمد خان الهندی .

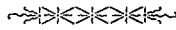
اشخاص اسماری:

ابن مظفر ۶۳	آرسطو ۱۲ - ۱۵ - ۵۰
ابن النجار ۷۶	آلب ارسلان ۱۶ - ۱۷
ابن یونس ۲۷	آلوسی (نعمان آلوسی)
ابو اسحاق الشیرازی ۱۷	ابن ابی رندقه ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶
ابو اسحاق الشیعی ۷۹	ابن الاثیر ۱۰
ابوبکر بن العربی ۲۱ - ۳۳ - ۶۷	ابن باجه ۵۸
ابو حاتم الحافظ ۲۱	ابن تاشفین (یوسف بن تاشفین)
ابو حافظ السجستانی ۸۴	ابن تومرت (محمد بن تومرت)
ابو حامد الرازگانی ۷ - ۱۷	ابن تیمیه ۶۶
ابو الحسن الاشعری ۲۱ - ۶۴ - ۶۵	ابن الجوزی (ابوالفرج بن الجوزی)
ابو الحسن البلنسی ۱۷	ابن حجر المکی ۶۸
ابو الحسن الواحدی ۱۶	ابن حزم ۱۹
ابو العسین الہروزی ۱۷	ابن دیصان ۱۴
ابو حنیفہ ۲۱ - ۴۳ - ۶۸ - ۷۸	ابن رشد ۴ - ۲۰ - ۵۳ - ۵۴ -
ابو حیان التوحیدی ۶۲ - ۶۵	۶۱ - ۷۳
ابو داود ۲۲	ابن سبعین ۶۶
ابو زکریا التبریزی (خطیب تبریزی)	ابن سینا ۴ - ۶۲ - ۶۵ - ۶۸
ابو سعید القطان ۷۸	ابن صلاح ۶۶
ابو سهل المروزی ۱۷	ابن طفیل ۵۸
ابو طالب المکی ۶۵	ابن عبد البر ۸۴
ابو العباس الافلیشی ۱۷	ابن العربی (ابوبکر بن العربی)
	ابن قایماز ذہبی ۶۲

افلاطون ۱۳-۱۵ .	ابو عبدالله البیضاوی ۱۶
امام الحرمین (الجوبینی)	ابوعبدالله تومرت (محمد تومرت)
باکون ۵۰-۸۲	ابو عبدالله الخواری ۱۷
باعلوی (محمی الدین)	ابو عبدالله المازری ۶۱-۶۳-۶۴
بخاری ۲۰-۳۳-۵۳-۷۹-۸۴	۶۵-۶۶
برکیارق ۱۶	ابوالعلاء المعری ۴-۱۰-۷۰-۷۱
بیر ۳۰	۷۲-۷۳-۷۴
بیرهون ۳۸-	ابوالفتح الغزالی (احمد الغزالی)
تاج الدین السبکی ۲۲-۳۰-۶۴-	ابوالفرج ابن الجوزی ۲۷-۶۲
۸۴-۷۷-۷۵-۷۰-۶۶-۶۵	ابوالقاسم الحریری (الحریری)
تفتازانی ۲۴	ابوالقاسم القشیری ۱۶-۶۵
تقی الدین السبکی ۶۴	ابوالمحسن الرویانی ۱۷
تولستوی ۵۵	ابوالمعالی الجوبین (الجوبینی)
جعفر الصادق ۱۴	ابو منصور محمد ۱۷
جلال الدین الدوانی ۲۴	ابونصر الاسماعیلی ۷-۱۷
جمال الدین المراثی ۲۶	ابونصر الفارابی (فارابی)
جوبینی ۸-۹-۱۷-۲۱-۲۸-۳۱	ابوالولید الباجی ۶۳
۸۴-۷۶-۶۴-	ابو یوسف القاضی ۶۸
حجاج بن یوسف ۴۳	ابیوردی ۱۹
حجر بن عدی ۴۳	احمد ابن حنبل ۴۳
حریری ۱۷	احمد بن عبدالرحیم ۲۶
حسن بن صباح ۱۴	احمدخان ۱۸-۸۴-۸۶
حسن بن علی (نظام الملک)	احمد الغزالی ۶-۱۰-۱۸
حسین بن علی ۴۳-۷۷	اسماعیل بن جعفر الصادق ۱۴
حکیم ترمذی ۸۴	الاشعری (ابو الحسن الاشعری)

- عبد الرؤف المناوی ۶۶
عبد الصمد البغدادی ۳۲ - ۶۶
عبد الغافر الفارسی ۷۶
عبد الله بن زبیر ۴۳
عبد الله بن میمون ۱۴
عبید الله ۱۸
عبید الله باعلوی ۲۷
عزالدين عبدالسلام ۸۴
علی رضا ۶۴
علی بن یوسف ۷۴
عمران بن حطان ۷۹
عمر بن الخطاب ۴۳
غوثیه ۲۹
غلمان بن محمد کریم ۲۶
فارابی ۴ - ۶۸
فاطمه ۱۴ - ۷۷
فخرالدين رازی ۷۱ - ۸۴
فخرالملك بن نظام الملك ۱۱ - ۱۶
فون هامر ۲۸
قاضی عیاض ۶۶ - ۶۷ - ۷۳ - ۷۴
القائم بامر الله ۱۶
کلیم الله (موسی)
مأمون ۶ - ۱۲ - ۱۳
مازری (ابو عبدالله المازری)
مالک ۲۱ - ۶۲
- حکیم المجریطی ۶۲
خطیب تبریزی ۱۷
دوانی (جلال الدین دوانی)
ذبعی (ابن فایماز)
راموس ۵۰
رشید رضا ۲۳ - ۶۸
ساکيامونی ۴۵
سبکی (تاج الدین)
ست المنا ۱۸
سرخسی ۸۴
سعید بن جبیر ۴۳
سقراط ۱۳
سليمان توفيق ۲۷
سیوطی ۵۳
شافعی ۲۱ - ۶۲ - ۸۲
شمولدرس ۳۱
شهاب زاده (عبد الصمد)
شيبان الراعی ۸۲
طحاوای ۲۱
طرطوشی (ابن ابی رندقه)
عالمجان البارودی ۲۶
عبدالجبّار التايصوغاني ۲۸
عبدالرحمن ابن الجوزی (ابوالفرج)
ابن الجوزی
عبدالرحيم التيماشی ۲۵ - ۲۶

منصور العلاج ٦٣ - ٦٦	محمد بن اسعد ١٧
موسى الكاظم ١٤	محمد بن نومرت ١٧ - ٧٤ - ٧٥
موسى كليم الله ٧٦	محمد بن ملكشاه ١٦
مولاي محمد ٢٧	محمد الحوت ٦٧
مهدي ١٢	محمد مظهر ٢٥
نادر القامشلي ٢٦	محي الدين باعلوي ٢٧
نظام الملك ٨ - ٩ - ١٠ - ١٦ - ١٧	مرجاني ٦٠ - ٦٦
نصر المقدسي ١٠	مرتضى زبيدي ٢٧
نعمان الالوسي ٦٦ - ٧٤ - ٨٦	المستظهر بالله ١٦
الواحدى (ابوالحسن الواحدى)	مسلم ٢٠ - ٥٣ - ٦١
هارون ١٢	مصطفى القباني ٢٩
هيرقليس ٥٦	معاويه ٤٣ - ٧٣
يحيى بن سعيد (ابو سعيد القطان)	معري (ابوالعلاء المعري)
يوحنا بن ماسويه ١٢	المقتدى بالله ١٦
يوسف بن تاشفين ١١	ملكشاه ١٦ - ١٧

خطا	صواب	بيت	يول	خطا	صواب	بيت	يول
بونلرده	كونلرده	١٠	٠٧	بيلدر	بيلدر	٤١	٢٠
فديتنك	فديتنك	٢٢	٢٤	عالملى	علملى	٤٩	١٤
سيتنى	سبيتنى	»	»	بغداد	بغداد	٦٧	٢٣
اتيئنى	اتيئنى	»	٢٥				

انسانلر

اولمش کیمینک حالی بتون عالمه عبرت
اولمش کیمینک مالی دگر آدمه قسمت
اولمش کیمیی بخت ایله ثروتده یکانه
أیلر کیمیی طالع ناسازینه لعنت
اولمش کیمی غیرتله حسد بار امائل
اولمش کیمی ثروتله طلبکار سفاقت
قیلمش کیمینی میل صفا زحمته مجبور
اولمش کیمینه ترك وفا جالب راحت
اولمش کیمی ههجنسینه شفقتله بکرمخواه
اولمش کیمی آزار ایله کسب آورشهرت
اولمش کیمی برباد ایکن آباد نهایت
اولمش کیمی ناشاد ایکن آزاد کدورت
أیلر کیمیی حکمت وهیئتله توغل
أیلر کیمیی مدرسهده نافله خدمت
أیلر کیمیی وارث ایچون جمع نقود آه!
أیلر کیمیی حادث ایچون ترك سعادت
بکله کیمیی شیخدن ارشاد نه جنت!
بکله کیمی میخانهده ایمان نه حماقت!
اولمش کیمی آرتق ستم یار ایله معتاد
اولمش کیمی مستغنیء انوار محبت
خلاق جهان عالمه فلدقچه تجلی
هر شیئی برر حال ایله قیلمش متسلی
«وحیی»

علم اهللرندن بر التماس:

قلم ايله اشتغال ايتمكدن مقصود ايسه كندى نفسمىزنى تربييه ايتمك، كوبيه آزمى اولسه ده شاگردلر وياش قارنداشلارمزه فائده تيكور-مكد. (قارتلر ايسه بزم قلممزدن مستغنى ايديكلى معلوم). بونكله برابر هر وقت خطالقلره اوچراب طورمقمز و آداشوب ده ياكلش يوللرغه كرمكمزدن امين اولديغمز يوق. بلكه بونلر هر وقت خاطر مزده طورر. بو سببدن اوشبو «امام غزالى» رساله سيني (باشقه اثرلر مزمى هم او-شندا ق) اوقومش علم اهللرندن رجامزدر كه: كورديكلى خطالردن كوز يوموب كتماسونلر؟ عيبلر ينى پرده لب وياشروب قالدرماسونلر. الوغ و كچوك نه تابارلر ايسه «انتقاد» قاعده سينه بنا ايدرك يازسونلر.

تحقيرلر، سوگولرگه فارشو و يرله چك جواب، «سكوت» دن عبارت ايديكلى، بتون تربييه اهلى وادب ار بابى طرفندن قبول ايدلمشدر. بويله و قتلر ده بزم هم اوشبو قاعده گه موافق حركت ايدم چكمز طبيعى، لكن «انتقاد» لرنى سكوت ايله دگل بلكه افتخار ايله فارشو آلمق لازمدر. شونك ايچون انتقادى مقاله لر دن بن هم ممنون اولسه م كرك. زيرا «انتقاد» نك نتیجه سى يا بنم خطامى توز اتمك دن ويا كه يازوچينك غلطينى تصحيح ايتمك دن عبارت اوله چقدر. بوشى هر كيمك اخص آمالى ايديكند شهبه مى وار؟ فقط «انتقاد» يازوچيلر، انتقاد ايدلنه چك جمله لر ك صحيفه لر ينى درست كوستروب يازسونلر و شونلر ك خطا ايد-يكلر ينه دليل لر ينى ده صريح صورته بيان بيورسونلر. يوقسه صريح عبارت دن فهملنماش و خاطر مزه كلماش سوزلر و فكرلر اوشندا ق «ايمش ديمش» لر د بنا اولنمش شيلر «انتقاد» صورتى ايله قبول ايدلماز.

رضاء الدى به فى الدرسيه

حقى ۳۰ تين

Типографія газ. „В А К Т Ъ“ въ г. Оренбургъ. 1910 г.

